کوي چې لا پوهه او پوهان هم په مطلقه مانا آزادي نه لري . پوهه د پدیدو خط سیر معنی چې طبیعت تعین کړیدی منکشفه کوي او نشي کولی په هغه مسیر کې مداخله وکړي . نو په دې خاطر پوهه د طبیعي چارو جریان او ډګروند په چاپیریال کې د انسان د سلوک توضیح ده .

سکینر د هارورډ او انډیانا د پوهنتونونو د استادی وياړ درلوده د 1930 په لومړیو کلونو کې د دې نوي سبروخي په رښتاخینو کې د یادونې وړ مرستې کړیدي . په 1931 کې سکینر د سلوک د مطالعې لپاره یو پروګرام د انمایسبنت کوونکي له نظره وړاندې کړ، ده وویل ، هغه کار چې ازمایښت کوونکي کولای شي دا دی چې له پیژندل شویو انګیزو څخه کار واخلي او د ارګانیزم ځوابونه د دې انګیزو په مقابل کې یاد داشت کړي . په دې طریقې قوانین یې چې سلوک د انګیزې - ځواب په اصطلاحاتو توصیف او شرحه کړي.

سکینر وړاندیز کوي چې انګیزه - ځواب باید په لویه مانا د رفلکس تلــقي شـــي ،

د لرغونو او سنتي اصطلاحاتو سره سم رفلکس یوازې اکتسابي او غیر ارادي ځوابونو ته محدود و . خو سکینر وړاندیز وکړ چې دا محدودیتونه باید یو خوا ته شي او انګیزه - ځواب باید د واحد یا یوه رفلکس په نامه ونومول شي په دې مانا سره هر سلوک د واحدونو او رفلکسونو څخه تشکیل شوی ویا.

رفلکس د اجسامو او سیستمونو هغه استعداد دی چې خپل مادي بدلون سره د بعضو اجسامو او سیستمونو چې له هغه سره متقابل عمل کوي. مختصات په بل شکل څرګند او منځته راوړي . دا بل شکل معنوي او د

تصوراتو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په صورت افاده کیږي.

د سکینر په عقیده د تجربي ارواپوهنې د ارګانیزم له مشهود او څرګند سلوک سره پیوستون او تړاو لري او د سلوک داخلي او باطني میکانیزم او همداسې په هیڅ وجه د فزیولوژۍ د ریفلکس قوس او یا د عصبي مرکزونو د سیناپس سره سروکار نه لري.

د سکینر په عقیده د انماییښتي انګیزې سربیره د انماییښتونکي د تجربي نورو شرایطو او موقعیتونه هم کتل کیږي. د انماییښتونکي کار او دنده داده چې د ځواب رتابع متحول یا سلوکي متحول، او انګیزې (مستقل یا تجربي متحول) او همدا د نورو متحولونو سره د اړیکو څرګوالی پیدا کړي. په بل عبارت د انماییښتونکی تمل کار دادی چې د دې فورمول اړیکې یا رابطه روښانه او څرګنده کړي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې (A) هغه شرایط او موقعیتونه دي د انموني له خوا کنترولیږي او په یوه خپړنه کې د تجربېي متحول حکم لري. لکه د شخص سابقې، اړتې حضوصیتونه، عمر او پخوانۍ تجربې. د دې شرحې او بیان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انګیزې (S) او نورو تجربي شرایطو (A) تر تاثیر لاندې وي او د سلوک قوانین جوړوي دا قوانین د ریاضي په اصطلاح د تابع جنبه یا شکل لري او تر هغه ځایه معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي د ریاضي کمي (کمیتي) جنبه یا اړخ لري.

تر دې ځایه د سکینر په نظریه کې کوم نوی شی نه و . مبنایي د رفلکس نوی تعبیر وي چې د سکینر په عقیده د انګیزه ـ ځواب تړل واحدونه په منځ کې داخل شي . نوی مطلب ، منځ ته نوي او ساده معما امیزه جعبې پورې تړلی دی چې ننني د سکینر د جعبې په نامه شهرت موندلی دی . د دې نوي انمایښت ، منځ ته ظاهري خلا ، چې د پاولوف د شرطي رفلکس او د تارندایک د فرضیې ، د ازمایښ او اشتباه ، تر منځ وجود درلود ډکه کړه او د داسې یوه پله ، حکم لري چې منځ د واړو سره تړي او یا پیوندوي ،

د دې جعبې په وسیله نده کې اسانه او د یوه چټکه وي خو هیرول[1] ، یعني او بطې رفلکس دی .

له منځه تاریخ څخه را په دیخوا تول ازمایښتونه په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرولو رفلکسونو پورې چې په مختلفو شرایطو کې سر ته رسیږي تړلې دي .

دې دول ازمایښتونو سکینر ته دا امکان ورکړ چې د خپل[2] رفلکسونه په ځواب ورکوونکو[3] او عمل کوونکو رفلکسونو وویشي .

په یوه ځواب ورکوونکي رفلکس کې ، یوه معلومه انګیزه یو ټاکلی ځواب تحریکوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انګیزه وجود نه لري ، خو دا رګانیزم له خوا ظاهراً یو اتوماتیک او غیر ارادي ځواب ورکول کیږي . <u>په دې ځای کې هم یوه داخلي انګیزه د بیلګې په توګه :</u>

(1) *Extinction* (2) *Respondents* (3) *operants*.

هړد، لوږه، تنده او داسې نور وجې دلري چې د ارګانيزم له نظره معلومه انګېزه، نه وي، دا ځکه چې هغه انګېزه نه کار وي او هغه نه مشاهده کيږي پېښي ځای کې انګېزه د ارګانيزم له کنترول نه بهر وي. په همدې خاطر د تجزيې متحول د حکم لاندې نه راځي. يانې د ارګانيزم کار يوازې د A له متحول نو سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فورمول

$R = f(A)$ څخه پيروي کوي.

ښکاره ده چې ارګانيزم، انګيزې منځته راوړي، کله چې مونږ غواړي هغه ميله چې د غذا محفظې بېړې تېلی فشار وارد کړي. هغه انګيزې چې د دغې ميلې له مشاهدې څخه راپيدا کيږي، حيوان ته ښکاره کوي چې په کوم ځای کې فشار وارد کړي.

دا هدايت کوونکي انګيزې دي او محرکه نه دي دا به عاقل نه وي چې ووايو، هغه وخت چې موږ وږی وي، ميله يا جعبه ځواب د فشار ورکولو راوباسي. څو سکينر زيار باسي چې د ارګانيزم د داخلي وضعې له تعبير څخه ډډه وکړي او يوازې هغو مسلو سره چې د مشاهدې او- حساب وړ وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکينر وايي چې دا ځواب يانې په ميلې فشار، يوازې د ارګانيزم له خوا ورکړل شوی، يا دا چې دا- ځواب، د هغو انګيزو په واسطه چې د ميلې او نورو شيانو څخه راپيدا شوی، رهنمايي او هدايت شوی دی.

عمل کوونکی رفلکس بل خاصيت هم لري چې د هغه په تعريف کې نغښتی يې، څو د هغه په نامه کې پټ دی، دا رفلکس د چاپيريال په مخ عمل کوي

نو له دې کبله د وسیلې[1] خاصیت هم لري . د سکینر په جعبه کې داعمل کولکه رفلکس د غذا په برابرولو تمامیږي .

ځواب ورکوونکي رفلکس لکه د پاولوف په تجربه کې ، ارګانیزم د هغه څه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي ، لکه د لاړو ترشح لپاره اماده کوي څو محیطي تاثیرات نه تولیدوي . څو چې د ځان منځ یه برخه د محیط یا چاپیریال حساب نه کړو .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکو رفلکسونو څخه جوړ شوی او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شرطي کیدو او صیریدو په هکله احتمالاً بهترینه لاره او طریقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .

د سلوک او فعالیت په هکله مطالعه د هغه اکتساب ، هدایت او صیریدل د تجربې او ازمایښت په اساس د سلوک سنجونکی اساسي مـوخـه ده .

سکینر دا تابیا او قصد نه درلود چې لمپله او وابهنه یوازې موږک او جبې ته محدود کړي ، که څه هم هغه داروش د کـار د ټیټو لپاره اصلي او ممتازه لار ګڼله .

د هغه په عقیده کولی شو چې د انسان لفظي او شفاهي سلوک هم ، د شرطي کیدو او تقویت د قوانینو لاندې راولو .

---

(1) Instrumental.

شپږم څپرکی

د ګشتالت ښوونځی

مکس ورتهایمر (۱۸۸۰ - ۱۹۴۳):

مکس ورتهایمر(۱) په المان کې وزیږید دکتورا یې په فلسفه او ارواپوهنه کې د ورتزبورګ له پوهنتون څخه په ۱۹۰۴ کال کې واخیسته او د خپلو څیړنو نتیجه یې په ۱۹۱۲ کې د فای(۲) د پدیدې په نامه نشر کړه او د شهرت موجب یې وګرځید.

ورتهایمر د خپلو د وتلو ملګرو په مرسته چې کافکا(۳) او کوهلر(۴) نومیدل علمي څیړنې سرته ورسولې او د ګشتالت د ارواپوهنې بنسټ یې کیښود.

د ګشتالت څرنګوالی او ارزښت:

ګشتالت اصطلاح په المان کې د وضعې، شکل او کل په مانا کارول کیږي او د ارواپوهنې د دې رشتې اصلي عنوان دی. پیښندل شوی او د کلي سازمان تصور ته هم ګشتالت وایي.

دا نظر چې له شی کولای هر شي یا وضعه د هغې د اجزاوو له کتلې په سبب صورت درک او وپیژنو، نیک فکر نه دی. دا پورل فکر او نظریه

---

(1) Max wertheimer (2) Phi-Phenomenon.

(3) kurt koffka (4) wolfgang köhler.

په لرغوني یونان کې لاپخوا د سقراط څخه لیدل کیږي چې ډیرو فیلسوفانو او متکلمینو د هغه وحدت د منځته او کائیناتو د ځینو او پیښو لپاره بهترینه لاره او طریقه دا بلله، چې د خلقت کلي نظامونو او قرانینو ته په ځیر وګوري نه د هغو اجزاوو او جوړوونکو توکیو ته. د دوی په مقابل کې ځیني داسې متکلمین هم وو چې د عالم د نړۍ، درک او پیژندنه یې پیوانکې د هغو د اجزاوو او جوړوونکو عناصرو له طریقه ممکنه ګڼله. دلته لومړی ډلې ته کولی شو د ګشتالت د سبجکټیوي مکتبیان او د دوهمې ډلې ته د اصالت د سلوک د سبجکټیوي مکتبیان ووایو.

په فلسفه پیژندنه کې د ورتهایمر څخه دمخه یو پیړه د ګشتالت په شکله قاطع او روښانه نظر څرګند کړ. هغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۸-۱۹۱۶) و. ماخ په دې عقیده وچې مادي او نفساني د رواني، جهان په اصل کې یو دي خو او روا پوهنه باید هغه احساسونه چې د شخص لپاره او یا فزیکي واقعیت سره مطابقت، سمون او اړخ نه لګوي هم له پامه و نه غورځوي او ترڅیړنې لاندې ونیسي. هغه، د هغه غیرفزیکي احساس ته ارتباطي احساس وایه. د مثال په توګه څو دریو نقطو د یوې پاڼې پر مخ وویني ممکن دی د هغه په ذهن کې یو تصویر د مثلث ترسیم شي.

په دې نقطو کې هیڅ شبه یا اثر د مثلث نه لیدل کیږي. خو دا ارتباط احساس او یا د هغو کلي ترکیب له یو بل سره داسې تصویر منځته راوړي

کرستیان فن اهرنفلز"(۱) (1859-1932) په 1890 کال کې د ماغ د افکارو په مکله په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په ادراک کې داسې ځانګې ښکارګندېږي چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوصافو څخه اوچته او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیات باسي چې مادي موجودات د کل په صورت او بڼه درک کړي یا هغو ته مانا او مفهوم ور وبخښي، هغه څه چې وېني، سازمان او نظم ورکړي او هغو ته وحدت ورکړي. د دې دوو پوهانو د نظر په اساس نوی ښوونځی په الماني کې د ګشتالتي کیفیت"(۲) تر عنوان لاندې منځته راغی چې د ګشتالت د اروا پوهنې علمي بنیاد او بنسټ یې کېښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اروا پوهنه کې ډېر اهمیت لري، د رابطې په ادراک او پوهېدل دي چې د مانا د اروا سلوک سبب ګرځي. دا مسله یا امر د فای د پدیدې په وسیله په ښه توګه پېداکولی شو.

د فای پدیده یا ادراک د حرکت:

څرنګه چې د دې څېړنې په پیل کې وویل شو. د ګشتالت ښوونځی د ورتهایمر په علمي ازمایښتونو تحقق ومومند. مخصوصاً په هغه ازمایښت چې هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سرته ورساوه. دا ازمایښت د ګشتالت د ډېرو ازمایښتونو بنسټ وګرځید. د ورتهایمر د مهمو ازمایښتونو څخه یو د فای پدیده ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسانه او ښه صورت درک کېږي: ورتهایمر په دې تجربه کې د پروژکتور په

(۱) Chistian von Ehrenfels. (۲) Gestaltqualitat.

واسطه د زماني فاصلې په تنظيم سره پر عمود او يو منحني خط د سپينې پردې باندې مخ اچوه يا يې منعکس کاوه . دا ازمايښت په پايله کې څرګنده وښودل چې که زماني فاصله د عمود او منحني خط د منعکسولو ترمنځ له $\frac{1}{15}$ ثانيې څخه زياته وه، لومړی عمود خط او بيا منحني خط د پردې پر مخ ليدل کېږي . خو که زماني فاصله له $\frac{1}{30}$ ثانيې څخه لږه وه دواړه خطونه په يو ځل يا په همزمان ډول د پردې پر مخ ليدل کېږي . او که زماني فاصله د $\frac{1}{30}$ او $\frac{1}{15}$ ثانيې ترمنځ وي داسې احساسېږي چې عمودي خط پر خپل ځان څرخېږي او منحني معلومېږي . څرګنده شوه چې د رګ د حرکت د فای پديده له دوو خطو او يوه مشخص زماني عامل څخه پيدا شوېده . دا پديده په زړه پورې ازمايښتونو او د سينما د پرمختګ سبب او د ګشتالت د اروا پوهنې بنسټ وګرځېد . له دې څخه څرګندېږي چې ټول حرکتونه چې د سينما په فلم کې ليدل کېږي، معمول د يو شمير فلمونو دي چې هر يو يې د يوه حرکت خاصه بڼه ښکاره کوي . څنګه چې فلمونه په يوه معينه زماني فاصله کې يو بل پسې راځي نو ليدونکی حرکت ويني يا په بل عبارت ادراک د حرکت کوي او په واقعيت کې خپله فلمونه، پرته د بې حرکته تصويرونو بل څه نه دي .

د فای پېښه په نورو ازمايښتونو کې لکه دوه نوراني نقطې چې له ۱۵ څخه تر ۲۵ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کولی شو . د دې تجربې طرحه داسې ده چې دا نوراني نقطې که په متناوب ډول سره سمې د تيارې او روښانه شي بيا د يوې رڼا نقطې په ډول ليدل کېږي . همداسې

که خپله سبابه ګوته د 20 سانتي مترو په فاصله د خپلې څخه لرې ونیسو او خپلې سترګې په تناوب ډول وازې او پټې کړو و به وینو چې زموږ ګوته حرکت کوي . په داسې حال کې چې په عمل کې هیڅ حرکت وجود نه لري . دا او داسې نورې ډېرې بېلګې د اړیکې او ادراک توضیح کوي د امثالي د محرک ـ ځواب په اړوند هغه کې د توجیه او تعبیر وړ نه دي.

د شکل او ځمکې نقش د ګشتالت په اړوند کې:

څنګه چې د ګشتالت پوهانو بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه وخت تحقق پیدا کوي چې عوامل یې لکه پاملرنه، احساس، پخوانۍ تجربه او مانا یې شرایط برابر کړي. خو ادراک په لومړي سر کې د تصویر[1] او زمینې[2] (ځمکې)، سره کلکې اړیکې لري لکه چې په نقاشۍ کې د بڼه تجسم او بڼه ښکاره کېدو لپاره تصویرونه یا رسمونه په بڼه میدان او منظره کې تنظیم او رسموي. کافکا یو د ګشتالت د ارواپوهنې طرفدار یا پلوی عقیده لري چې ځمکه یا میدان د تصویر یا شکل بنسټ دی او د شکل په څرګندولو کې کارنده رول او تاثیر لري.

د ګشتالت ارواپوهنه دې دوو عواملو یا د تصویر او زمینې ته ځانګړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو محصول ګڼي . په کلي توګه زمینه ټول هغه شیزونه دي چې د شخص مادي او محسوس چاپېریال جوړوي په بل عبارت زمینه هغه شیان دي چې

---

(1) Piqure . (2) ground.

له اروا پوهنې سره اړخ لګوي دا دی چې د مادې او صورت نسجونه سره اوبدلي او یو له بل سره اړیکې لري . ارسطو د دې مطلب په ایضاح کې وايي که بدن له سترګې سره تشبه کړو نو نفس یا روح یا اروا د لیدو سره شباهت لري .

په بله وینا د بدن او اروا نسبت لکه د سترګې او لیدو نسبت داسې دی . د بدن شته والی د نفس په خاطر دی ، خو د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او یوازې د بدن په وسیله کولای شو خپل تظاهرات څرګند کړو . اوس نو د نفس فعل او انفعال د جسماني فعالیت سره یو دی . هماغسې چې لیدل بې د سترګو له موجود څخه امکان نه لري ، د نفساني چارو فعالیت هم بې له بدن له شته والي څخه ممکن نه وي . د دې بحث څخه دا پایله راوځي چې ارسطو په دې ګرویده دی چې رواني فعل او انفعالات ، جسماني جنبه لري او د بدن د دستګاه پورې تړلې دي .

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې باید د فنا نامنونکي او منونکي چارو تر منځ توپیر وکړو ، دی وايي چې جسمي فعل او انفعال د بدن په نیستۍ سره له منځه ځي یعنې وجود یې د بدن د غړو په ژوندیتوب پورې تړاو لري .

خو د انسان په بدن کې فعاله ذکاوت او هوښیارۍ هم شته چې فعل او انفعالات یې په بدن پورې اړه نه لري .

تصویر ته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي.

باید پام له نه وکړو چې د گشتالت په اړوا پوهنه کې، ادراک د شخص په انداموني یا طبیعي رشد پورې اړه او پیوند لري. د ورتها یا په عقیده ادراک هغه وضعه یا حالت نه دی چې ځانگړو اجزاوو پورې تړلی او د تجربو او واقعاتو مجموعه منځته راوړي. بلکه د وگړي اشنایي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معنا ده.

جهان او تړېده په دې علت د یک کیږي، چې انسان کولی شي هغه متناسب او هم آهنگه اعمال او حرکات چې د بیلا بیلو اجزاوو په واسطه مشخص کیږي، وپیژني او پوه شي.

نو له کبله کل له مجموعې د تشکیلونکو اجزاوو څخه ډیر مهم او غټ دی. البته هغه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستي وي.

په دې شکل کې د تصویر او ځمکې رابطه په دوه ډوله لیدل کیږي که گلدان ځمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمایي مخونه د یو سړي وي چې د گلدان مخامخ دی. او که گلدان اصلي تصویر ومنل شي نو سپینه فضا به ځمکه وي چې مرتب د ول موضوع بدلیدلی شي

دگشتالت د ښوونځي قوانين

دگشتالت ارواپوهان عقیده لري چې په گشتالت یا هیأت کل کې خاصه قوه یا نیرو موجوده ده چې مسایل په خاص طرحو، شکلونو او تاکلو قالبونو کې تنظیموي او د درک او بصیرت اساس او بنسټ جوړوي. په خاطر تشکیل[1] او سازماندهي د سلوک او فعالیتونو د خصوصیاتو څخه حساب نیږي او له لاندې قوانینو څخه جوړېږي:

د تعادل د فراگیرۍ ـ جامعیت، قانون.

دگشتالت له مهمو قوانینو څخه یو د جامعیت[2] قانون دی مطلب یې دا دی چې ارواپي تشکیل او سازمان یا ادراکي تجمع، تل د کمال او شایسته گۍ خوا ته میلان لري. د دې قانون پر اساس زموږ حافظه او د احساس او ادراک نیرو او قدرت، طبیعي جوړښت ته متمایل دي چې د باید او مطلق خیر له اصل څخه متابعت او پیروي کوي. د دې قانون خصوصیتونه نظم و ترتیب، تقارن، ساده گي، تناسب، استواري، پایه داري او داسې نور دي.

په ارواپوهنه کې لکه فزیک د تعادل حالت کارنده رول لري د جامعیت قانون باید د تعادل قانون ونومول شي د نمونې په توگه کله چې مایع په نا همواره سطح کې واقع شي نو د متعادلې وضعې خوا ته

---

(1) Organization (2) low of pregnans.

(3) low of equilibrium.

مخ اړوي . په همدې قياس ، ناکامه شخص زيار باسي څو خپل نفسي تعادل بيا پيدا کړي . همدلته ده له نورو څخه بخښنه غواړي . يا بيا په ازمينه چې نه دي بريالي شوی ، شرکت کوي ، څو بريالی شي . او خپل تعادل او کمال په لاس راوړي . د گشتالت د نظريې پلويان دې حالت ته مطلوب گشتالت وايي .

د مجاورت قانون :

د مجاورت قانون (۱) د يوه ميدان جوړونکي عوامل څرگندوي چې د نژديوالي په سبب يو بل سره يوه دسته يا ټاټکي قطارونه جوړوي . هر څومره چې دا واحدونه يو بل سره نژدې وي د هغو د تړاو احتمال ډېر وي په دې قانون کې نه يوازې مکاني فاصله او د عواملو نژديوالي د ځانگړو دستو د ايجاد سبب گرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق کوي ترغونه او الفاظ چې نژدې يو له بل سره ادا شي هم صوتي مستقل واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې يو له بل څخه لرې بيا دا خصوصيت نلري .

کافکا عقيده لري ، کله چې فاصله ډېره وي هيڅ ډول وحدت د هغو ترمنځه نه جوړېږي ، او که هر څومره د دوی ترمنځه فاصله لږه او يو بل ته نژدې وي . نو به متشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .

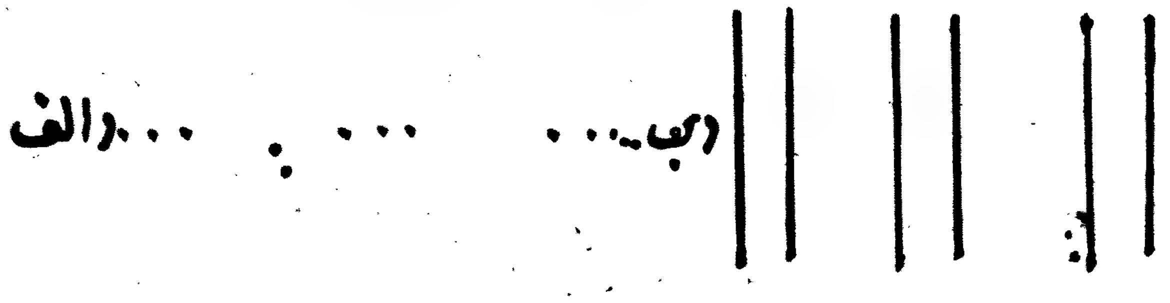

په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل واحدونه جوړوي .

(۱) Low of Proximity.

د ورته والي (مشابهت) قانون :

د مشابهت[1] په قانون کې د ځانګړو خصوصيتونو له کبله لکه شکل، رنګ، اندازه او داسې نور، چې لري، ګلوګروپونه رامنځته کېږي. خو په دې شرط چې د مجاورت د قانون ضوابط په مغوکې حکمفرما او مسلط نه وي. په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه څيزونه چې د شکل او رنګ په لحاظ ورته او مشابه دي، ځانګړي ګروپونه په حيث سازمان ورکوي.

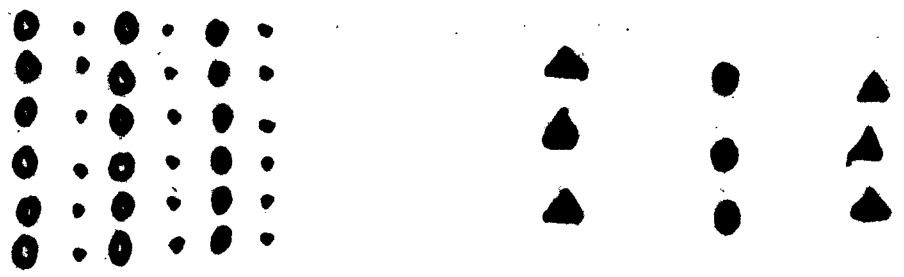

(   ) په دې تصوير کې، ښي خواته د مشابهت قانون سره سم دايرې او مثلث نه او چپ خواته سپينې او تورې دايرې په عمودي ډول نه په افقي ډول ښکاري.

د پيوستون قانون :

د پيوستون[2] په قانون کې د ګشتالت ارواپوهان زيات ټاسي چې څرګنده کړي چې د پيوسته سطحې يا کامله شکلونو وضعه د خلاصو سطحو يا ناتمامه شکلونو په پرتله، ثابت او مطلوب وي. دا خبره ښايي په دې خاطر وي چې پيوسته تصويرونه نسبتاً اسانه شکلونه جوړوي. پر انسان کې دا تمايل وجود لري چې هر وخت چې نيمګړي شکلونه يا تصويرونه، کامل کړي. د ساري په توګه ناقصه دايره، د مکملې دايرې په بڼه رسم کړي.

---

(1) the low of similarity . (2) The low of closure.

حقیقت دا دی چې اوضاع ته ورکول او یا د نقص له منځه وړل، انسان ته خوشبختي او رضایت ورپه برخه کوي. خو نا تمامه کار د یا وضعه د نارضایتي او خوا شینۍ اسباب جوړوي.

د نیک پیوستون قانون:

د نیک پیوستون(1) په قانون کې، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاوو بېځایکید وخته منځته راځي او درک کیږي، هغه متقارن تصویرونه او زمیني دي. د بیلګې په توګه یو مستقیم خط ته د مستقیم خط په بڼه او دایره شکله تصویر د کاملې دایرې په بڼه ادامه مومي که څه هم د نورو شکلونو احساس هم شته دی.

زده کړه د ګشتالت له نظره:

د ګشتالت پوهان وایي چې زده کړه د یوه کلي هیئات په توګه مطرح کیږي نه د اجزاوو د تحلیل او ترکیب په توګه.

په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څېړنه کې پخوانۍ نمونې او د اړیکو کشف او پیدا کول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د نمونو او یا مانا کل په ځواب کې په لاس راغلی وي. د مثال په توګه کله چې زده کوونکی د یوې نوې مسالې سره مخامخ شي، نو پخوانو طرحو او نمونو ته مراجعه کوي څو د مسالې په حل کې مرسته ورسره وشي.

(1) The low of good continuation.

په داسې زده کړه کې یوه کلي قاعده د قیاس(۱) په ډول د زده کړې اساس او بنسټ ګرځي او مطالب له هغه څخه کسب او درک کیږي.

څو که نمونه یا بېلګه د زده کړې بنسټ وي یانې ادراک او زده کړه د جز څخه کل ته رسیده او یا حاصلیده، نو دې ته استقرائي(۲) طریقه وایي.

د ګشتالت په شیوه او طریقه کې، د زده کړې اساس او بنسټ، ادراک بصیرت او د مسئلې حل دی. په دې طریقه کې زیار ایستل کیږي چې مسائلې ته د کل په توګه پاملرنه وشي، اجزا او اړونده اړیکې یې وپېژني او د موقعیت مسئله حل کړي. په دې لحاظ باید په زړه ورتیا وویل شي چې زده کړه د ګشتالت له نظره، ادراک، بصیرت او د مسئلې حل سره تړلې ده.

د ادراک اهمیت په ګشتالت کې:

ادراک یو له هغو موضوعاتو څخه دی چې د ګشتالت ارواپوهنې ځانګړې پاملرنه ورته کړې ده، او عقیده لري چې زده کړه بې له درک څخه نه حاصلیږي او ادراک هم هغه وخت تحقق پیدا کوي چې دا عوامل لکه: پاملرنه، احساس څوانګه تجربه او د مانا زمینه ورته برابره کړي. کلي بڼه تل د اجزاو څخه ترمخه درک کیږي. د کل د ادراک څخه وروسته د اجزاوو درک او پېژندنه اسانه کیږي.

د دې ارواپوهانو په نظر، ډیر خلک د هغو شیانو زده کړې سره مینه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري. په تجربه ثابته شوې

(1) Deduction (2) Induction.

ده چې په رندو سترګو او یا طوطي واره زده کړه نه یوازې دا چې بریالیتوب نه لري ژر هیرېږي. دګشتالت د ښوونځي په اروا پوه کاتونا[1] دځینو ازمویستو د داسې نتیجه واخیسته چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه، انتقال او تطبیق یې په ورته موقعیتونو کې ډیره او د مطالبو بیا رایادول اسانه وي. او که مطالب طوطي وار زده شي، نارسا، بې مانا او ډیر وخت نیسي.

د بصیرت (بینش) نقش :

دګشتالت د ښوونځي د اروا پوهانو په عقیده په زده کړه کې بصیرت ډیر بنسټیز نقش او اهمیت په غهده لري. ځکه د دوی په خیال زده کړه د نویو بینشونو پیدا کول او یا د زړو بینشونو تغییر او بدلون دی. بینش هغه وخت حاصلیږي چې شخص د خپلو موخو د اهداف، د رسیدو لپاره نه یوازې نوې لارې د استفادې، د محیطي عواملو څخه، پیدا کړي، بلکه د خپلو بدني امکاناتو د کارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي. په واقعیت کې د ګشتالت په اروا پوهنه کې زده کړه، د نوي بینش او ملتنا پیدا کول دي چې یو اکتسابي عمل شمیرل کیږي.

د سلوک او زده کړې اړیکې :

دګشتالت د اروا پوهانو په نظر هر ډول تغیر او بدلون په فرد او چاپیریال او یا د دې دواړو ترمنځ اړیکې ته، سلوک ویل کیږي.

---

(1). katona.

دګشټالټ له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هوښیاري) شامل دي، خو بدني حرکت سره اړیکې نه لري. په دې نظریه کې نفساني سلوک په مستقیم ډول ښکاره او مشهود نه دی بلکې یوا ستنباطي عمل دی. خو سلوکین دې برخه کې کاملاً متفاوت نظر لري. د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلاتي محسوس فعالیت او د غدو ترشحات دي چې د بدن د غړو د حرکاتو په واسطه د اوښکو، خولو، لاړو او یا داسې نورو څرګند یږي. د تداعي له نظره زده کړه او د مشهوده سلوک بدلون یو بل سره تړلي دي. خو د ګشټالټ پلویان وايي: داسم نه دی چې ښکاره سلوک، زده کړې سره مترادف وګڼو د دوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډیر مهم دی، نو زده کړه د بصیرت بدلون دی. کورټ لوین[۱] الماني پوه، څیړونکی او د امریکا استوګن، د ساحوي معرفت نظریه د محرک ـ ځواب او همداسې د تداعي ګرانو د نظرې[۲] په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې راپورته شو. د دې پوه د ساحوي معرفت نظریه د ګشټالټ د ښوونځي په چوکاټ کې په نسبتیز بنسټ[۳] مطرح کړه.

نسبیت یا نسبي اصل دا څرګندوي چې هیڅ شی په یوازې توب، د احساس او ادراک وړ نه دی، مګر د نورو څیزونو په ارتباط او اړیکو پیژندل کیږي د اعبارت دا مانا لري چې هر شی رموز په ذهن کې، د تصویر او زمینې په حیث، له یوه خاص جهت او زاویې نه تشکل موي. په پایله کې نسبیت د فزیکي او عنیت له طریقه، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي.

---

(۱) Kurt Lewin (۲) Field or cognitive field theory.

(۳) Relativism.

په دې ترتیب سره رواني واقعیت عبارت له هغه ذهني طرحې او یا نسبت څخه دی چې فرد یې له فیوشني څخه ، دحواسو په مرسته پلاس راوړي. خپله هغه شی او چاپیریال یې پېژني او د کار ولو څخه یې ګټه اخلي

ساحوي نظریه پر دې فکر بنا شوې ده چې دانسان ټول رواني فعالیتونه په یوه ساحه یا میدان کې واقع کیږي او دا ټول عوامل یو له بل سره په متقابل ډول اړیکې لري. په دې نظریه کې زده کړه - هغه نسبي عملیه ده چې فرد په کې نوی بصیرت یا بینش کسبوي او یا دا چې په خپل پخواني بصیرت کې بدلون راولي.

په لنډ ډول ویلای شو چې بینش هغه احساس ، ادراک ، نسبت او پیوند دی چې ډېره وسیع مانا او مفهوم لري . دبینش رښتنی مفهوم هغه احساس او ادراک دی چې انسان ته دڅرند په شرایطو او موقعیتونو کې حاصلیږي.

په ټولیزه توګه ساحوي نظریه، د بصیرت وده او زده کړه او هغه بدلون ته وایي چې دڅرند د فضا په معرفتي جوړښت کې منځ ته راځي.

د فرد مجموعي بصیرت او بینش دڅرند د فضا معرفتي جوړښت جوړوي . معرفتي جوړښت د هغه پید ایښت او ادراک په مانا ده چې فرد یې له خپل رواني ، فزیکي او اجتماعي جنبو څخه حاصلوي په داسې چاپیریال کې خپله فرد او ټول هغه اړوند واقعیتونه چې په مفاهیمو اعتقاداتو او امیدونو پورې اړه لري ، شامل دي. نو څکه دڅرند

د فضا، معرفتي جوړښت د ژبې د ودې، عواطفو، ټولنيزو اړيکو او سلوک په بڼه څرګندېږي.

د ژوند فضا:

د ژوند فضا[1] يوه کلي نمونه د هغو مهمو عواملو ده چې په ځانګړې لحظه کې په سلوک اثر اچوي او د فرد رواني نړۍ منځته راوړي. په کلي توګه خپله فرد او د هغه رواني چاپېريال په کې داخل دی، مطلب د رواني چاپېريال فزيکي او ټولنيز محيط دی. د ژوند فضا کې هم مادي او فزيکي شيان او هم نما دي[2] او عملي[3] وظيفوي، روابط او اړيکې داخل دي. د ژوند په فضا کې نه يوازې هغه شيان چې په اوسني زمانه کې ادراک کيږي بلکې داسې مواد لکه حافظه، ژبه، هنر، افسانه، دين اتکل، او اميدونه شامل دي.

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضا له ګڼو فصلونو څخه تشکيل شويده. دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه، شخصي معلومات او ګروهې، تېر او راتلونکي لرليد مجرد افکار او عيني شيان هم شامل دي.

لوين خپل اصلي فورم د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه

کوي: $B = f(P.E)$

په دې فورمول کې B سلوک، f تابع، P رواني حالت او E رواني

(1) *Life space* (2) Symbolic (3) functional.

د انسان د مستقيم دا برخه تلپاتې او نه منونکې ده، د ارسطو
د فلسفې همدا برخه د مسيحي او وسطايي پېړيو د حکيمانو د منلو
وړ وګرځېده او په کلو يې د هغو علمي بحثو نه اداره کول.

سربېره پر پورتنيو نظريو، ارسطو د ارواپوهنې په هکله
خاصه نظريه لري او د دې علم لپاره يې ځانګړې خدمت سرته
رسولی، د اهغه موقع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي، د
تداعي معاني مسالې راخيږي، اصول او قوانين يې منځ ته راوړي.

ځينې پوهان او د دې عصر ارواپېژندونکي دا تصور کوي
چې «انګليسي فيلسوف ديويد هيوم» لومړی شخص و چې د تداعي معاني اصول
يې را منځ ته کړل، خو داسې نه ده، لومړنی ښوونکی او د لر
غونو فيلسوفانو د سر سړی دې اصولو ته پاملرنه وکړه.

ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد، شباهت او مجاورت
د اصولو تر عنوان لاندې د زمان او مکان په قيد سره منځته
راوړل او هغه يې د پېژندنې تجربوي قوانين ونومول، ارسطو
والې چې د تصوراتو د توجيه او د ځرګندېدو د طريقې لپاره
ځانګړي قوانين وجود لري، د افعال او انفعالات په تصادفي
توګه نه پيدا کيږي. دا دوه تصورونه يعنې د تداعي د اصولو
توجيه او دا چې قوانين په نفساني چارو حاکم دي. څو
پېړۍ وروسته د ارسطو څخه هم تر بحث او څېړنې لاندې
راغلل او د نوي اروا پېژندنې په وده او پراختيا کې ډېر

محیط بنیي . د دې فورمول په اساس دژوند فضا له فرد او دهغه
دخاص رواني حالت او چاپیریال څخه جوړیږي . د دې مانا دا ده چې
دژوند فضا یو فعال او خوځنده[1] کل (مجموعه) دی، چې د هرې برخې
بدلون په نورو برخو هم اغیز کوي او هر بدلون ټولې وضعې پورې
تړاو لري . په بل عبارت داسې یو کلیت دی چې د ژوند له مسئلو
څخه یې ریښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط یې یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت
نه لري بلکې هر یو یې، دکل یلغې د رواني میدان یا د ژوند د فضا جز
جوړوي .

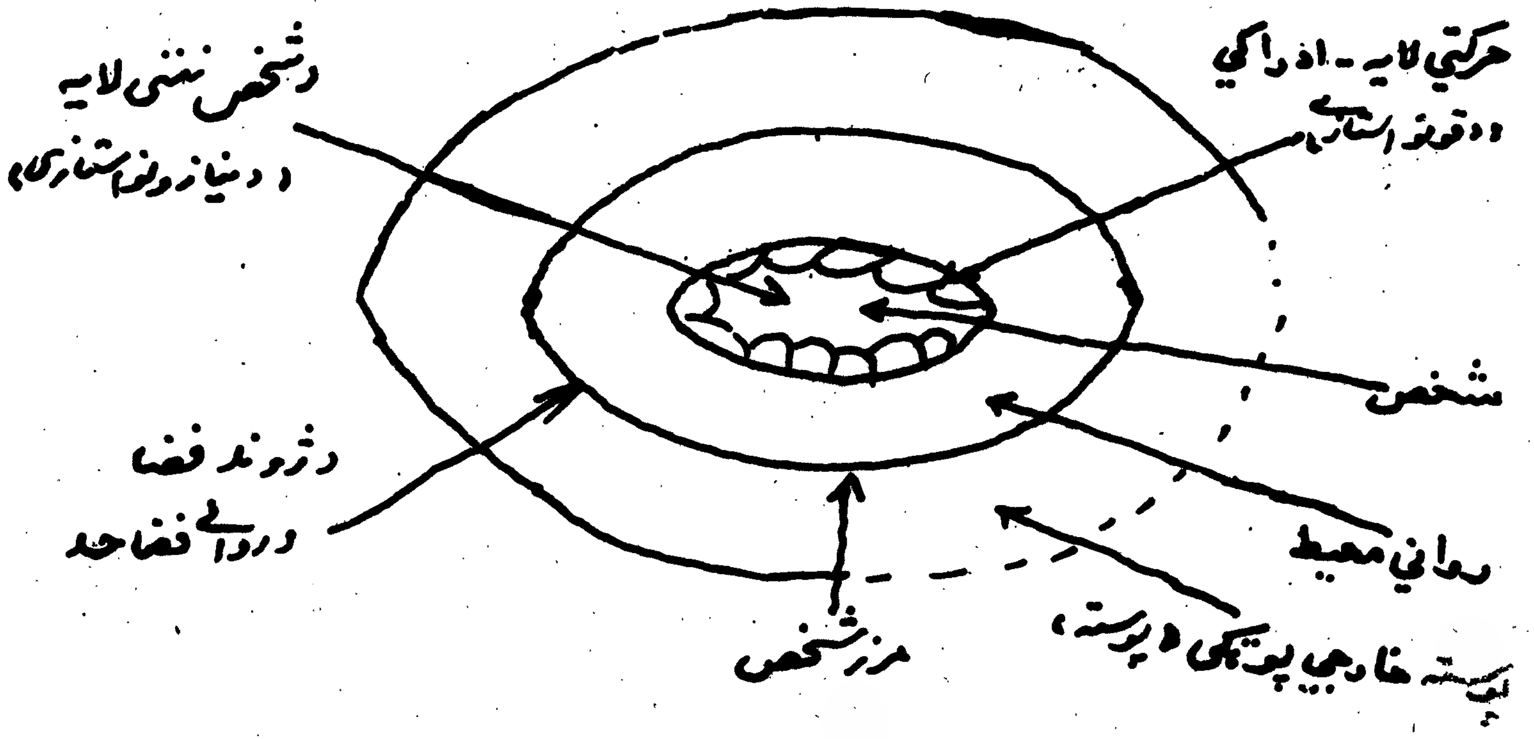

پورته جوړښت یو پوټکی د بهرني پوستې[2] په نوم احاطه کړی ده . د
ژوند د فضا خارجي پوسته، هغه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپیریال ته
وايي چې فرد یې په هغه ځانګړې لحظه کې هیڅ ډول رواني حالت نه لري ، خو
د درک نهايي قوه (نیرو) ور سره وي .

(1) Dynamical. (2) Foreign hull.

د ژوند فضا له یو شمیر منطقو، مکانونو، اشیاوو، کارونو او ډول ډول سلوکونو چې هریو یې ځانګړی ارزښت لري جوړه شویده.

دا منطقې نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې فعالیتونه لکه موټر ډرایوري، د دوستانو کتنه، ډول ډول سرګرمیګانې مسافرت او بیلابیلې پدیدې منځته راوړي. په نورو ټوکو مثبت ظرفیت او ویره ونکې او بیزاره ونکې منطقې منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپیریال چه یو وخت د ژوند په فضا اغیز کوي. د ماهیت او وظیفې په بنسټ یو بل سره تړلي دي. فرد، چاپیریال او د ژوند د فضا خارجي پوښ سته ممکنه ده په لوړنه ضد سي تشکل کې وښودل شي.

د ژوند فضا په خاصه توګه پر رواني پدیده ده. تړلې رواني حادثې لکه عمل کول، فکر کول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپیریال څخه نه بیلاکیږي او د ژوند له واقعیتونو سره کلک پیوند لري. لنډه دا چې د ژوند فضا یو فني اصلاح ده چې د فرد ټولې وضعې لپاره وضع شویده.

رواني چاپیریال

رواني چاپیریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپیریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپیریال هر امر او هر ماداره موقعیت دی چې له شخص څخه بهر او د هغه له کبله شخص کولای شي

خپل رواني حالتونو ته بدلون ورکړي.

فزيکي چاپېريال په کلي توګه مادي وسايلو او شرايطو ته وايي چې شخص يا شي په کې شامل دی. اما ټولنيز چاپېريال هغه اوضاع او حال دی چې د شخص اطراف او چاپېريال يې نيولی دی او په هغه کې نظر ونه او ګروهې د يوې ټولنې يا يو ملت شامل دي. که څه هم فزيکي او ټولنيز چاپېريال د يو ګروپ د افرادو رواني محيط له پاره زمينه او شرايط برابروي خو بيا هم په ځانګړې توګه د هغوی له رواني محيط سره بنکاره توپير لري. د بېلګې په توګه په يوه ټولګي کې د زده کوونکو فزيکي چاپېريال ظاهراً يو ډول ښکاري. ولې د هر يوه رواني چاپېريال له يو بل سره توپير لري. په دې مانا چې ممکنه ده يو شمېر زده کوونکي جسماً په صنف کې حاضر وي اما رواني حضور و نه لري. (پارسا، ۱۳۷۲ : ۳۳۲).

هرگز وجود حاضر غایب شنیده ای

من در میان جمع و دلم جای دیگر است.

«سعدي»

اووم څپرکی

د رواني ښوونځي

کله چې د عمل د اصالت ښوونځۍ په امریکا کې جوړ شو نو په اروپا کې د رواني تحلیل[1] تر عنوان لاندې ښوونځۍ رامنځته شو. که څه هم د دې ښوونځي بنسټ فروید کیښود، خو شارکو[2] او ژانه[3] فرانسوي پوهانو په خپلو څېړنو سره د دې ښوونځي په رشد او پراختیا کې ستره ونډه واخیسته. ادلر[4] او یونګ[5] په اول سر کې د فروید سره هم عقیده وو، خو وروسته تر یې وخته یې د فروید سره د نظر توپیر پیدا شو، خو د دې ښوونځي د پراختیا په برخه کې یې ونډه درلوده.

فروید[6] (۱۸۵۶-۱۹۳۹) د رواني تحلیل د ښوونځي رهبر، طبیب اروا پوه، د اعصابو متخصص او په عین حال کې فیلسوف او انسان دوسته عالم په دې عقیده و چې هر څه چې د انسان په هکله ویل کیږي باید په علمي توګه وڅېړل شي. فروید د اروا پوهنې موضوع او طریقې ته بدلون ورکړ. ده په اروا پوهنه کې د احساس، ادراک، تفکر او ذکاوت پر ځای د ذهن د رواني جریانونو پر بحث وڅېړو چې مبهم شعور، ناخودآګاه ذهن، پورې مربوط وو، پیل وکړ. ده عقیده

(1) Psychoanalysis (2) chorcot (3) Janet.

(4) Adler (5) ung (6) Freud.

درلوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره از ماېښتي طريقې يا لابراتواري کار او همداسې باطني مطالعه[1] مناسبه نه ده بايد بله طريقه وکارول شي .

فرويد عقيده درلوده چې بايد د ټولو رواني بې نظميو او تضادو منبع د شعور په ناخود آگاه برخه کې وپلټل شي . د دې منبع د کشفولو لپاره هغه د « خوب د تحليل او د مريض د افکارو د تسلسل » له طريقې څخه استفاده کوله . فرويد د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغانو سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتيو د بحث په مکله او يا د هغو تجاربو په مکله چې دوی درلودې ، شرميدل د همدې اصل له مخې فرويد جنسي تمايلات چې په کلي توګه ، ميل خوښي او لذت دی ، د افرادو د کړو وړو محرک باله . فرويد دې ته پام ساته چې د جنسي تجاربو يا دول ، تذکر ، اسانه کار نه دی بايد ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بيا په خاطر راوړي او له دې طريقه نظم او روحي ارامتيا مجدداً کسب کړي . د ټيرو واقعاتو بيا راياد ول او د ذهني يا شعور په اګاه يا ناپښانه برخه کې وارول ، د شخص د کړو وړو د کنترول او د اروايي بې نظميو د خلاصون لپاره ، د يوه ښه وسيله ده .

فرويد به له وګړو سره مرسته کوله څو شاتو وهل شوي تمايلات خاطر ته يا حافظې ته راولي ، هغه زيات ايسته څو داسې فرصتونه برابر

---

(1) Introspection

کړي چې فرد په آزاده توګه څه چې په خپل ضمیر، وجدان او ذهن کې لري، بیان
کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتیو منبع او ریښه پیدا کړي. فروید
په دماغو تجربو یا تمایلاتو چې شاته وهل شوي، د پیدا کولو لپاره وقایع
د ورکتوب تر دورې تعقیبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده و چې منشأ د
ډیرو ناراحتیو چې شاته وهل شوي د ماشومتوب په دوره کې دی.

فروید په دې نظمیو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحلیل او تعبیر
له طریقې څخه کار اخیستی. هغه په دې باور و چې په خوب کې شاته وهل
شوي تمایلات په بله بڼه څرګندیږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د
مطالعې لپاره کولای شو چې له ټاکلو نښو او علایمو، څخه استفاده وکړو:
هغه په ځینې نښې د جنسي وقایعو وسیله بللې.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غریزه لومړی خولې ته متوجه وي
د خولې خوځول یا حرکت په کوچني کې د لذت سبب ګرځي. بیا وروسته
دا تحریکات د بدن بل محل ته پام ګرځوي او ماشوم د بدن کومو برخو څخه خوند
اخلي. په تدریج سره جنسي غریزه اشیاوو او اشخاصو ته پام ګرځوي
په کومه کې ماشوم د پلار او مور له مینې خوند پورته کوي.

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن ناخبره برخه
د انسان په ژوند کې کارنده ونډه لري. د هغه په عقیده د ذهن
ناخبره برخه موږ د بحراني پړاو سره مخ کوي او تر ډیره اندازې
موږ په ځینو وضعو خبروي. خو ډیر قوي عوامل د ذهن یا شعور په
ناخودآګاه برخه کې دي چې په کړو وړو او افکارو پورې واکمني لري.

له دې کبله د سلوک د پوهیدلو پایه باید د دې عواملو، کشف ته ځانګړې پاملرنه وشي. دا عوامل د ځینو تمایلاتو د شاته رهلو له کبله، د شخصیت په نا اګاه برخه کې فعالیت کوي او د دیر وغیر عادي سلوکونو، منشأ او منبع ده د شاته وهلو د توضیح لپاره با د انسان د شخصیت جوړښت د فرویډ له نظره مطالعه شي. احمد اردوباري د : ۹۱-۹۶،.

د دې بحث پایله دا ده چې د روانکاوي اساسي عمل دا دی چې په ناروغ کې امکان د خود آګاهۍ له ناخودآګاهۍ څخه منځته راوړي.

ځکه چې نهایي علت د ټولو ناخوالو په تن لزل د شخصیت کې د ی چې له ناخودآګاهۍ څخه سرچینه اخلي.

اتم څپرکی

د اروا پوهنې دریم قوت

د دې اروا پوهنې بنسټ ایښودونکي هر یو کارل راجرز[1]، مازلو[2]، رالومې[3] الپورټ[4] او نور دي چې پخپلو ډول ډول څېړنو و توانیدل چې د دې نوې پدیدې لاره چې د اروا پوهنې دریم قوت[5] نومېږي اواره کړي.

هیومنیزم: (د انسان مینه یا بشر دوستي)

هیومنیزم[6] د انسان مینه یا بشر دوستي ده او د تاریخ لړې چې لرغونې زمانې ته ور رسیږي. خو خوځون اوان یې په شلمه پېړۍ کې د ژان پل سارتر[7] له خوا هر مل وخت ځینې انګازې وکړې. هغه څه چې په دې برخه کې د دې فیلسوف ته ارزښت لري د موجودیت یا مستقې[8] پېژندنه ده. په دې فلسفي نظریه کې فرد ازاد دی چې پخپله خپل موجودیت او د ژوند لاره او طریقه وټاکي. سارتر د ګشتالت د ښوونځي هغه پدیده[9] چې د کل پر

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May. Rolla

(4) Alport. (5) Third Force (6) Humanism.

(7) Sartre. Jean. paul. (8) Existentialism.

(9) Phenomenological.

ځا استوار وي په اروا پوهنه کې معني او اهميت ورکوي. د هغه په عقيده حيات کل هغه وخت درک کېږي چې فرد ازادانه، د ميل او اختيار له مخې ديوې واحدې، مجموعې په شکل، د چاپېريال په ارتباط عمل وکړي. د سارتر دا بيان ډېر مشهور دی چې وايي «زه د خپل ځان انتخاب يم» پوره ته عبارت د هغه، مقصد په دې هکله څرګندوي. دا کليت هم دازادۍ مسووليت، واقعيت او قدرت الزام لري.

الپورت ډېر معروف اروا پوه هم په دې عقيده دی چې «هستي» يا د «وجود اصالت»، دانسان د ژوند شرايطو ته مانا او ژوره ټيا ورکوي او د لومړي ځل لپاره د «بشري اروا پوهنې» د پرمختګ لپاره لاره پرانيزي

بشري اروا پوهنه:

بشري اروا پوهنې د «موجوديت فلسفې» ته په پاملرنې سره ډېرې څېړنې سرته رسولي او له سلوکيانو سره يې د مخالف ذريځ غوره کړ. د دوی په عقيده «د مشهود سلوک طريقه نشي کولای د انسان سلوک د لابراتوارې حيوان د سلوک په اساس توصيف کړو».

په واقعيت کې هماغسې چې جان ديوي د شلمې پېړۍ په پيل کې د سنت پرستانو پرضد قيام وکړ او د هغه زمان د زده کړې نظام يې تر انتقاد لاندې ونيو او هغه يې ناتوان، غير موثر او صرف نمايشي وښود، د شلمې پېړۍ د دوهمې نيمايي بشر دوستانو هم د سلوکي پوهنځي د پلويانو په مقابل کې را پورته شول. او اعلام يې کړه چې د دوی طريقې بشري ټولنه بې روحه او بې معنی کوي،

او لا ممکنه ده چې د دریمې نړیوالې جګړې موجبات برابر کړي او بشري تمدن تباه کړي. او همدا سبب دای چې هم یې ګوته کړه چې پوهانو دې سلوک ته پاملرنه وه. انسان د طبیعي علومو د اصولو او ارکو تابع ګرځوي. او دا ښکاره وه تېروتنه او تجاوز، د ټولو افعال انسان په اجتماعیاتو او طبیعیاتو دے او پایله یې پرته د انسان شخصیت له ترتیب پرته څه نه دي. نو ځکه د سلو کې طریقو کارول د انسان په مکلف، نارسا، نامناسب، خام او سطحي دي. د تجربي علومو طریقه پوهانو د سلوک مخه محسوسو اړخ ـ مطالعه او څېړي، خو د متفاوتو شخصیتونو، پېچلي اړیکې او ژورتیا نه شي مشخصولی.

بشري او روا پوهان تجربتي څېړنو سره مخالف نه دي، خو داسې علم او پوهه غواړي چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي، او وکولای شي په اطمینان پوره او نوي او جامع طریقه انساني واقعات روښانه کړي.

په نفساني او رواني نظره هم لازمه ده چې د ورځې حوادث او پدیدو ته لکه تجربې، احساس او ادراک، مانا او د انسان خُلق او خوی ته هم پاملرنه وکړي. د داسې مسئلو څېړنه نوي فن او طریقې ته اړه لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نلري د دې بیانونو څخه دا پایله لاس ته راځي چې:

په بشري او روا پوهنه کې اصلي ټکی دا دی چې هر ماشوم ذاتاً عاقل او واقع بین دی. که د عقلانو له مداخلې پرته مخه اړاد او

اهمیت لري.

له ارسطو څخه وروسته دوو ډلو فیلسوفانو چې رواقیان او اپیکوریان نومیدل په اروا پوهنې عقیده درلوده او غوښتل یې چې د انسان له ژوند څخه په یوه زیاته ګټه وکړي.

اپیکور: Epicure (340-270 ق م) د دې مذهب بنسټ ایښودونکی عقیده درلوده چې د انسان پوهه د حس او تجربې پایله ده او د احساساتو او عواطفو څخه کلي مفاهیم او معقولات جوړېږي. په بله وینا کلي مفاهیم ټول د احساساتو محصول دي. او له تکراره د محسوساتو صورت پیداکوي. د دې حکیم، روح هم لکه جسم غوندې د کوچنیو او ظریفو زراتو ترکیب ګڼله او په دې باور وچې وجود یې جسم سره تړاو لري. نو له دې کبله، ویره یې له مرګ څخه بې مانا ګڼله او ویل یې: «خوچې زه یم مرګ نشته، کله چې مرګ راغی زه به نه یم»، مباني فلسفه (۱۳۴۵ - ۵۳۴) مخونه.

د اپیکوریانو له عقیدې څخه داڅرګندېږي چې مغوی د انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر باید د خپلې خوشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي. دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک یې وینې، خو وایي چې خپله خوښي او لذت باید په پېښو ستړګو ونه لټوي او د خپل عقل او ذکاوت څخه کار واخلي، ځکه داخوښي او لذت

خود مختاره پر یښودل شي خپل ظرفیت سره سم پرمختګ وکړي. په دې مانا چې فرد هغه څه چې باید زده کړي د هغې مسؤولیت یې په خپله غاړه اخلي. نو باید آزاد او په خپله رهبر وي.

بشري اروا پوهنه افرینښنده ګۍ، هنر دوستي او خپلواکي ګټه ور خاصه پاملرنه کوي. که د زده کړې په نظام کې د غه مناسب شرایط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبري سرته ورسیږي او د زده کړې چاپېریال بې له ویرې او ترهې څخه ایجاد شي، سالمه او روغه فضا رامنځته شي او فرد د ژوند له حقایقو سره آشنا او مطابقت پیدا کړي، په ارزښتناکه علمي ازمایښتونو او تجربو لاس پورې کړي. پوازې همدا طریقې دي چې د افرادو لپاره که ښوونکي وي که زده کوونکي مدیر وي یا مسؤول د نړۍ او تجربو له کبله د پرمختګ او لوړتیا لپاره بهترینه زمینه او فرصت برابروي.

د بشري اروا پوهنې له نظره د یوه پرمختللي اموزشي نظام نهایي موخه دا ده چې ازمویلي او په کار راتلونکي افراد وروزي او پوهنه ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي څو چې په موجوده تربیتي او روزنیزو طریقو کې بدلون رانه وستل شي. ځکه چې د اموزشي نظام هدف له وړکتون څخه تر عالي تحصیلاتو پورې باید د ټولنې په خوځند طبیعت، پر تحول او بدلون، نه سنتي ښکون او تحجر استواره وي. په دې نظام کې باید داسې

داسې فضا رامنځته شي چې د فرد په پرمختګ او وده تمامه شي. نوښت او ابتکار د ویرې موجبات برابر نه کړي. بلکې د هغه له ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي.

نوځکه یوازې اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او روزنې په نظام کې کولای شي چې د نني فرهنګ غوښتنې او اړتیا وې پوره کړي.

اوس نو که خپلې بقا او دوام سره مینه لرو باید د ښوونې او روزنې هدف د زده کړې تغیر او بدلون ته معطوف کړو. د دې موخې په وسیله یې تربیه شوی انسان زده کوي چې څنګه زده کړه(۱) وکړي. او دا هم ورته ثابتیږي، چې هر ډول معلوماتو سره ځینې اشتباه ګانې هم تړلې وي. څو کمال دا دی چې تیروتنې کمې شي.

په واقعیت کې څېړنې او د نویو معلوماتو راټولول دادمنه لاره ده، چې د زده کړې او زده کوونکو د وضعې بهترې او ښه والی تضمینوي.

(۱) Learn how to learn.

اخځونه

اتوکلاین برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ، شرکت نشر اندیشه ، با همکاري مؤسسه انتشارات فرانکلین ، ۱۹۵۶ ، ایران .
ارا ستـه ،

احسان طبري ، بنیاد اموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .
پارسا ، محمد ، روان شناسي یادگیري بر بنیاد نظریه ها ، موسسه انتشارات ، چاپ رودکي ، ایران ، ۱۳۷۲ .
شعاري نژاد ، علي اکبر ، روان شناسي عمومي .
سیاسي ، علي اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت اموزش و پرورش ، شرکت سهامي طبع و نشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .
ردوث ، مکتب هاى روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامي) ، ۱۳۴۸ .

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختیځ د بیا رغونې ادارې (کور) د خپرونو څانګې تر اوسه خپاره کړي دي:

۱. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کیسې
۲. د طرابلس زمریان ، د لیبیا په مظلوم ولس د ایټالیایي یرغلګرو د ظلم انځوروونکې قصه
۳. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
۴. لنډۍ، د ۴۰۰۰ په شاوخوا کې لنډۍ، راټولونکی سیداګل غریبیار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
۶. د سینې ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۷. تشخیصي راډیولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۸. جراحی اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلین طب و دکتوران جراح
۹. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادویهٔ اساسي
۱۰. د کمپیوټر اساسات، وینډوز او کمپیوټري محاوره د کمپیوټر په اړه بشپړ معلومات
۱۱. The Ethenic Composition of Afghanistan
۱۲. اوښکې د بنو په سر، د ډاکتر محمد یونس مروت شعري ټولګه
۱۳. رهنمای عملی طبابت اطفال
۱۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي لیکنه او څېړنه
۱۵. د درملو د استعمال عملي لارښود، ډاکتر مالتي وان بلومردر
۱۶. د اپینو لار، تاریخي قصه، استاد عبدالغفور بریښنا
۱۷. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغوري او نغوتي (ولس نامه)، لطیف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحیح، ټایپ، ډیزاین او چاپ له پاره زموږ سره په دې پته په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan
Tel. +92-91-841280. 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089
E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او یا د دعوت د خپرونې له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway
Phone: 63875971
Fax: 63875971
E.mail: bazger@c2i.net, Website:http:/home.c2i.net/dawat

ARIC
B
6.40
HAK
8865
Cop - 2

Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

Schools of Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem

Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

انګلیسي اخځ لیکنه:

(1) James. w. The Principles of psychology 1990. N.y: Holt.

(2) Hilgard. E.R. and Brown. G.H. Theories of learning. (3 rd). New york. Appleton century. Croft. 1966.

(3) lewin. kurt. principles of Topological Psychology. Newycork. MC Graw Hilp. 1936.

(4) Rogers. clark R. Freedom to learn columbus, ohio. charles E. Merll Publishing Co. 1969.

(5) Rogers. clark. R. Freedom to learn. columbus. ohio.

(6) Skinner. B.F. Science and Human. Behavior. 1953.

(7) woodworth. R.S.

باید موقتي نه وي . (پوه تنی اش) .

زنون : (360 - 262 م) او د هغه شاگردانو او پیروانو ته رواقیان وايي . زنون له خپلې پلرنی ټاټوبې د قبرس له جزیرې نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړه بوخت شو او په پای کې په یوه رواق کې چې پخوا د شاعرانو د تعلیمځای و په درس ورکولو بوخت شو . نو له همدې کبله د هغه شاگردان او پیروان په رواقیانو مشهور او معرفي شول .

رواقیان په دې عقیده دي چې علم او معرفت یوازې د حس په واسطه نه حاصلیږي او د ذهن ځانگړې فعالیت هم غواړي . د همدې فعالیت او زیار په تناسب ، ذهني مرتبې او درجه هم لري . لکه وهم ، ادراک ، گمان او یقین . ژوندي موجودات پر سربېره پر بدن یو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړ ارتباط لري . دا ارواپه نباتاتو او حیواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسیږي او د عقل په صورت څرگندیږي ، شعور پیدا کوي او له ځانه خبرتیا مومي . د نړۍ ټول موجودات لکه د بدن غړي یو غټ موجود جوړ وي چې هغه خپله طبیعت دی او ځان ته روح یا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له یوه جریان څخه بې خبره هم نه وي . نو څکه د طبیعت په کار کې تصادف او پېښې نه وي . د نړۍ ټولې چارې او کړه وړه واجب او ضروري

وي، ځکه جبر هرچیرته حاکم وي . خو د دې سره-سره دا جبر، ازادي او د انسان اختیار ته ضرر نه رسوي. داځکه چې کله چې انسان، له ناروا طبیعت څخه، چې مظهر د عقل کل دی اطاعت وکړي، په واقعیت کې هغه د خپل عقل اطاعت کړی دی. یعني د دې عقل، د عقل کل څخه چې پر نړۍ حاکم وي توپیر نه لري، بلکه جز د هغه دی. (۲۰ پورته اثر)

د رواقیانو په هکله تحقیق او مطالعه دا څرګندوي چې دوی د زهد، اعتکاف او رهبانیت پلویان دي. رواقیانو عقیده درلوده چې د سرکښ او یاغي آس یعني نفس، جلب باید د عقل لاس ته ورسپارل شي، څو چې د پرهیزګارۍ او غایي هدف مرحلې ته ورسیږي.

د رواقیانو او اپیکوریانو په دوره کې اروا پوهنه د فلسفې جز حسابیده، خو د هغې دورې او اوسنۍ اروا پېژندنې تر منځ لا شباهت شته دی. په هغه زمانه کې لکه اوس د ذهن د ترکیبي عناصرو په هکله څېړنه کیده، د ذهن او بدن اړیکې لکه همدا اوس د اروا پېژندنې مهم بحث وه.

د قرون وسطی حالت په هیڅ شانتې د دې جوګه نه وو چې علمي اروا پېژندنه ومنل شي. داځکه چې په هغه زمانه کې ټول بحثونه نفس پورې تړلي او هغه یې هم د بلې نړۍ پوهه شمیره. سربیره پردې پر نفس اعتقاد هم جایز نه وو.

او وجود یې پر ښکاره حقیقت تشخیص کیده. د اروا او بدن د ثنویت فلسفه قبله ده او حقیقت یې د دین د سند له مخې منل شوی وه.

د هغه وخت پوهانو مشکله د مشاهدې له اصول او استقرا څخه کار نه اخیست، او بحث یې په هره خوا کې په تېره بیا د بدن او روح د ثابتولو لپاره قیاسي جنبه درلوده، د دې پوهانو هدف دا نه وو چې عیني شواهد پیدا کړي، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې ګرځېدل. په لنډه توګه د دوی بحثونو لږ علمي اعتبار درلوده د تعصب څخه خالي نه وو، او په لرغونو علومو یې څه ور ډېر نه کړل.

نو ځکه له دې به تېر شو او دې ته به پام را وګرځو چې اروا پوهنه کله له فلسفې څخه جلا او علمي بڼه یې غوره کړه او په دې څېړنو یې د ډېره وده او پراختیا ومونده.

دوهم څپرکی

د علمي اروا پېژندنې تاریخي سیر

د علومو د تاریخ په لحاظ ارواپېژندنه د مستقل علم په توګه نسبتاً یو نوی علم دی چې وروسته د طبیعي علومو، کیمیا او بیولوژۍ څخه بېلګه او را پیدا شوه، او که هغې ته د فلسفې د جز په توګه وګورو نو باید د افلاطون زمانې ته ولاړ شو، مطالب او مسایل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونیسو.

زموږ د اوس اصلاً د ارواپېژندنې تاریخ نه شرحه کول غواړو -روانې مرحلې او نظرونه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل څخه په ځانګړې او لنډ ډول بیانوو.

ارواپېژندنه د نوې فلسفې په تاریخ کې په تدریجي توګه تجربي بڼه پیدا کوي او ورو ورو طبیعي او تجربي علومو ته نږدې شوه تجربي ارواپېژندنه له نیمایي د نولسمې پېړۍ څخه پیل او په ډېر سرعت او چټکتیا یې وده او پراختیا وموند. تجربي ارواپوهنې په دې تړخ کې څو مرحلې تېرې او شاته وغورځولې.

1 - لومړی مرحله یې د وبر (weber)، فخنر (fechner)، هلم هلتز (Helmholtz)، او ویلهم وونټ (wilhem wunt) په ظهور

او څرګند يې د پيل او په اروپا او امريکا کې يې تجربه ګانې رامنځ ته کړې. دې څلور کسو اروا پوهنې ته د فيزيولوژۍ له نظره کتل او د طبيعي علومو د طريقې او روش تر اغېز لاندې راغلې په دې کې روش او طريقه کې چې د وخت په مادي او ميکانيکي فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثير ته پاملرنه ونه شوه او د تعصب ښکار واخستل شو.

۲- دوهمه مرحله يې برياليتوب يعني د علمي طريقې په اصل پيل، څو د انسان د روان تغيير منونکي پر بدنې ته پام ونه ګرځول شي. دې مرحلې تر د ۱۹۳۰ تر دوهمې نيمايي پورې دوام وکړ. په دې مرحله کې د روان اروا پېژندونکو د علمي - طريقې په قالب کې ځان مقيد وليده. نو د اروا پوهنې موضوع ته يې تغيير ورکړ. د علمي طريقې په کارولو سره عيني پايله لاس ته راوړي. پدې مرحله يا دوره کې اروا پېژندنه د موضوع په لحاظ محدوده کېږي. د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک او کړه د عکس العمل په سنجش کې اهميت پيدا کوي.

۳- په درېيمه مرحله يعني د لومړۍ نړيوالې جګړې له پيل: (1939-1945) نه (1960) تر لسيزې پورې ډېر سطحي او موضعي څېړنې سرته ورسېدې او نسبي نتايج او موخې هم په لاس راغلې، خو د انسان پېژندنه په کامله توګه حل نه

شوه. په دې دوره کې د احصایې او ازمېښتو په مرسته د انسانانو کارونه په مقایسوي ډول یو د بل سره اندازه کول، په همدې دوره کې د څېړنو له کبله، اجتماعي اروا پوهنه، صنعتي اروا پوهنه او د کوچنیانو اروا پوهنې پراختیا وموند، او د افرادو په هکله یې صرف د وړاندې پېش بینۍ او تخمین ځای ونیوه او بر سېره پر دې د څېړونکو او نوسګرو او اروا پېژندونکو پام یې دې ته وګرځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسا دی نو د انسان په جزئي مسایلو هم څېړنه ناقصه ده. همداسې ډېرې احصایوي څېړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او مقیده وي.

د دې مرحلو پسې او تېرېدلو په نتیجه کې د څېړنو منتقدینو پام کامل انسان ته راوګرځېد او د ارګانېزم اړیکه یې په کلي توګه په موضعي تجربو او بالعکس تر څېړنې لاندې ونیوه. د بیولوژۍ په لحاظ هم ورځ په ورځ معلومېږي چې که یو غړی په درد یا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړاو نه پاتې کېږي همداسې که د بدن یو غړی غبرګون ښکاره کړي د بدن نور غړي یا په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شریک وي.

په همدې ډول د ټولنیزې اروا پوهنې او ټولنیز تمدن څېړنو ثابته کړېده چې منتزع انسان، منفرد او بېلازې انسان په نړۍ کې وجود نه لري یا نې د انسان پېژندنه په کلي توګه بې له

ټولنیز مدنیت د پېژندنې څخه امکان نه لري . په کلي ډول ، انسان
بې په موجوده زمانه کې خلقوي خوړښنه بې په تېره زمانه او د لوړ
په خلاقه تجربو کې نغښتې وي او راتلونکې زمانه جوړوي. (اراکسته ، ۱۳۴۸ ، ۹-۱۰)

د علمي طریقې نیمګړتیا : په دې کې نه شته چې علمي
او عیني طریقه د شخصي عقاید و څخه ښه او لوړه ده خو باید یاد ولرو
چې د فزیکي علومو د طریقې نقصان د بشري علومو په څېړنې امطا-
لعاتو کې ورځ په ورځ روښانه کېږي . نو څه باید وکړو ؟

د میتودولوژي مساله ډېره مهمه او په دې اثر کې نه ځائیږي.
خو په لنډ ډول وېلای شو چې علمي طریقه بې له تمدن د بصیرت
څخه د انسان پېژندنې له پاره نارسا او نا کافي ده . د دې امر
دلیل دا دی چې لکه وویل شي : منتزع انسان بې له دې چې له
نورو سره اړیکې ولري او بې له بې دې چې په تمدن کې ریښه
ولري، وجود نه لري . نو چې داسې ده ، باید داسې طریقه
وکارول شي ، چې وکړی شي د اخوځوانې معما یا پدیده په
ښه توګه وپېژني.

بل دلیل دا دی چې پرمالنا په دې عقیده دي چې
تمدني تحول د بیولوژیکي یا حیاتي تحول ادامه یا وروستی
برخه ده ، نو که دا اصل صحیح او قبول کړو نو ټولنپوهنه
او بیالوژي د انسان پېژندنې د وه اساسي ستنې او پایې دي.
دریم دلیل دا دی چې د انسان ژوند ، مرحلې او مرتبې لري

لومړی څپرکی

سریزه :

فلسفي ارواپوهنه

لرغونو یونانیانو په خاصه توګه له سقراطه څخه د مخه فیلسوفانو علم د کائیناتو په پېژندلو پیل کړ . د دوی زیار ایسته چې د نړۍ راز درک او لومړی جوړونکې ماده یې پیدا کړي یا په بل عبارت له سقراط نه د مخه فیلسوفانو غوښتل پوه شي چې او وویني چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر یو فیلسوف د یوه آر (اصل) پر اساس یو له دغو موادو څخه لکه اوبه ، هوا ، اور او خاوره د کائیناتو د کوچنۍ ذرې او لومړي واحد په توګه وپېژانده او لومړی عنصري سیستم یې رامینځته کړ دې فیلسوفانو به دا انګېرله چې د خارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکیبي جنبه لري او ډېر پېچلی معلومېږي ، خو که تحلیل او تجزیه شي نو ساده او آسانېږي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې موږ خارجي جهان هغه وخت پېژندلی شو چې ترکیبي واحدونو ته یې ورننوزو د همدې ګروهې (عقیدې) پر اساس فزیکي څېړنې پېړیه پېړیه داتم په حریم کې پاتې شي ، بیولوژي

: په لومړۍ مرحله کې، د انسان ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کششونو معلول دی. په دوهمه مرحله کې، د مدنیت او ټولنې. په درېیمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصیرت معلول وي. د انسان دا مقامات اعتبار لري او دا ښيي چې په هره مرحله کې ځانګړي قوانین موجود او اعتبار لري. او په هره مرحله کې د پېژندنې طریقه باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه ولري. په لومړۍ مرحله کې حیاتي طریقه د بیولوژیکي، د نورو علومو د طریقو څخه ډېر اهمیت لري.

په دوهمه مرحله کې د ټولنیزې طریقه او په درېیمه مرحلې کې عقلي او علمي منطق او استدلال ښه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قوانینو څخه کار واخستل شي. په پای کې کله چې انسان په «صورت دکل» وپېژندل شو نو باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او باعتباره طریقه رامنځ ته شي.

د نوي سیستم پیدا ښت: څنګه چې هر فکري سیستم د تېرو فکري تجربو او سیستم زېږنده ده او په ناڅاپي توګه نه رامنځته کېږي. نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي. هر نوی فکري نظام که اړوا پېژند نه وي او یا نوې ځانګې، په څو خصوصیتونو اتکا لري.

۱ـ لومړی داچې نوره یوه او مفکر پیدا کېږي د متقدمینو افکار نده کوي، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کوي.

دریمه: نوې فرضیه او اصول راپیږني او اصولاً د نوي فکري مکتب بنسټ ږدي.

درېیمه: د خبرې مشخصه طریقه تعینوي.

څلورمه: بیا ځانګه، موضوع او حدود یې ټاکي.

پنځمه: بیا د خبرې نتیجه او اهکل څرګند دي.

کله چې اروا پېژندنه له فلسفې څخه جلا شوه او د یوه ټاکلي علم په څیر را منځته شوه. نو په تدریج سره علمي تکوین پیدا کړ. نو د دې موجب شوه چې د پورته نظریاتو سره سم، د اروا پېژندنې بېلابېل ښوونځي او نظرونه را منځته کړي په معمولي توګه د هر ښوونځي طرفداران په دې عقیده دي چې د انسانانو د فعالیتونو او چلوچې بوا یزینه لاره د دوی په څیر نو او د دوی د عمل په ساحه کې مسیردی. وو دوړنړ [illegible].

په هر حال اروا پېژندونکي عقیده لري چې د مکاتبو وجود، د اروا پېژندنې په وده او پرمختګ کې ډیر اغېز لري ځکه هر مکتب او ښوونځي چې یوه لاره ټاکلې ده په معنه کې تر رېږه څېړنې کوي او څه چې نوي پیدا کوي د اروا پېژندنې حدود دو ته پراختیا ورکوي. نو انسان باید د هر ښوونځي د عقاید و په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلویان یې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

داروا پوهنې

د سنووځيو ښــوولیک «فهرست»

۱ـ د اصالت تداعي سنووځی[1]: دا پړلرغونی انګلیسي سنووځی دی . د دې سنووځي اصلي موضوع حافظه او ترده کېږه ده . له ۱۹۰۳ څخه را پدېخوا دې سنووځي په روسیه کې د خوب انګیزې بنه ځانته غوره کړه .

۲ـ د ذهني جوړښت سنووځی[2]: د دې سنووځي سرچینه په المان کې وه . د دې سنووځي رسمي فعالیت له 1879 نه پیل او اصلي موضوع یې احساس او د شعور جوړښت دی .

۳ـ د اصالت عمل سنووځی[3]: دا سنووځی په ۱۸۹۸ کال کې په امریکا کې په دې نامه ونومول شو چې اصلي موضوع یې د شعور د حالاتو توضیح او له عضوځخه ګټه اخستل و . د دې سنووځي د فعالیت او موخو (اهداف) ساحه ډیره پراخه ده .

۴ـ د اصالت سلوک سنووځی[4]: دا سنووځی ۱۹۱۲ کال کې په امریکا کې رامنځته شو ، په دې سنووځي کې حرکتي فعالیتونه ډیر اهمیت لري .

1- Associationism 2. Structunalism

3- Functionalism 4. Behavioulism.

۵- دگشتالت اروا پوهنه[1]: دا پوهنځي په ۱۹۱۲ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع یې درک دی.

۶- د روانکاوی پوهنځی[2]: دا پوهنځی په ۱۹۰۰ کال په اطریش کې منځته راغی او اصلي موضوع یې میل او د ذهن بې خبره یا تیاره برخه (ذهن ناګاه) ده.

څنګه چې لیدل کیږي د اروا پوهنې د تولسمې پیړۍ په پای او د شلمې پیړۍ په پیل یانې د 1879 کال څخه تر 1912 کاله پورې منځته راغلي نوې ځایه به نه وي که وپوښتل شي چې دا څه علت او سبب و. د اخرې پیړۍ پیل د اروا پوهنې د نویو پوهنځیو په لحاظ تر دې حده ګټوره وه. نو که غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له یوې خوا باید د علومو د نوې ځلاندې دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر واچوو او له بل پلوه څنګه چې هر پوهنځی په واقعیت کې د تیر پوهنځي په مقابل کې اعتراض دی، نو ځکه د تاریخي سوابقو له نظره یو لوڅه پرته د نویو پوهنځیو په ماهیت نه شو پوهیدلی. همدا سبب وو چې په (۱۷) پیړۍ یعنې د علمي نهضت[3] په پیل کې د کارت[4] (1596-1650) د وماس[5] د هغه وخت اروا پوهانو په مقابل کې چې د سکولاستیک[6] له پوهنځي څخه الهام اخستی وو، طغیان وکړ او په دې توګه یې د اروا پوهنې

1- Gestalt 2- Psychoanalysis 3- Ronasons

4- Rene Descartes 5- Thomas Hobbs 6- Scolastique.

د یو نوي ښوونځي لور ته گام اوچت کړ . د کارت او هابس پرته له دې چې د اروا پېژندنې په جلا کولو د فلسفې څخه زیار وباسي کوښښ وکړ چې اروا پېژندنه د مادي او طبیعي علومو د پراختیا سره همآهنگ کړي ، نو په دې ذهنیت د وی وغوښتل چې د فزیک نوي اصول او معلومات د انسان او حیوان د سلوك او فعالیت په هکله توجیه کړي . یا یې د مغزو اعمال پر هغو اساساتو چې نن مهال ته انعکاس ویل کیږي استوار کړي .

د کارت : د دکارت له نظره انعکاس د سیالی مادي جریان دی چې د اعصابو په مسیر کې له حسي اعضاو څخه د مغز په لور او بیا د مغز څخه د عضلاتو په لور ته سیر یا تگ او راتگ کوي . دکارت د روح مرکز مغز و شمیره او په دې عقیده و چې د انسان په هر وگړي کې یوه عاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري . د کارت داگروهه هم لرله چې حیوانات د تعقل قوه او توان نه لري ، سلوك او حرکات یې کاملاً ماشیني او د بدن حرکاتو پورې تړلی دی . د کارت د عقلي مذهب لاروی دی . منطقي استدلال او عقل یوازینی عامل د معرفت او د حقیقت د پیدا کولو وسیله گڼي .

هابس : هابس په دې لار کې د د کارت څخه هم یو گام پرمخ ولاړ او تول اروایي کړه وړه یې د فزیکي حرکاتو معادل حساب کړل . هابس عقیده درلوده چې د خارجي یا بهرنیو

تحریکات د حسي الاتو په ملتیا جذب او بیا اعصابو، زړه او مغز ته رسیږي او د بدن داخلي حرکات منځته راوړي . وروسته د غه داخلي حرکات د سکوت له اصل سره سم، د ذخیره یا ساکنې انرژي په بڼه خاطرو او افکار جوړوي او باقي پاتې کیږي. هابس د غه طغیان د هغې زمانې د متعارفو اروا پوهانو په مقابل کې یو ښاسي قاطع پاڅون، خو د هابس نظریات په هغه وخت کې یوازې یوه طرحه وه او د اتلسمې پېړۍ، انګلیسي فیلسوفانو هغې طرحې ته پراختیا ورکړه او د اروا پوهنې د اصالت تداعي ښوونځی یې را منځته کړ . (دوړت ر ۱۳۴۸ = ۷ - ۹)

د نولسمې پېړۍ ارواپوهنه:

معاصرې چې د ګالیله په زمانه کې د طبیعي علومو قوانینو د هغه وخت د ارواپوهنې په پوهه او معلوماتو ژوره اغېزه وکړه. د نولسمې پېړۍ په سر کې دوو نورو علومو یانې کیمیا او فیزیولوژۍ چې نوې وده او پراختیا پېژندلې وه په ارواپېژندنې تر اندازې زیات اغېز وکړ.

لومړی د کیمیا کشفیاتو او بې سارې پراختیا، د فلسفې پوهان په دې اند کې کړل چې باید د تحلیلي ارواپوهنې ښوونځی رامنځته کړي چې څرنګه کیمیا پوهانو غوښتل چې د طبیعي بېلابېلو ترکیباتو عناصر پیدا کړي، دوی هم د انسان د شعور عناصر کشف او د هغو د کړو وړو اوسلوک اصول او قوانین سره تالیف او تدوین کړي. دا کار په ارواپېژندنه کې یو نوې پوهې او جالبه طریقه وه او عملاً هم ښکاره شوه چې د اجرا وړ ده،

بل علم چې په ارواپوهنې یې ژور اغېز وکړ هغه فیزیولوژي وه دا علم او پوهه د نولسمې پېړۍ له پیل څخه وروسته د یوه تجربي علم په توګه ومنل شو او په لنډ وخت کې یې ځینې کشفیات سرته ورسول چې په کلي ډول یې د ارواپوهنې له مسایلو سره تړاو درلود. لکه د حواسو د کار طریقه، اعصاب او مغز چې د ارواپوهنې عمده مسایل دي؛ د فزیولوژۍ پوهانو له خوا تر مطالعې او څېړنې

لاندې نیول شوي و. په دې ډول د فزیولوژي معلومات او کشفیات د اروا پوهنې په کتابونو کې ځانګړی ځای او اهمیت درلود او د دې علم تجربي طریقې او روښونه د نوې تجربي اروا پېژندونکو له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربي اروا پوهنې لومړی لابراتوار چې د علمي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۷۹ کال څخه وروسته د الماني اروا پوه «وونت» په واسطه د لیپزیګ په ښار کې پرانستل شو خو د نولسمې پېړۍ له پیل څخه د اروا پوهنې ډېر لابراتوارونه په ځانګړي توګه په المان او امریکا کې د فزیولوژي په «تجربه ځایونو» کې ایجاد شوي وو. چې په دې ډول ویلای شو چې نوې اروا پوهنه په ۱۹۰۰ کال کې یوه تجربي اروا پېژندنه وه.

د دې له پاره چې د دغه کال اروا پوهنه په ښه او بشپړ ډول شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عمومي بیالوژي «په تېره بیا د پرمختیایي فرضیې» او روان پزشکي اغېزې هم په اروا پوهنې ډېر زیات کړو. د ۱۸۹۶ کال څخه را په دې خوا په عمومي بیولوژي، په ځانګړې توګه په پرمختیایي فرضیه کې ډېرې مسلې تر بحث او څېړنې لاندې نیول شوې وې چې نه یوازې د لرغونې اروا پوهنې له پاره بلکې د فزیولوژي او فزیک له پاره هم نوې وې.

د نولسمې پېړۍ د وروستیو کلونو څخه وروسته د داروین او ګالتون د افکارو تر اغېزې لاندې، نوې مسایل لکه: د توارث

او محیطي لاملونو اغیز په فردي اروايي ودې، توکم (نژاد)، حیواني ارثي پېژندنه، فردي اختلافات او د اروا پوهنې داسې نور مسایل د هغه وخت د اروا پېژندونکو په اغیزو او څېړنو (انتشاراتو) کې ښکاره شول. د لومړي ځل لپاره د ګړو د اروايي حالاتو د اندازه کولو نوې طریقه د ازمېښتو په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربي طریقې سربېره، په اروا پېژندنه کې یې نوې څېړنې د نوې اروا پوهنې تر عنوان لاندې ور زیاته شوه.

بلې برخې د علم، چې د دې دورې په اروا پوهنې اغیزه وکړه روحياتي طبابت (روان پزشکي) وه. په همدې خاطر د روان پزشکي تاریخ باید د فلسفي پېر په اوږدو کې په سمه توګه وڅېړل شي. د خبرې د لنډوالي په خاطر دا کافي ده چې ووېل شي په تېرو پختنو کې د رواني ناروغانو علاج ډېر خاشینونکی او خراب وو. خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس پېل سره شو. په عامه توګه د دې پېرۍ رواني طبيبان په دوه ډلو وويشل شول، یوې ډلې به روحي ناروغۍ د رواني علتونو معلول او بلې ډلې به روحي ناروغۍ د بدني علتونو معلول شمېرل.

په بله وینا لومړۍ ډلې ته رواني علتونه مهم وو خو دوهمې ډلې به زیار ایست چې د هر غیر طبیعي سلوک یا خوځښت لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي. که څه هم په لږ ډول حیوناکې، ذهني اختلال کشف شوی و، خو بیا هم نه شو کولای

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغيو کې تعميم او اثبات کړي په همدې طريقې سره به د بدني علتونو په شان يې له کوم علمي دليله يې د دوول مغزي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره وړاندې کاوه.

د دې مسايلو او طريقو پيدا کېدل ورو، ورو د دې لامل شول چې د ارواپوهنې او فلسفې زوړ ارتباط يو د بل سره وشلېږي، او په منځنۍ نونسه وتوانېدل چې د ارواپوهنې څوکه د جلا او مجزا فلسفې څخه منځته راوړي.

د نوې ارواپوهنې طغيان د زړې ارواپوهنې په مقابل کې د علمي طريقو، ميتودونو، بېلګو او همداسې د علمي معيارونو اندازه د نظري او تيوريکو مسلو په پرتله بېخي ډېر وو. د بېلګې په توګه لرغونو ارواپېژندونکو به د زړه کړې په هکله يوازې د حافظې په اثارو او د شخصي خاطراتو په تفسير اکتفا او بسنه کوله. خو نويو ارواپوهانو به د تجربې څېړنې په موخه ټېنګار کاوه.

د نويو ارواپېژندونکو د ۱۹۰۰ م له پاره د ارواپوهنې تعريف هماغه پخوانی تعريف يانې «د هوښيارۍ يا شعور»، وو. اما عملاً به يې قدرتونه، توانونه، لياقت او مهارتونه د هوښيارۍ د مختلفو حالاتو په پرتله ډېر شرحه او مطالعه کول. په بله وينا نويو ارواپېژندونکو په نظري لحاظ په تحليلي ارواپوهنې چې د کيميا له علم څخه يې الهام تر لاسه کړی وو عقيده درلوده چې پېچلي او مرکب افکار او عواطف يې د ساده او بسيطو عناصرو لکه احساس

د هر ژوندي موجود (ارګانيزم)، جوړوونکی واحد ته سلول يا ژوونکه (حجره)، وويله او د اروا پېژندنې د فيلسوفانو له اصولو سره ساده تصور، احساس او د بنيادم سلوک، د ذهن د جوړوونکي واحدونه، اصلي اړ (موضوع)، نه ده، بلکې هغه شريکه طريقه ده چې په ټولو کې بايد يو ډول وي. دوی په دې باور وو چې که موږ يوه شي چې پنځ (طبيعت)، له ساده اړيکو څخه جوړ شوی دی، ټوکولای شو چې د توکيو (اجزاوو) د ترکيبولو طريقه يې هم پيدا کړو او که اجزاوې ولرو نو کولای شو چې ټول (کل)، هم د اجزاوو له ترکيب څخه جوړ کړو.

بله پوښتنه چې د فيلسوفانو ذهن او پاملرنه ځان ته راګرځوله داوه چې څنګه کولای شو په حال او احوال وپوهېږو او پېژندګلوي پيدا کړو، دې پوښتنې په لومړي سر کې روحي او رواني بڼه نه درلوده او مطلب يې دا نه وو چې څنګه زده کړه کوو، بلکې د پوهې صحت او اعتبار متوجه وه. خو هغه دې فلسفي بحث ورو ورو د اروا پېژندنې د بحثونو لپاره لاره پرانستله او دا پوښتنه را منځته شوه چې څنګه زده کړه او پېژندګلوي ترسره کېږي، همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په لومړني يونان کې سوفسطايان را پيدا شي. نو ويلای شو چې سوفسطايان د معرفت د بحث مخکښي لارويان دي. دې ډلې فيلسوفانو نوي اندونه او نظريات را منځته کړل. په لنډ ډول

مطلق اصل، د زده کړې د نظریې او تیوري له پلوه ارزښت لري که نه په دې عقیده دوی چې د محرک او ځواب رابطه دا مسله ښه روښانه کوي.

دې اروپوهانو د سلوکي پوهانو په شان چې د انسان سلوک او عمل یې یوازې مجموعه د ساده او پیچلو عکس العملونو، پېژندو، د انعقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور وو چې په دې نظریه کې د اګلیتزم وحدت په نظر کې نه دی نیول شوی.

په همدې ډول نویو اروپوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان «ښکاره شعور» یوازې د حسي عواملو ټولګه ده، چې په مختلف ډول سره ترکیب او تلفیق شوي، هم ایراد نیوه او په دې عقیده وو چې په دې فرضیه کې هم د کلیت اصل یانې وحدت او د انسان هویت له نظره لوېدلی دی. دا اروپوهان په دې عقیده وو چې د انسان شخصیت دوه رکنه لري، چې یوې وحدت او بل یې هویت دی. هویت دا مانا لري چې وحدت نسبتاً د زماني په اوږدو کې محفوظ وي او هر شخص دا حس کوي چې هماغه انسان دی چې پرون یا پروسږ کال و... او یا به سبا او بل کال تصمیم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهېږي چې مانا او اخلاقاً د خپلو همنوعانو څخه متمایز دی. لکه چې په جسمي او بدني خصوصیاتو کې له نورو څخه توپیر لري. (سیامي: ۴۵)

مختلفه او متضاده فوې فرضیې تر څېړنې او انمایښت لاندې دي امکان لري، د دې فرضیې قوت او ناتوانۍ یوه ورځ د دې بحث، علمي مدارکو او استدلال له کبله حل و فصل شي خو دا اروا پوهنې د بیلابیلو

ذهني تصويرونه او ابتدائي اولومړنيو حسونو ترکيب باله. خو عملاً يې دا نظري هدفونه هیر ول او پاملرنه يې نه ورته کوله په نظري لحاظ دا صالت تداعي سښوونځی ، پيروان وو. خو عملاً يې جدي طرفداري نه کوله.

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو ، کلاسيک اصول او د څيړنو د نويو طريقو تر منځ پيدا شو. نو د نويو اروا پوهانو لپاره يې سه فرصت برابر کړ .

څو د اروا پوهنې د اساسي مسلو د صحت او سقم په هکله، يعني هو بنيا ري د اروا پوهنې د اساسي موضوع او د باطن يا نفس مشاهده[1] د څيړنې د يوازينۍ طريقې تر عنوان لاندې، بحث او مناقشه وکړي .

د شلمې پيړۍ په لومړي لسيزه کې نويو اروا پوهانو د سلوک موضوع ته چې « ښکاره شعور » پورې اړه لري ، پاملرنه کوله او په خپلو تجربو او څيړنو کې يې د عيني طريقې څخه کار اخست . له بلې خوا هغه اروا پوهان چې د روان کاوی پلویان وو نو د « پيچلي يا تیاره شعور » څيړنې او مطالعې ته يې د « ښکاره شعور » څخه ډېر اهميت ورکاوه او په دې عقيده وو چې د اروا پوهنې اصلي او ژوره څيړنه بايد د شعور په دې تياره برخه کې سرته ورسيږي .

نوي اروا پوهان د دې پوښتنې په ځواب کې چې آيا د تداعي

1 - Introspection .

ښوونځيو دارزښت په هکله به ګران کار وي چې په ښکاره ډول قضاوت وشـــي. دا ځکه چې د يوه روحي ښوونځي اهداف يې په ډېرو ستونزو او زيار وکړای شو چې په علمي دلايلو ثابت او يا رد کړو.

د يوه اروايي ښوونځي دارزښت د تعين لپاره بايد د هغه ـ ګټې او يا بې ګټې توب په مثبتاً اوږده زمانه کې ترڅېړنې او مطالعې لاندې ونيول شي. ترڅو سمې قضاوت او اطمينان حاصل شـــي.

دریم څپرکی

د تداعي د اصالت ښوونځی[1]

په ښي ارواپوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده ، په دې وروستیو کلونو کې د الجمله چې « څنګه زده کړه کوو » د تجربي او نظري ارواپوهنې د څېړنې او تحقیق له مهمو مسایلو څخه یوه مهمه مسئله ده . د زده کړې بیلا بیل شکلونه لکه د نومونو یادول ، د بې مانا کلماتو فهرست ، د یوې معما د زده کړې طریقه ، د ښه یا بد عادت زده کول ، د یوې قیافې یا صحنې خیره حافظې ته سپارل او یا د مغې بیا پېژندل او توصیف کول او یا هم شي نورې ورته مسئلې د ورځې د څېړنې او تحقیق موضوعګانې دي .

خو د حیرانتیا ځای دی چې د ارواپوهنې په لومړنیو کتابونو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هیڅ فصل نه دی راغلی . لا ویلیام جیمز[2] په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۰ کال کې یې د « ارواپوهنې اصول » تر عنوان لاندې بشپړ کې دا سې کوم فصل نه تدوین کړی او نه یې د زده کړې یادونه کړې ده .

1- Associationism . 2. James.W.

لرغونو اروا پېژندونکو يوازې د بيا په ياد راوړلو د هغو مو اوشيونو چې مخکې يې ژنده کړي وو، ډېر تبيانات او شرحه ورکړېده. خو د ژنده کړې د عمليې په برخه کې يې کومه تجربه نه وه پيل کړې. دوی د ژنده کړې د عمليې په هکله، کلې فرضيه دلهغو چې هغه د تداعي فرضيه وه. خو د دوی د دغې فرضيې مبدا او منطور د ژنده کړې عمليه نه وه، بلکې دوی يوازې د بيا په ياد راوړلو او تفکر ته پاملرنه کوله.

لرغونو اروا پېژندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې افکار له کومه کېږي؟ دا ځواب ورکاوه چې خنګه د افکارو له جريان او تشکيل له تېرو، تجربو څخه جوړېږي، او احساس هم يو په بل پسې راځي، نو ځکه نو موږ افکار يو له بل سره يوځای او تولېږي. دا د اروا پوهنې د تداعي د اصالت سنوونځی چې د انګليسي اروا پوهنې يو زوړ سنوونځی دی، لنډه خلاصه وه چې وړاندې شوه.

د تداعي د اصالت لرغونی سنوونځی

ځينې اروايي يا نفسي پديدې يا مسلې يو له بل سره داسې اړيکې پيدا کوي چې د يوې حادثې پيدا کېدل په صحنه د وجدان کې په چټکۍ سره هغه بله حادثه را ياد وي د دغې حادثې ته تداعي يا

همخواني «والي» .

د دې ښوونځي اصلي ريښه د ومړه لرغوني ده چې کولای شو هغه د ارسطو په کتاب کې چې د «حافظې» تر عنوان لاندې ليکل شوی دی، پيدا کړو .

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکر کړې ده، او ويلي يې دي چې هر وخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع په فکر کې اچوي .

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې «الف» او «ب» ته ور په ياد کړي، نو د الف او ب ترمنځ به رابطه څه شی وي؟ . وايي چې : دا رابطه به يا د شباهت، تضاد او يا د زماني د مجاورت له کبله پيدا شوې او دې ته تداعي وايي . د بېلګې په توګه که يو څوک وسې او د هغه په ليدو سره کوم بل شخص د ده په ياد شي نو له دې کبله به وي چې هغه دواړه يا ډېر سره ورته دي، يا په کلي توګه يو له بل سره توپير لري او يا دا چې هغوی مو پخوا سره يو ځای ليدلي دي. دې دريو اړيکو ته د اصالت تداعي د ښوونځي انګليسي طرفدارانو «د تداعي قوانين» ويل . او کله هم دا درې اړيکې يې خلاصه کړي او د يوه قانون تر عنوان لاندې د «مجاورت قانون» نوم پرې ايښی دی .

د اصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نومېږي د ټولو افکارو، اصل او منشأ «احساس» بولي . دا ځکه چې د ده په ګروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيدا کېږي څو په لومړي

سرکې د هغه یوه برخه یا ټول د حسي د ریځو یا حسي دستګاه له خوا نه کسب یا حاصل شوي.

څوچې انسان یو شی ټوله یا یوه برخه یې ځوانه وي لیدلی یا احساس کړی د هغه شي تصور یا تجسم نه شي درلودی، نو دا طبیعي خبره ده چې له ځوانۍ دا سې تجسم څخه یې ته نه شو کولی له یو تجسم یا تصور څخه بل تجسم یا تصور ته ور سېږو. نو ځکه ټول خیالونه یا انځورګري په دانسان کې د حرکتونو یا جنبشونو حکم لري، او د هغو جریاناتو بقا باوې ده چې د انسان په احساس کې جوړ او ترکیب شوي دي. له احساس څخه وروسته بیا د حسي ادراک او بیا د ذهني تصوراتو په صورت دوام پیدا کړی دی او له منځه نه ځي.

هابس دا یوالي مختلفو استعدادونو څخه یوازې دوه اصلي فعالیته مني دي، یو د بیا په یاد راوړلو احساس او بل تداعي دی چې دا په خپله په یاد راوړلو حکومت کوي. که څه هم هابس په خپلو لیکنو کې د «تداعي» کلمه چې نورو لیکوالو وروسته پیشنهاد کړه، نه ده کارولې خو کله چې له خیال پردازۍ نه خبري کوي وایي: دا فکار او تصویرونه چې دي د احساسونو اصلي پیوستون او پر له پسې والی تنظیم کړی دی. نو ویلای شو چې په واقعیت کې هغه د تداعي موضوع د مجاورت له طریقه بیانوي. هابس بیا دا دواړه فعالیته په یوه فعالیت کې خلاصه کوي او د یوه «حرکت»(1) نوم پرې ږدي.

---

(1) Motion.

د هابس په آند ه یو بهرنی څیز زموږ په حواسو، چې نن هغه څیز ته انګیزه[1] (د مثال په توګه نوری امواج ، د صوت ارتعاشات ...) ورکوي ، تاثیر کوي. دا انګیزه دحسي دستګاه په مرسته دارګانیزم داخل ته نقل کوي. خو کله چې محرک یا انګیزه په خارج کې قطع هم شي. د بدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کیږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدریجي توګه کمیږي، خو په پوره توګه له منځه ولاړ شي. په دې حساب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصویر او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی. په دې ترتیب څنګه چې د تصویر ونو تواتر له انګیزو څخه اوږد او دوام مدار دی. نو همدغه موضوع د افکارو وروستی جریان منځته راوړي . په دې ترتیب سره هابس ټول اروایي مسایل، د فزیکي مفاهیمو او عبارتو په جامه لکه حرکت، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بیان کړیدي. اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې یو بل اضافي عامل هم د ارګانیزم په وجود کې ومني او هغه د ارګانیزم عکس العمل دی چې د انګیزې څخه وروسته د عضلاتو حرکتونو په واسطه څرګندیږي . خو د دې حرکت سمت یا لوری له باندې (خارج) څخه نقل نه کوي ، بلکه د ارګانیزم له داخل څخه سرچینه اخلي . دا عکس العمل یو حرکت دی چې ارګانیزم یوه جسم ته نژدې کوي او یا له یوه جسم څخه یې لرې کوي او د اجتناب سبب یې ګرځي . د بیلګې په توګه مینه د حرکت لومړۍ مرحله ده چې

د نږدې والي سبب ګرځي او په زړه بدوالی یا تنفر هم د حرکت ابتدایي مرحله ده چې د لرې والي یا اجتناب سبب کیږي . ځینې تمایلات زمینه، لکه د ډوډۍ اشتها ذاتي او فطري ده خو ځینې نور میلونه او مینې د اشیاوو د خواصو له درکه کسب کیږي .

د اصالت تداعي مخکښان

په اوولسمه پیړۍ کې نامتو انګلیسي فیلسوف او روزونکی جان لاک[1] لومړی شخص و چې د عقل معلومات فطریت او زده کړه یې د ارواییي روز
ای ذهني ورزش له طریقه رد کړه . د هغه په نظر لږ افراد یا ټولنې لیدل کیږي چې یې شانتې طبع ، سرشت یا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن د زیږیدلو په وخت کې د سپینې لوحې[3] په ډول وي ، چې هیڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصویر یا رسم شوی . هر فکر او عقیده د تجربې او حواسو له طریقه پیدا کیږي چې دغه ډول فکري طرز د تجربه ګرایي[4] یا تجربي مسلک تر عنوان لاندې شهرت وموند دغه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» یا خرد ګرایي[5] باندې مستقیماً حملې وکړې ځکه چې دغو دوو فیلسوفانو عقل د پوهې او معلوماتو سرچینه بلله . جان لاک زده کړه داسې ادراک باله چې د حسي تجربو له لارې لاس ته راځي . ځکه چې ذهن له ځینو نورو څخه جلا دی ، نو هغه چې درک کیږي یوازې د ځینو نورو تصورات[6] دي .

---

(1) *Jan lock*. (2) *mental disicipline*.
(3) *tabula rasa*. (4) *empinicism*. (5) *rationalism*. (6) *Ideas*.

لاک افکار د ذهن واحدونه او تداعي يې د افکارو د پیوستون عامل باله. د هغه په عقیده افکار به یا ساده وي یا مرکب. د افکارو ترکیب یې له بل سره د ذهن یو فعالیت دی. چې په «اروايي کیمیا» هم یادېږي او وروسته د اروايي پیدایښت (۱) د نظریې سبب وګرځید.

د دې لپاره چې اروايي تداعي منځته راشي نوجان لاک په یو ډول داخلي حواسو هم عقیده درلوده، نو کله چې ذهن به حسي تاثرات پیدا کړل دا تاثرات به په مبهم ډول یو پر بل پراته وو. خو ذهني دستګاه سربېره پر دې چې د حسي تاثراتو د منلو توان درلود، دا توان یې هم درلود چې هغه وپېژني، اندازه یې کړي او تعمیم ورکړي. یعنې کولای شي چې د مجاورت، مشابهت یا ورته والي او تضاد له طریقه افکار او ذهني تصورات یو له بل سره پیوند کړي.

د لاک افکار او آثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه د اروايي ورزش یا ذهني ډسپلین څخه، د عادت پیدا کولو طریقې ته تغیر ومومي د لاک افکارو، اروا پېژندونکو ته نوې لار پرانستله او د دې سبب شو چې له وراثت څخه محیط ته پاملرنه وکړي. د ښوونې او روزنې په لحاظ د لاک د نظریې مفهوم دادی چې په مدرسه کې ښوونکي د کوچنیانو د اروا معماران او جوړوونکي دي. اصلي دنده یې د پروګرامونو جوړول او اجرا ده. څو په زده کوونکو کې ښه عادتونه پیدا کړي.

---

(۱) apperception.

د زده کړې محسوسات د دې پرځای چې ذهني روڼتیا ته پامل نه وکړي باید دحواسو روڼتیا ته پام وګرځوي.

د جان لاک دا نوي نکرونه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکی و. تر اوه لسمې پیړۍ پورې د ښوونکو او مربیانو کار دا و چې د زده کړې یخوالنه نظریې تعبیر او تفسیر کړي، یعنې اروایي ورزش او ډسپلین به یې بیانا وه. دا نظریات د لاک د نظریاتو سره سره د اوولسمې پیړۍ تر پایه پورې دوام درلوده

د اصالت تداعي روښتی

ښوونځی

د هربارت د پیدایښت نظریه :

هربارت[1] د سپینې لوحې د نظر سره د تړاو په خاطر چې د جان لاک له خوا طرحه شوې وه، د نوې عملي اروا پوهنې بنیاد کیښود. د دغه نظر د زده کړې په هکله له دې ځایه سرچینه اخلي چې هغه عملاً د ښوونې او روزنې په کار بوخت و، نو ځکه په اروا پوهنه کې یې په زړه پورې نظر یې وړاندې کړې. او په خپل وخت یې د زده کړې نظام یا سیستم کې یې پراخ انعکاس ومومند. هربارت ډیره مینه او علاقه درلوده چې انساني علومو اصول، د فزیک او بیولوژی پر اساس بنا کړي. هربارت

---

(1) Johan Friedrich Herbart.

باید ووایو چې همدوی د فلسفي بحث او علمي اړیکو ته چې د کائیناتو او بشري ژوند په هکله و، بدلون ورکړ او د انسان په باب یې راو ـګرځاوه چې عامه توګه دا یوه اروایي یا رواني څیز نه توجیه او تعریفولای شو. دې پوهانو، فلسفه د وسیلې په توګه وشمېرله او په دې باور شول چې نور باید د ژوند او هغې پایلې په هکله چې د حیات په فلسفه کې نغښتې دي وڅېړو. نوځکه خطابې تدریس د یوې وسیلې او د ژوند د تجربې په توګه پیل شو. د همدې فلسفې پر بنا د دې فیلسوفانو له منځه د خطابې د پېژنګلو مربیان راپورته شول او د عقل او ذکاوت په نقادۍ او د علم او پوهې په صحت او رېښتینولۍ یې پیل وکړ. خو له دې فیلسوفانو څخه ځینو د ګټې لاره غوره کړه، زېښت او ځینې یې، نرم او سپیسته او بد او ناروالي، نېک او ناروا ښکاره او پرېښول، د هغې ورځې له غوښتنې سره سم، سوفسطاییانو فصاحت او بلاغت د خطابې سره یوځای کړل. نو خطابه د ژوند غټه وسیله او د هغه وخت ډېر عالي هنر وګرځېد. دوی به ویل چې موږ رښتني علم ته نه رسېږو نو باید د ژوند په علم او همداسې په ټولنه کې د کامیابۍ او بریا لیتوب په لار پوه او بریالي شو او دا بریالیتوب د خطابې په فن کې نغښتی دی. دا نظریه لا اوس هم د ځینو نننیو اروا پوهانو له ګروهې سره نږدېوالی لري.

دې نظر یې سره سم د مسایلو عوارضو او تظاهر ته پاملرنه

ارواپوهنې ته د «ذهني کیمیا»[1] په سترګه کتل. نوله دې امله د ارواپوهنې نقش یې د افکارو په اختلاط او ترکیب یا ارواېي حالتونو کې[2] مطالعه وګڼله. ده به لکه یو کیمیا دان غوندې د ارواپوهنې څېړنه د افکارو او ذهني تصوراتو، د ترکیب، تحلیل او تجزیې پر اساس بنا کوله.

د هربارت د ارواپوهنې طرفدران د ارواېي حالتونو ارواپوهنه یو اصیل او مسلم حقیقت بولي چې په مستقیم ډول له محسوساتو څخه لاس ته راځي او په درې ډولونو څرګندیږي:

۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتونه او ۳- عاطفي عوامل خوشالي او خواشیني[3].

ارواېي حالتونه، د ارواېي فعالیتونو بنسټیز عناصر دي، چې سره ترکیب شي نو ادراکي ذخیره یا د پیدا یښت خزانه[4] جوړوي او د فرد فکري مایه په هر زمان کې منځته راوړي. هر احساس او فکر هغه وخت درک یا پیدا یښت موندي چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هربارت په عقیده ذهن د ارواېي حالتونو ټولګه ده. په واقعیت کې د نویو ارواېي حالتونو د منلو یا جذب په تیرو ارواېي حالتونو، د ارواېي عملیې یا زده کړې د ایجاد سبب ګرځي.

د هغه په عقیده ذهن لکه دیخ ټوټه چې په اوبو کې لامبو وهي او ډیره

---

(1) mental chemistry. (2) mental states

(3) Pleasure pain (4) apperceptive mass.

برخه یې په اوبو کې پټه وي. د شعور یا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري. هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي، نوې تجربې تعبیر او تفسیر وي. هر نوی احساس هم له پخوانۍ تجربې څخه په کلي توګه بې مفهومه وي.

هربارت، ذهن په ښکاره یا روښانه شعور، تحت الشعور او د شعور د سرحد، ترعنوانونو لاندې په دریو برخو وېشي. هر خاطره یا تاثیر چې روښانه شعور (وجدان) ته لاره مومي. نو هر وخت خپل ځای بدلوي. په هره شیبه کې امکان لري څو خاطرې یا خیالونه د شعور روښانه برخه ونیسي یا اشغال کړي.

پوره د دغو خاطراتو څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي ځینې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زیاتې باسي چې روښانه شعور ته داخل شي. د ذهن په لاندې برخه یا تحت الشعور کې د فرد د تېرې زمانې ادراکي فعالیتونه ټول شوي وي. هرې د دغو افکارو یا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې، روښانه شعور ته راګرځي. هر وخت چې یو فکر یا خاطره په پرله پسې ډول روښانه شعور وجدان کې داخلېږي نو وروسته په ښه او اسانه صورت سره په یاد راوړل کېږي. هربارت د دې تجربې له کبله، د تکرار (تمرین)، په اصل پوه شو او د تداعي اساس یې داسې ول معرفي کړ، چې هر وخت که څو خیالونه او یا ځینې نور یو له بل سره داسې اړیکې پیدا کړي چې وکولای شي لېږدوني افکار او تصورات په روښانه شعور یا وجدان

کې منځته را وړي، دې پدیدې ته تداعي وايي .

د پیدایښت د نظریې څخه ګټه په تدریس کې :

د هربارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:
۱- حسي مرحله ۲- حفظي مرحله چې د تصوراتو بیا جوړنه هم په هغه کې شامله ده . ۳- ادراکي مرحله .

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسیږي چې وکړای شي د بیلابیلو ذهني تصوراتو په منځ کې ګډ صفتونه پیدا او یو د بل ترمنځه توپیر او کلي حکم او تعمیم سرته ورسوي .

د هربارت د پیدایښت د نظریې پر اساس، صحیح او سم عمل د صحیح او سم طرز تفکر څخه پیداکیږي . په دې کې شک نشته چې د میل او ارادې ریښه هم په تفکر کې شامله ده .

د هربارت د پوهانو له نظره د تدریس مهارت دا دی چې ښوونکی باید هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي یې زده کړي، باید د هغوی د پاملرنې وړ وګرځوي . ښوونکی په ماشومانو کې د نویو تصوراتو د ایجاد لپاره چې د پخوانیو تجربو سره یې سمون او سازګاري ولري د کتنې، مشاهدې، له طریقه کولای شي د هغو لپاره داسې فکري حلقه[1] ایجاد کړي چې د ودې او روزنې لپاره یې مرسته وکړی شي . د ښوونکي موخه باید دا وي چې نوې فکري حلقه د پخوانیو فکري حلقو سره سمون ولري .

(۱) circle of thought.

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره:

هربارت او د هغه پلویان په دې عقیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو د بل سره اړوندې مرحلې وجود لري، چې یو بریالی ښوونکی باید هغه وپېژني او کار ورڅخه واخلي. تدریس هغه وخت بریالی او ګټور دی چې دا مرحلې په ځیر سره وڅارل شي هغه مرحلې دا دي:

۱- تیاری (چمتووالی)، ۲- د مطالبو وړاندین. ۳- مقایسه. ۴- تعمیم ۵- په کاراچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورې تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره او نا ښکاره شعور یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تېرو زده کړو په تکرارولو سره شاګردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بېلګې په توګه د لامبو وهونکو څیزونو او د لامبو د قانون لپاره په کار دی چې لومړی د لامبو وهونکو اجسامو لکه بالون، د اوبو پوقانې، لرګي، کښتۍ او داسې نورو شیانو یادونه وشي.

۲- د مطالبو وړاندین: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو اجسامو په شکل د تجسم او ښودولو په طریقه وړاندې کوي. د بېلګې په توګه، ممکنه ده زده کوونکو ته وښودل شي چې څنګه غوړي د اوبو په مخ او یا فولادي ګلوله د سیماب په مخ لامبو وهي.

۳- پرتله او تجربه: که ښوونکی دوه لومړۍ مرحلې په ښه صورت سرته رسولې وي نو بیا زده کوونکی ویني چې د نویو او زړو مطالبو ترمنځ شبا

هتونه وجود لري. له دې کبله ځواني او اوسني مطالب په ښکاره او روښانه شعور کې يو له بل سره اړيکې پيدا کوي. د تېرو او طبيعي ورته والي له کبله يو له بل سره پېوند پيدا کوي.

۴ـ تعميم: په دې مرحله کې زده کوونکي زيار باسي چې د دوه ډولو مطالبو ترمنځ ګډ لاملونه د يو کلي حکم او اصل په صورت بيان کړي.

۵ـ په دې ځای کې هغه اصل چې نوی زده شوی د ډېرو مطالبو د توضيح لپاره چې په لاسبو وصلو مربوط دي، کارول کيږي. د اکار د مسئلو د حل له طريقه سرته رسيدلی شي. ښوونکی ممکنه ده له زده کوونکو وپوښتي، چې کښتي له فولادو څخه جوړه ده، نو ولې په اوبو کې نه ډوبيږي. يا دا چې د مسئلې په توګه له زده کوونکو څخه وغواړي چې آيا يو خاص شی په معين مقدار کې لاسبو وصلی شي او که نه؟

د هربارت پلويان زيار باسي چې نوموړي مرحلې د تدريس د کلي طريقې په عنوان وکاروي.

په واقعيت کې هربارت بايد د علمي او تربيتي ارواپېژندنې بنسټ ايښودونکی او مخکښ وپېژندل شي.

د هربارت طريقه په لومړي سر کې د ورنټ[1] له خوا په المان کې او د ټيچنر[2] له خوا په امريکا کې تعقيب شوه او د جوړښت، ساختارګرايي ښوونځي[3] او همداسې د باطني يا نفسي طريقې[4] د راڅرګندولو او منځته راتلو

(1) wundt.w. (2) Titchener.E.B

(3) Structuralism (4) introspection.

موجبات یې برابر کړل.

د پورته بیان څخه څرګندېږي چې عبارت له یوې خوا د علم او معرفت سرچینه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي له کبله د زده کوونکي پوهه او معلومات ترتیبېږي، نو باید هغه د علمي تداعي ګرایانو مخکښان وګڼل شي او له بلې خوا د هغه ښوونې او لارښوونې د علمي تجربو په پراختیا او د ذهني محتوا د تحلیل او ترکیب په جنبشونو او فعالیتونو تمامې شوې، نو کولای شو چې هغه د ساختګرایانو په قطار کې وشمېرو.

دابینګهوس د تداعي نظریه:

معروف الماني ارواپېژندونکی ابینګهوس[1] په ۱۸۸۵ کال کې د خپلو څېړنو له کبله نه یوازې د زده کړې په مسئله کې مرسته وکړه، بلکه په زړه پورې اطلاعات او معلومات یې د هېرېدو[2] په عملیه کې هم په لاس را وړل. دالومړی شخص و چې د حافظې د پېژندلو لپاره یې کتاب ولیکه، او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره یې نوې دوره پرانستله دې کتاب د تجربتي جنبې سربېره د تداعي د تشکیل او زده کړې عملیې هم تر څېړنې لاندې ونیولې. نو په دې خاطر هم نوی و.

دا رښتیا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلویانو د تداعي سره سروکار درلود. خو هغوی د تداعي د تاثیر موضوع ته ډېره پاملرنه نه کوله، او دا یې نه غوښتل چې د تداعي د تشکیل په هکله څېړنه

(1) Ebbinghaus. H.   2- Extinction.

وکړي. اما د نوي اصالت تداعي د منځنیو پلویانو لومړی ترې څه دېته پاملرنه کوي چې د تداعی عملیه څنګه تشکیلیږي او بیا د تداعي ثبات او مقاومت د په یاد ساتلو له طریقې ازمایښت کوي. د پورته افادې مانا دا ده چې د اصالت تداعي لرغونو پلویانو به د تداعي د پایلو او اغیزو له مخې غوښتل چې د قضیې علل وپیژني، خو د اصالت تداعي نوي پلویانو به د ښکاره لاملونو له مخې غوښتل چې د قضیې اغیزې او پایلې تر څېړنې لاندې ونیسي. ښکاره ده چې وروستی یا نوې طریقه بشپړه او باوري طریقه ده، یانې لرغوني اروا پېژندونکي به د معلول څخه علت ته، خو نوي اروا پېژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

د ابینګهوس تجربې طریقې څرګنده کړه چې هر څوک څو ډوله حافظه لري لکه د اشکالو لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نومونو لپاره حافظه سمعي یا بصري حافظه او نور...

په عمله وښیا د هر چا حافظه څو اړخه لري چې د قوت یا ناتوانۍ له پلوه یو له بل سره متفاوت وي. اوس نو په کار دی چې د هر چا د حافظې د څرګندولو لپاره نمونې د څو ډوله ازمېښتونو لاندې ونیول شي. د بېلګې په ډول د زده کړې یا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځلس یا شل مانالرونکي یا بې مانا اصطلاګانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته دوه ثانیې وخت ورکړل کیږي، بیا د وروستي اصطلاح له لوستلو څخه لس ثانیې وروسته له زده کوونکو څخه وپوښتل شي چې هغه اصطلاګانې ولیکي چې په حافظه کې پاتې دي، له یاده یې واخلي. د دې ازمېښت پایله

باید د هغو جدولونو چې د دوی د څو سوو همزولو زده کړه ترکوډ از
مینې د پایلې څخه په لاس راغلي او معیاري شوې دی، مقایسه او پرتله
شي څه به دې ډوله د دغې موضوع د بنې یا بدې حافظې په هکله قضاوت
یا حکم صادر شي . په یوه ازمونیه کې د لاندې شل اصطلاحګانې
کارول شوې دي:

ستن، یوه، خوله، کړکۍ، اوبه، پنډوسکی، نجلۍ، نقشه، ونه
عکس، کتاب، پیشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، بڼ
او کیف .

ابینګهوس په خپلو تجربو کې ولیدل چې د یو کرت قرائت کولو څخه وروسته یوازې یو جرپ د دغو اصطلاحګانو کید ای شي چې زده شي، په دې برخه کې کرسه شاګردې عملیه چې په عیني ډول تعقیب شي نښته. دا عملیه تر هغه وخته تکرارېږي څو زده کوونکي وکولای شي د ۷۵ په سلو او سل په سلو تر منځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پیدا کړي.

ابینګهوس او د هغه پلویانو د دې قانون او د اسې نورو. وروسته قانونو څخه په استفادې سره یو کمي قانون رامنځته کړ او په وسیله یې د کړې منحني، چې نن هغه ته تول پیژني ، رسم کړ.

د « هیرولو منحني » په رسم سره د وی وکړای شو چې د دې کمي قانون ابتکار او مرغوبیت ډیر کړي .

د ابینګهوس له زماني راهیسې د زده کړې په مطالعه او څېړنه کې د عیني طریقې څخه کار اخستل کیږي او د دې ورنه په زیاتو پورې رشو نیا طریقې

وړاندېزونه هم شویدي. د دې ارواپېژندونکي په عقیده نشو کولای چې د تداعي موضوع یوازې د مجاورت له طریقه توجیه کړو، ځکه چې مجاورت اساساً یو مساعد موقعیت دی، کوم قدرت یا قوه نه ده. مغه څرنګ چې د زده کړې په حالت کې دی. تر ډېره حده د روابطو او تناسب په نظر کې نیول شوي، د کلماتو د تلفیق او ترکیب څخه ګټه او استفاده کوي.

د ابینګهوس د تحقیق او څېړنې اصلي موخه دا وه چې روښانه کړي چې آیا د «هېرېدلو» موضوع یوه تدریجي عملیه ده ؟

د دې هدف لپاره د زده کړې یوه معینه برخه د زده کوونکو له وخت څخه بیا د بېرته ورکولو تر وخته یعنې یوه زماني واټن، د متحول یا متغیر شرط په عنوان انتخابېده، بیا د دغه شرط تغیر او ارتباط د زده کړې په مګله ازمایښت کېده، پایلو وښوده کله چې موضوع ژر زده شوې وي نو ژر له یاده وتله بیا وروسته سرعت د هېرېدو ورو ورو لږېږي.

په بله تجربه کې د زده کړې ژورتیا یا سطحي والی، د متحول شرط په عنوان انتخاب شو وروسته د څو کرته ازمایښتونو څخه څرګنده شوه چې که هر څومره د یوې موضوع د زده کړې لپاره ډېر زیار وایستل شي پایله یا موخه یې دا وي چې ژر نه هېرېږي.

په یوه بله تجربه کې ابینګهوس، ازمېدونکي ته وایې چې د یوې موضوع د زده کولو څخه وروسته سم دم ویده شي او بل صبح ورځ اروايي فعالیت پایله ونیه کړي. نتایجو وښوده چې په داسې حالاتو کې د هېرېدنې چټکتیا «سرعت» د دغه حالت په پرتله چې ازمېدونکي

وېښې پاتې شي ډېر لږ وي .

د شپېتمو کلونو په وروستيو کې ارواپېژندونکو د اتجربې، د هېرېدو د ماهيت پوهېدو لپاره په متفاوتو شرايطو کې بيا بيا تکرار کړل .

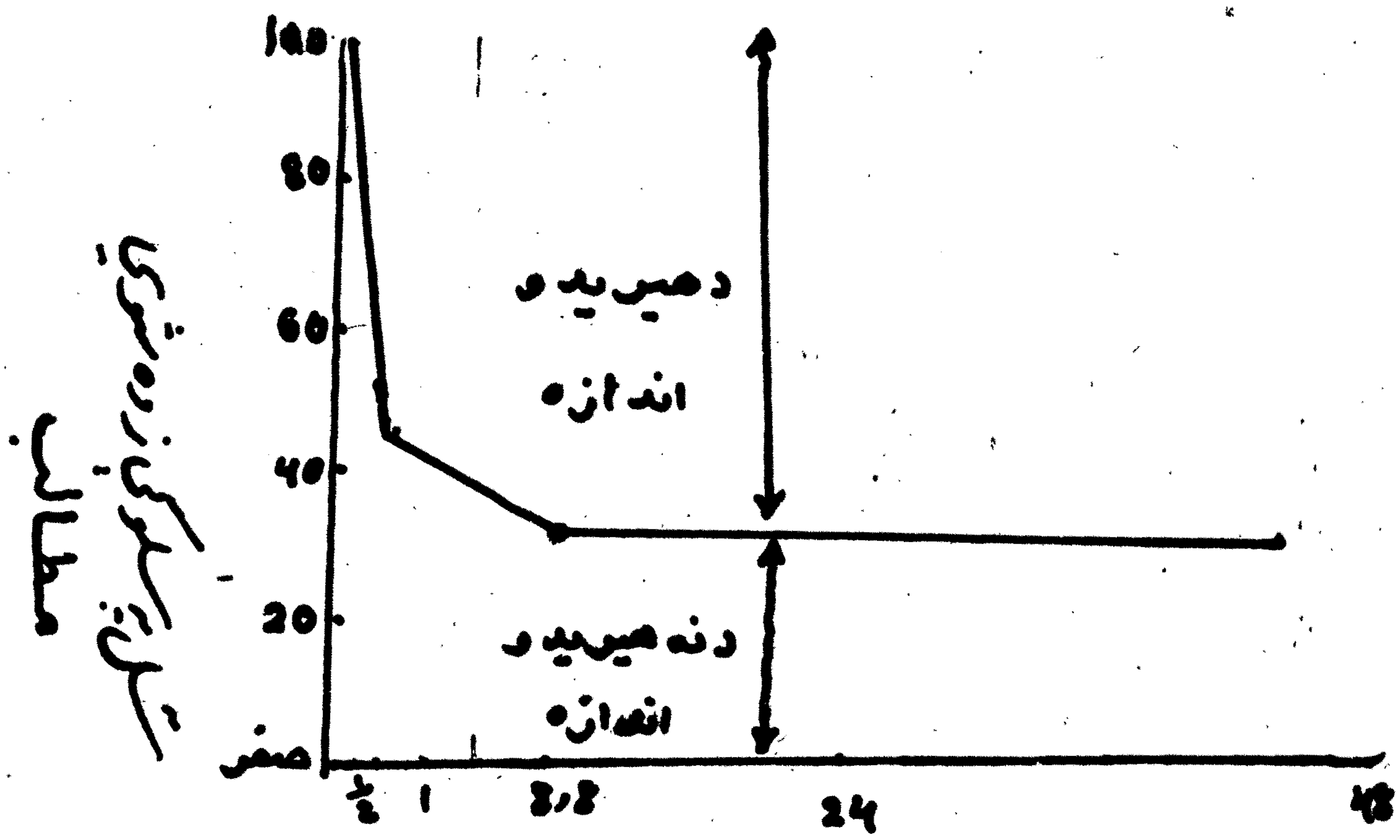

د ګړيو شمېر د زده کړې څخه وروسته

د ابينګهوس معروفه منحني (۱۹۱۳) د ياد ساتلو او هېرېدو په شکله دا منحني د ياد ساتلو او هېرېدو د اړيکې ستر مثال دی .

راګرځي ، د وضعې او جریاناتو پیژندنه د ژوند د ګټو په خاطر مطالعه او څیړل کیږي .

سقراط : په دغه زمانه کې وچې سقراط (۴۷۰ - ۳۹۹ ق م) که څه هم له سوفسطاییانو سره مخالف او د هغوی خطاوې او تېروتنې یې ښکاره کړې خو په یوه موضوع کې یې له هغو سره شریکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خپل ځان او نه پیژنې د کائیناتو په هکله باید بحث او مناقشه ونه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا نه وه چې موږ د نړۍ په احوالو او علم نه شو پوهیدی . مطلب یې دا دی چې خلک باید په هغه شي چې د رښتیا او حقیقت پیدا کول او کشف په ځان پیژندنه او د ښو او ښیګڼو انسان ته د بیره(؟) مقدمه او وسیله برابروي چې د نړۍ حالات او وضع تحلیل کړي . بل دا چې انسان باید خپلو همنوعو سره ژوند وکړي . نو ځان پیژندنه په څیړونو کې یو طبیعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهې ته اړتیا لري څکه چې همدا پوهه انسان ته ځواکمنوي چې خپله ښه ومې پیژني او پرهیزګاري وکړي . د سقراط په ګروهه پرهیزګاري د پوهې معلول دی ، ټولې ناخوالې او بدبختۍ د ناپوهۍ او جهل نتیجه او ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او د پیژندګلوۍ هسته په بدن کې موجوده ده ، باید وده ورکړل شي .

د اصالت تداعي نښي
ښوونځی

د پاولوف [1]، تارندایک [2] او نورو ارواپېژندونکو تجربو او ازمايښتونو وښوده چې د پاولوف د تقویت فرضیه او د تارندایک د «پاداش» فرضیه یوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک عوامل لري. تارندایک که هر بارت غوندې خپلې څېړنې د تداعي په رڼا کې د ذهني تصوراتو پر اساس بنا کړې او په خپلو څېړنو کې یې فزیولوژیکي ارواپېژندنې ته ځانګړی پام هم وکړ. تارندایک عقیده درلوده چې مشهود سلوک د داخلي محرکاتو معلول دی. یعني د داخلي محرکاتو اثر د بانديني محرکاتو په پرتله ډېر دی. یانې داخلي محرکات د تمایل یا سایق سبب ګرځي او ژوندی موجود فعالیت ته هڅوي. خو په زده کړه کې په کلي توګه دواړه داخلي او بهرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې عملیه ده چې دا دواړه سره پیوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارندایک: تارندایک په ۱۸۹۸ کې د خپلو څېړنو پایلې د حیواناتو د ذکاوت او سلوک [3] په هکله له تکویني لحاظه، په یوه کتاب کې «د حیواناتو ذکاوت» تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حیواناتو د زده کړې د مختلفو مرحلو د څېړلو لپاره له مختلفو وسایلو لکه پېچلې لارې [4] یا معما امېزه جعبې [5] او داسې

(1) Ivan.p.pavlov . (2) Edward Lee Thorandike.

(3) Animal intelligence (4)- problem boxes
(5) puzzle ...

نور وخته کار اخستل . تارنډایک به هغه ژوي چې ازمايښتول، وږي کړل او بيا به يې په هغې پېچلو لارو کې چې د ډېرو لارو پای به ترې ورو او يوازې يوه لار به د خوراک رسېدو ته خلاصه وه، خوشې «ايله» کړه وږي حيوان به کله چې هغه صحيح لار خوړو ته وروسته د زيار ايستلو پيدا کړه، تشويقېده. د دې تجربې په جريان کې، حيوان ازاد پرېښودل کېده چې څو خپله حيله او طرحه سره کار پيل کړي، څو د هغه سلوک او فعاليت به يې څارل او هغه وخت يې چې د خپل لومړي برياليتوب له پاره لګولی و تجيداوه، بيا به يې همغه ژوی په پرله پسې ډول ازمايښت کاوه او په منظم ډول يې د هغه سلوکي تغيرات او زماني کموالی، غذا رسېدو ته چې د حيوان د زده کړې او مهارت له کبله پيدا کېده ثبتاوه. په پای کې د دې اطلاعاتو په بنا ياني د شوي پرمختګ، د ستونزې په حل کې، د «زده کړې منحني» ترسيم کړه او د حيوان د زده کړې او د عمل د څرنګوالي مدارک او شواهد يې په لاس راوړل .

تارنډايک د دې تجربو څخه دې نتيجې ته ورسېده چې حيوان په تجربو کې ځينې حرکات او کړنې د ښو يا بدو پايلو پر اساس «حذف» يا «انتخاب» وي او بيا هغه د «اثر قانون»[1] يا زده کړې په صورت داسې شرحه کوي: «هر عمل چې په يوه ټاکلي موقعيت کې د رضايت او خوښۍ سبب شي، هغه عمل د هغه موقعيت سره، تر هغه وروسته تداعي کېږي. ياني هر وخت چې

(1) The law of effect.

هغه عمل بیا منځته راشي ، ډیر احتمال لري هماغه عمل چې تیر کرت انجام شوی و ، بیا تکرار شي ، برخلاف د دې که یو عمل په یوه ناکامي مرتعیت کې ، سبب د ناراحتۍ شي . په تدریج سره هغه عمل د هغه مرتعیت څخه امتناع پیدا کړي یانې که بیا هغه مرتعیت منځته راشي ، ډیر لږ احتمال لري چې هماغه عمل مجدداً صورت ونیسي ،، .

بل قانون چې د دې قانون ضمیمه ده ، د مشق او تمرین قانون یا د استعمال او عدم استعمال قانون دی . د دې قانون له مخې «هر ځواب چې یوه مرتعیت ته ورکول شي ، هغه مرتعیت سره تداعي کیږي» هر څومره چې دغه ځواب ، هغه مرتعیت ته ډیر ، د تعداد په حساب ، ورکول شي ، په هماغه اندازه تداعي محکمه ده کلکه او مستحکمه وي او هر څومره چې د نورو ځواب استعمال لږ وي ، تداعي ضعیفه کیږي .

دا د مشق او تمرین قانون ، هماغه لرغونی قانون ، د تداعي دی چې د افکارو د ارتباط او تړاو په ځای د مرتعیتونو ترمنځ په تړاو یانې په انگیزه - ځواب اطلاق شوی دی . اما د ژوندي د زده کړې چېرې په وضاحت سره ښکاره کوي . چې د تمرین قانون د زده کړې ټولې ستونزې نه حل کوي .

تارانډایک تقریباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څیړنې او ان ماینبتونه سرته ورسول ، وروسته تر هغه یې انسان تر څیړنې او مطالعې لاندې ونیو . په دې ان ماینبت کې لوړ نو زده کوونکی دې معما آمیزه جعبو سره کار نه درلود خو ان مرینې ورکول کیدې چې

د مختلفو ځوابونو امکان یې موجود وو. که پوښتنه له بریالیتوب سره ترلې وه نو ازمونکي ته به د تشویق په توګه ویل کېده «صحیح ده» او که ځواب ناسم وو نو د توبیخ په توګه به ورته ویل کېده «غلط دی» یانې په دې ازماینت کې هم تشویق او توبیخ موجود وو. دغو ازموینو پایلو وښودله چې د تشویق تاثیر په ځوابونو ډېر مثبت وو. تارندایک د دې پایلو په اساس، دائش پر قانون تجدید نظر وکړ او تشویق ته د توبیخ په پرتله ډېر اهمیت قایل شو. د تارندایک په آند د توبیخ حقیقي اثر دا نه دی چې ځواب له موقعیت څخه جلا کړي، بلکه حقیقي اثر یې دا دی چې زده کوونکی دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمايي او صحیح ځواب پیدا کړي. خو د تحسین او تشویق مستحق وګرځي او په دې توګه هغه صحیح ځواب په مثبته توګه د هغه له موقعیت سره تداعي شي. په واقعیت کې د سم ځواب پیداکېدل، په اتفاقي او بچیله غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارندایک په خپلو مطالعاتو او څېړنو کې، د تداعي د فرضیې څخه د پلوی کاوه او یا هغسې چې د ده څولنبه وه و وایي «د اړیکو او مناسبت» فرضیې پلوی و. تارندایک په دې عقیده و چې ټولې تداعي ګانې د انګیزې – ځواب اړیکې یا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني تاثیراتو او یا دوه فکرونو ترمنځ، تداعي ټینګه شي یوازې مجاورت کافي نه دی مګر دا چې د ځواب په کېدو تمام شي.

(1) Connection.

انسان د څېړنو پولړ سره د حیواناتو په پرتله، پراخه اړیکې او ارتباطي سیستمونه پېژندلای شي. د انسان روحي لوړتیا د حیوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتې ده. په همدې خاطر د انسان ذهن[1] داسې تعریفوي: «ذهن یو ارتباط ورکوونکې دستګاه ده چې د انسان فکري، عاطفي او عملي ځوابونه د محیطي موقعیتونو سره چې مخ کېږي، مطابقت ورکوي».

د پاولوف شرطي ځوابونه:

ایوان پطرویچ پاولوف نامتو روسي بیالوژست یو له هغو لومړنیو کسانو څخه دی چې تداعي معاني یا فکري تړاو ته یې په ډېرو علمي ازمایښتونو کې تحقق ورکړ. ده د خپل کار لومړی دولس کاله په خپل لابراتوار کې د هضمي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه او څېړنه کې تېر کړل. د ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې، د دې سبب شول چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جایزې په اخستلو بریالی شي. په ۱۹۰۲ کې د خپلو تجربو په سر ته رسولو کې داسې موضوع سره مخامخ شو چې وروسته له یو کاله ورځنۍ څېړنو اصول او روش ته بالکل بدلون ورکړ. پاولوف د سپي د لاړو د رفلکسونو د مطالعې لپاره یو اسباب جوړ کړي وو چې د هغه په واسطه کېدای شو د حیوان لاړې چې د خوړو انګیزې څخه وروسته په خوله کې د ځواب ترشحات لاندې تولیدېږي، اندازه کړي.

---

(1) Mind.

پاولوف په دې ازمايښت کې وليدل چې په سپي کې د لاړو ترشح بغير له دې چې خواړه ورته ورسيږي، عملاً پيل کيږي. په دې ډول چې: يې ازې د خوړو د ظرف ليدل، يا هغه ته د هغه شخص ليدل چې سپي ته خواړه ورکوي، يا د راوړونکي د پښو اواز په مجاوره کوټه کې د دې سبب ګرځي چې د سپي لاړې جاري شي.

او س نو که د خوړو موجوديت د سپي په خوړلو پوره طبيعي انګېزه د سپي د لاړو د ترشح لپاره وي، د خوړو د لوښي ليدل يا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبيعي انګېزه نه شي حسابيدی د هغه خبرګونا يا د لاړو د ترشح ځواب چې سپي د خوړو د لوښي او يا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کړی د قاعدې له مخې سپي وروسته له پرله پسې او اوږدو تجربو څخه کسب کړی وي. په دې ترتيب د خوړو د لوښي او يا د پښو اواز د سپي لپاره يوه علامه[1] ښه يا جنبه لري، چې خواړه ورته راځي.

پاولوف پوه شو چې د دا سې علايم او ښو موجوديت په ځينو موقعيت کې د حيوان په تطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف دغه د لاړو ځواب ته د علايمو څخه وروسته د اروايي ترشح[2] نوم ورکړ. خو پاولوف د سپي د لاړو اروايي ترشح د هغه فزيولوژيکي فرضيا ترشح د هغه فزيولوژيکي فرضيانو پر

---

(1) Signal. (2) Psychic sicretion.

مینه د زلوده، نو د پورته اصطلاح څخه یې لاس واخیست او په ځای یې د شرطي رفلکس[1] اصطلاح رواندې کړه او علامت یا نښې ته یې شرطي انګیزه[2] وویله. ښکاره ده چې رفلکس یا شرطي انعکاس بې زده شو ځواب او غبرګون ته غیر شرطي انګیزه ده چې هغې ته تقویت[3] هم وایي.

د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې اروا پېژندنې د اصالت تداعي ښوونځي ته کړې ده. په دې قانون ساحه او د عمل میدان په واقعیت کې ډېر لوی دی او هدف یې یوازې د شرطي ځوابونو د غبرګون ټینګول نه دي. ممکنه ده د زده کړې په ټولو ډولونو کې اغیزمن او صادق وي.

چارلز ادوارډ سپیرمن[4] انګلیسي اروا پوه (۱۸۶۳-۱۹۴۵) د ذکاوت مکمله اروا پوهنه د درک او استنباط او همداسې د څو لاملونو د پیوستون او مناسباتو پر اساس بنا کړه. خو هغه څېله د اروا پېژندنې د دغه سیستم د تداعي د ښوونځي په سترګه ونه کتل او لا انتقاد به یې کاوه چې د تداعي د ښوونځي پلویان په خپله فرضیه کې په عجیبه ډول خام دي. ځکه هغوی په داسې افکارو او مرضعاتو کې تکیه د ذکاوت پیدا کېدل، د نوي معرفت کشفول او د نوې مسئلې حل یې پر ځواته پرېښي او عملاً یوازې له حافظې سره سر و کار لري.

---

(1) Conditioned Reflex. (2) conditioned stimulus.

(3) Rein force ment (4) Charles Edward .S.

دګشتالت د ارواپېژندنې پلويان هم د تداعي د ښوونځي پر پلويانو داسې انتقادونه لري. او وايي چې دګشتالت د ارواپوهنې مکتب خدمت د اصالت تداعي ښوونځي لپاره همدا دی چې د دوی دغه خلاوې ډکې کړي. په هر صورت د تجربې تداعي ارزښت نه لرونکي د دې ښوونځي د فعاليت په ساحه کې ستر خدمت نه سرته رسولی دی. د بېلګې په توګه د مساعدو يا نامساعدو شرايطو پيدا کول د حافظې په هکله د - زده کړې او هېرېدنې د منحني ګانو ترسيم، څېړنه د متقابلو تاثيراتو په هکله په تداعي کې د زده شويو ځوابونو، غبرګونونو،، انتقال له يو عمل يا موقعيت څخه بل عمل يا موقعيت ته، او داسې نور.

هيلګارد (۱)، رابنسون (۲)، وودورت (۳) او همداسې يو شمېر د اصالت سلوک پلويان د اصالت تداعي جزء حسابيداى شي. ولې ټول تداعيان په هيڅ صورت سره د اصالت سلوک پلويان نشي کېداى. د تداعي ښوونځي د زده کړې او په ياد ساتلو فرضيه د هغه د اصالت سلوک ښوونځي کاملاً ځانګړی بحث او تربيه لري چې وروسته به شرحه شي.

---

(1) Helgard Ernest. R.

(2) Robinson. E.S.

(3) wood worth.

شلورم څپرکی

د شعور جوړوونکي بنسټونه(۱)

ویلهیلم وونت(۲) الماني په ۱۸۷۹ کال کې ارواپوهنه د مستقل علم په توګه وپېژندله او ډېر لابراتوارونه یې جوړ او جوړوونکي بنسټونه یې په ارواپوهنه کې عملاً رامنځته کړې. د لومړي ځل لپاره یې د احساس او خیال په انمایښت او څېړنه لاس پورې کړ. وونت په ۱۸۹۲ کې ویلي دي: «د ارواپوهنې کار، څېړنه او پلټنه د هغه شي په باره کې ده چې موږ هغه ته باطني او نفسي تجربه وایو. د باطني او نفسي تجربې څخه مقصد هماغه حس، د فکر جریان، اراده او تصمیم دی چې د خارجي تجربې په مقابل کې قرار لري. د خارجي تجربې مطالعه او څېړنه د طبیعي علومو موضوع ده»

وونت درې، څلور کاله وروسته د خپل کار عنوان بدل او د لومړنۍ «باطني او نفسي تجربې» پر ځای یې د «مستقیمې بلاواسطه تجربې» نوم ورکړ. په دې ترتیب د هغه د ارواپوهنې په تعریف کې د انسان بهرنۍ تجربې چې په رښتیا سره د ارواپوهنې په برخه کې شامله شوې، دا ځکه چې موږ بې له باطني افکارو، احساساتو خبر یو، هماغسې په خارجي شیانو هم واقف او خبر یو.

---

(1) Structuralism

(2) wilhelm wundt.

وونت په لومړي مرحله کې د نفس، درک ته آګاهي یا شعور(۱) وایه او
د بهرنۍ نړۍ درک یې د طبیعي علومو موضوع وګرځاوه. بیا وروسته وونت
د نړۍ پوهانو په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «اګاهي» او د
نفسانیاتو درک ته «خود اګاهي» او د واړو مجموعې ته «شعور» ووایه.
اوس نو شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د
معرفت سبب نسبت جهان او چاپیریال ته ګرځي او په همدې توګه د
انسان هدفمنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسامو یا مادي سیستمونو هغه استعداد دی چې د
هغو اجسامو یا مادي سیستمونو چې ورسره مقابل کیږي، مادي خصوصیتونو ته بدلون ورکوي او په شکل یې څرګند وي. هغه بل شکل معنوي
د تصوراتو، مفاهیمو، احکامو او انتزاعي استنتاجونو په شکل افاده کیږي.
انعکاس د مادې عمومي خاصیت دی او د مادې د تکامل سره سم، د انعکاس
خاصیت یې هم، کیفي تکامل پیدا کوي. انعکاس کیدای شي ډیر ساده لکه
د آیینې غوندې انعکاس وي. کیدای شي د کشش یا تروپیزم(۲) په شکل وي
لکه د نباتاتو کشش د نور خواته یا د رفلکس(۳) په شکل څرګند شي، لکه د ار
ګانیزم غیر ارادي عکس العمل د خارجي اغیزو په مقابل کې او یا د غریزې(۴)
په شکل چې یې د مثال، نا خود اګاه او ابتدایي څرګندونه شمیرل کیږي.

---

(1) Consciousness. (2) Tropism.
(3) Reflex (4) Instinct.

سقراط به ویل چې انسان یې اخلاقي موجود دی، همدې ویناهغه یې ممتاز او مشخص شخصیت ګرځولی و.

سقراط به ویل چې دانسان په تحلیل کې باید هغو اړیکو ته چې د همنوعانو او د دولت سره یې لري پاملرنه وشي. دانظر په پوره لحاظ د اوسنیو سلوک پیژندونکو له نظر سره یوشان دی ځکه چې د سلوک د سیوونځي طرفداران پدې ګروهه دي چې باید دانسان د آخذې دد ستګاه ارتباط له محیط سره وڅیړل شي ولې باید پام ولرو چې د سلوکي سیوونځي پیروان د فرد یا شخص فزیکي چاپیریال ته ډیره پاملرنه کوي، خو سقراط تر هرڅه د مخه دانسان ټولنیز چاپیریال ته ډیر علاقمند و.

په دې ډول وستیو کلونو کې د اروا پوهنې علم هم دا طریقه ومانده کړې چې ټولنیزو اړیکو مهم ګڼي او اخلاقي مسئلو ته پاملرنه کوی، له همدې کبله ټولنیزه اروا پیژندنه را منځته شوه او لري نه ده چې د اروا پیژندنې په ټوره برخو څیړل سپړل وغوړیږي.

افلاطون:

پوهان پوهیږي چې د سقراط ډیر منلی او لوی شاګرد افلاطون (428-347) دی. که فلسفه په مشائي او اشراق ووېشل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سرکې راځي او مقام

او یا په دې عالي شکل چې د انسان شعور دی څرګند شي. (طبري ۱۳۶۰: ۱۸)
په دې ترتیب سره په اروا پېژندنه کې د واړه برخې یانې داخلي او بهرنۍ نړۍ شامله شوې ده.

کله چې داروا پېژندنې اصلي موضوع شعور انتخاب شو. نو د اروا پېژندنې علم د کیمیا له سره ورته والی پیدا کړ. نو همداسې د شعور د عناصرو کشف او د دوی ترکیب او تلفیق یې د بل سره هم د کیمیا د علم د طریقو او روشونو ته ورته والی پیدا کړ.

وونټ عقیده درلوده چې ذهني تمایل تجربه یکه د خارجي اشیاوو د درک، تیکا خاطرې، هیجانات، اهداف، پېچلي او مرکبه مسلې دي چې باید په علمي توګه یې په تجربه او تحلیل شي. هغه تحلیل او تجربې وونټ د شعور د عناصرو په شکله سره ته ورسوله. نو احساس یې د شعور اصلي عنصر او ماده وښودله او په دوو اصلي طبقو یې ویشله لومړی هغه احساسونه دي چې د اسې بهرنۍ چې مرب ته له بهرنۍ نه راځي یانې تشریح ینه ذهني د بدن څخه د باندې ده.

دوهم هغه احساسونه دي چې تصور کړي، چې ذهني په بدن پورې تړلي او متعلق دي او منبع یې ذهني په وجود کې ده. دا ساده او لومړني احساسونه څرنګه [illegible] چې [illegible] سره شو او کان لري، [illegible] منته شرحه کړی دی. کله د رنګ تولید. د تیغ ارزښت، د [illegible] حلیتي احساس او د اسې نور.

د اصالت جمل اروا پېژندونکو د دې عواملو پېښېدنه کې [illegible]

شو چې د اسم بیان کړي چې څنګه مونږ اورو او یا څنګه شیان وینو.

د الوړې احساسونه د دې اروا پېژندونکو لپاره چې د اروا پوهنې د ترکیبي سیستم پلویان دي، په دې خاطر ډېر مهم دي چې کولای شي د ممکنه ساده تجربې او د ذهن د انفعالي [1] حالاتو تر عنوان لاندې حساب کړي. انفعالي حالت، احساس او ادراک داسې تعقیبوي لکه چې سیوری جسم پسې روان وي. له ساده حسونو څخه، مطبوع او نامطبوع حسونه یعنې لذت او الم [2] هرچا منلي وو. خو وونټ دوه جوړې نورې هم ورسره همغه زیاته کړل. یوه جوړه یې د تحریک او کرارۍ (آرامتیا)، او بله جوړه یې د خړپسینې (انحطاط)، او خوشالۍ [4] احساس دی. دا حالات امکان لري په بېلا بېلو اشکالو او طریقو یې له یو بل سره ترکیب او نوي حالات منځته راوړي. د بېلګې په توګه هیجان یوه پېچلې او مرکبه تجربه ده چې د ذهني انفعالاتو او احساساتو څخه چې د بدن له بېلا بېلو برخو څخه سرچینه اخلي ترکیب شوې دی. میل او اراده په لمنځکې د هیجان انفعالي حالت دی چې د تصمیم نیولو په لحظه د نفسي حالت په قطع او ناڅاپي تغییر کې مشخص کېږي. څنګه چې لیدل کېږي د وونټ هدف په دې حالاتو کې دا دی، څو هغه شیان چې انسان یې واقعاً احساسوي شرحه کړي، نه هغه اعمال چې انسان یې سرته رسوي په بل

(١) Passive. (٢) Pleasant - unpleasant.

(٣) To stimulate and peace or Tranquillity.

(٤) Depression and pleasure.

عبارت د وونت په عقیده د انسان د اعمالو شمېرنه او را پېښېدنه نه ده،
بلکه د رومبانه شعور، د محتویاتو شرحه او را پېژندنې هدف او منظور دی.
«د نفسانی منتجه یا د ترکیب اصول»، یې له معنی په زړه پورې قوانینو څخه دي
چې وونت یې وړاندې کړي دي. کولای شو دا قانون داسې هم بیان کړو:
«د څو نفسي عملیو ترکیب یو بل سره نوې خاصیتونه پیدا کوي چې ترکیبو
نکو اجزاو یې نه درلودل». د دې قانون وروسته مراد کولای شو د اصالت
ندای د سبووځې په تعلیماتو کې له وونت څخه او د گشتالت په اړوندې
څخه کې وروسته له وونته هم پیدا کړو. وو دورانت د ۱۳۴۸: ۴۳۸، ۲

څنگه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې سبووځې پلویانو د اړوندې
هغې موضوع شعور یا د خود اگاهۍ تجربه شمېرله او د دوی په عقیده د
داخلي مطالعې[4] له طریقه کولای شو د شعور یا خود اگاهۍ د تشکیل طرز
تر مطالعې لاندې ونیسو.

د دوی په عقیده شعور د احساس[1]، تخیل[2]، عواطفو او تفکر[3] څخه تشکیل
شوی دی. دا بول چارې د داخلي اصولو یا روش له طریقه کولای شو تر
کتنې او څېړنې لاندې ونیسو. د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه
جوړ او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کړو.

اډوارډ براد فورډ تیچنر[4] انگلیسي پوه لومړی د وونت سره په څېړنو
بوخت شو او د هغه تر اغېز لاندې و. بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

---

(1) Sense (2) Image (3) Idea

(4) Edward Bradford Titchener.

کړنو په پوهنتون کې د عمر تر پایه په ارواپوهنې بحث و .

کلاسیک ښوونځی یا د تیچنر د عقایدو
اصـــول

دالمان د لایپزیګ په ښار کې د تجربي ارواپوهنې د ښوونځي له پلویانو څخه، د وونت او وړ، تر ټولو زده کوونکو زیات ویست چې په امریکې د ارواپوهنې تجربې لپاره لابراتوارونه جوړ کړي . تیچنر تر ټولو معروف، بااستعداده او انګلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې وکړنل د پوهنتون د ارواپوهنې د لابراتوار مسؤلیت ومانه . د ده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې ده د وونت د ارواپوهنې د شعور جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل(1) د ارواپوهنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکې رواج درلود پلوي وکړه .

تیچنر کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب (جوړونکي) اصطلاح ګانې ، په ۱۸۹۸ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کړل . د دې دوو اصطلاحګانو طرح او په یوه وخت کې د تیچنر له خوا چند ان تعجب او حیرانتیا وړ نه دي . او د اصالت عمل د ښوونځي سره د ده مخالفت بېڅکه اړین نه لري . ګکه کله چې غواړو د یوه ماشین په هکله خبرې وکړو کولای شو چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د دنده د فعالیت او استعمال څخه وغږیږو . په همدې ډول د ستړګو په بحث کې کولای

---

(1) Functionalism.

شوچې هم د ستړګو د جوړښت او هم د هغې د فعالیت او استفادې څخه خبر کړو شي .

په بیولوژۍ کې هم علم د جوړښت (اناتومي) او هم د دندو علم (فزیولوژي) لري. د تشریح علم یا اناتومي د جوړښت او ترکیب علم دی او فزیولوژي د دندو او عمل علم دی . په کلي ډول هدف د جوړښت یا ترکیب دیوه جهان یا سیستم دا دی، چې څنګه ترکیب یا جوړ شوی دی اما د دندو د اشکارولو کوي چې هغه سیستم یا عضو څنګه کار کوي یا د څه لپاره جوړ دی. دا دواړه علمونه مهم دي ، ولې دا سې ښکاري چې جوړښت باید مقدم وي ، ځکه چې څو یې سیستم او جوړښت یې معلوم نه وي نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنګه خبر نه وشي .

د تیچنر په عقیده وجدان یا شعور د اروا پېژندنې اصلي موضوع تشکیلوي. د بدن او نفس (اروا) ، اړیکې موازي او هم آهنګه دي یو د بل سبب نه کېږي او د هغو ترمنځ د علت او معلول ارتباط نشته.

تیچنر د وجدان یا شعور د توجیه لپاره درې لاندې جریانونه مهم ګڼي. هغه احساسات، تصورات او انفعالات دي . دا اروا پوهنه پوه د غو جریانونو ته د شعور یا وجدان یا هغو بنیا ډ که جوړونکي توکي وایي او په لاندې ډول یې شرحه کوي :

۱- احساس یا حسي ادراک د حواسو په مرسته د شی په موجودیت او حضور کې تشکیلېږي . دا د وه عامله لري یو یې بهرنی او بل یې عضوي اغیز دی. وروسته له دې دوو

مقدموڅخه په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې نوم یې احساس دی. د بېلګې په توګه د غږ په مکله د هوا ارتعاش، خارجي تحریک او حرکت چې په غوږ کې واقع کیږي، عضوي اغېزه ده. وروسته له دې د و مقدموڅخه په مغزکې انعکاس پیداکیږي چې هغه ته احساس وایي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنهایي سره معرفتي ارزښت نه لري، خو کله چې په ذهن تاثیر کوي، معمولاً د نورو نفسي فعالیتونو په واسطه احاطه کیږي او د مغز په مرسته تعبیر او تفسیریږي، د مقام ښیي او مانا پیداکوي.

۲- تخیل، تصور یا ذهني تصویرونه چې پرته د اشیاوو له حضور څخه په ذهني جریان کې پیداکیږي، د تیرو خاطراتو او یا راتلونکو خیالونو سره اړیکې لري.

۳- انفعالات د عاطفي خصوصیات دي. د انفعالاتو د داسې تجربې لکه مینه، نفرت، خښمې او خواښینه په اثر ځګندیږي.

د کلاسیکې اروا پیژندنې، کلي طرحې د دې ترکیبي عناصرو، پر بنا ولاړې دي. د قاعدې پر اساس، دا دېر ساده سیستم دی او دېرې پېچلې نفساني مسئلې له پورته اجزاوو څخه تشکیل شوې دي.

فعل وانفعالات د دې طرحې، هغه اجزاوې دي چې د شعور پېچلې حالات لکه تفکر، عاطفه، ادراک او تخیل منځته راوړي. او ویل کیږي چې د نفساني چارو صراحت او اهمیت د مغز د تسجیلونو او بدلونونو تابع دي.

د تیچنر په عقیده د ذهن محتویات، شعور یا نفساني چارې په درو

برخه ویش کیږي . چې ځینې له مغز څخه په مرکز او کانون کې واقع او خاصه برجسته ګۍ لري او ځینې له مغز څخه په څنګ واقع دي او صراحت یې لږ وي.

تیچنر په دې عقیده دی چې په ټولو علومو کې د ځینو عمومي طریقه او لار ، مشاهده ده . داخلي او نفسي کتنه چې په یو ډول مشاهده ده داخلي کتنه یا د وجدان د محتویاتو مشاهده ممکنه ده . د طبیعي پېښو له مشاهدې څخه توپیر ولري ، خو په اصل کې دا د علمي طریقې برخه ده.

داخلي کتنه د علمي ارواپوهنې او فلسفي ارواپوهنې د بېلوالي حد فاصل ، او د هغه فکري طریقې ځای نیولی دی چې پخوا به په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کارېده .

تیچنر د ارواپوهنې په ځینو مطالبو اصلاً سترګې پټې کړې. د مثال په توګه ذکاوت د انسانو موضوع چې امریکایانو ته ډېره په زړه پورې او د فردي اختلافاتو د توپیر لپاره په کارېده له نظره غورځوله. د طبیعي او غیر طبیعي څارنو او ارواپوهنې ته یې پام ونه کړ . له مرګ د تارنداک او کاټل ځینو څخه یې سترګې پټې کړې او سلوکي ښوونځي یې سطحي وګڼلو .

د عصبي دستګاه په میکانیزم کې د بې خبرۍ له کبله یې د دې دستګاه په فیزیولوژیکو څېړنو کې هم د پام وړ پرمختګ ونه کړ . د حیواناتو د زده کړې مسلې یې هم د ارواپوهنې له قلمرو څخه بهر وګڼلې.

همدا سبب شو چې د دې ښوونځي په   د پیروانو لږه پاملرنه جلب کړه . د دې ښوونځي عملي او اجرایي اړخ نه لاره . د امریکایي

ارواپوهان دې علاقه‌مندۍ ته سبب شول. اراسته (۱۳۴۸ : ۱۲۳).

خو د تیچنر د ښوونځي اهمیت په دې کې دی چې ارواپوهنه یې علمي میدان ته داخله کړه، د متافزیک او عامه عقایدو څخه یې جلا کړه. زیار یې وکیښ چې تجربي طریقې د عیني مطالعې په اصولو کې داخله کړي.

په دې کې شک نه شته چې د حواسو، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول ستر خدمت و. که نوموړي د کار مقدمات نه وای برابر کړي نو ګمان نه کېږي چې علمي ارواپېژندنه په تجربي ساحه کې دومره پرمختګ کړی وای.

د عمل د اصالت
ښوونځی

د عمل د اصالت(۱) نظریه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۹۶ کال کې د جان ډیوي(۲) په واسطه طرحه شوه. ډیوي په یوه مقاله کې چې د «انعکاس(۳) د قوس مفهوم» تر عنوان لاندې د «ارواپوهنې د څېړنو» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذروي (اتمي)، تشکل چې د تداعي ګرانو او سلوکیانو طریقه وه تر انتقاد لاندې ونیوه، او دا یې هم ښکاره او تصریح کړه چې زده کړه نه یوازې د محرک ـ ځواب په طریقه هم نه حاصلیږي. بلکې زده کوونکی او یا ماشوم د کل په توګه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا د محرک ـ ځواب میکانیکي اړیکې.

د عمل د اصالت نظریه بېخوا تر دې چې تجربي ارواپوهنه منځته راشي د 1830 کال راهیسې په امریکا کې فرهنګي او تدریسي اهمیت درلود. د نفسي فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسلې په عنوان پېژندل شوې وه. د هغه زمان د ارواپوهانو هدف د داسې اصطلاح د ټاکلو څخه داو چې د عمل د اصالت دارو

---

(1) *Functionalism*. (2) Dewey John.

(3) Reflex are concept.

پوهنې، افکارو او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړې.

د عمل د اصالت ښوونځی په حقیقت کې د جوړښت د اصالت د ښوونځي په مقابل د اعتراض غږ و چې هغه یې بې ارزښته او بې اعتباره معرفي کړی.

د عمل د اصالت د ښوونځي له ځانګړنو څخه یو دا دی چې د نورو ښوونځیو پر خلاف پر دې عقیده دي چې اروا پوهنه د بېلو څېړنو او منظمو ترکیبونو څخه نه ده ترتیب شوې، بلکه یوه انتخابي او التقاطي[1] نظریه ده نو ځکه په خلاص لاس یې د اروا پېژندنې د نورو اصولو او ضوابطو څخه ګټه اخستې ده. د دې ښوونځي په تشکیل کې نامتو څېړونکي لکه جیمز انګل[2]، هاروي کار[3]، رابرټ ووډورث[4]، اډوارډ رابنسون[5] او تر ټولو مهم جان ډیوي[6] برخه درلوده. په دې څېرکې کې یوازې د دوو کسو لار ښوونې به په لنډ ډول مطالعه کړو.

(د جیمز انګل څېړنه)

جیمز انګل په 1906 کال کې په امریکا کې د اروا پوهانو د انجمن په ریاست وټاکل شو. او د لومړي ځل لپاره یې د عمل د اصالت اساسي اصول په خپل خطابیه نطق کې اعلام کړل او په رسمي توګه د جوړښت د اصالت ښوونځي په مقابل کې معارضې ته راووت. د جوړښت د اصالت پلویانو ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي طریقې له مخې د اهمیت، وړ بلل او په دې عقیده وو چې د ذهن جوړونکي لومړني عبارت دي له: حسي تجربې، ذهني صورتونه او احساسونه. د دې توکیو د ترکیب څخه یې بیا سره هیجان، ادراک او معلومات حاصلیږي. د جوړښتونه

---

(1) Eclectic (2) Angell. J. R. (3) carr. H. A

(4) wood. d. worth. (5) Robinson. E.S. (6) Dewey, John.

یې لوړ دی ، دی لومړنی شخص دی چې د ذهن او ماده ، د بدن او نفس ترمنځ یې توپیر وکړ او ثنویت یې را منځته کړ . په بل عبارت د انسان وجود ته یې د ثنویت په سترګه وکتل . دا نظریه د تاریخ په اوږدو کې د فیلسوفانو د پاملرنې وړ وګرځیده او لاویلی شو چې د فلسفې اساسي بحث پدې محور څرخیږي .

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ ډیره عالي نړۍ ده ، چې فرد کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډیر لوړ بشري امکانات له نظره تیر کړي . افلاطون باور لري چې ده د معقو- لاتو په سیر او د بهرني نړۍ په مشاهده کې ، تصوراتو او اشیاو ته پام وګرځاوه او د دوی ترمنځ یې توپیر پیدا کړ . دی ادعا کوي چې تصورات په عقل او شیان په حواسو درک او پیژندل کیږي . دی وایي چې معقولي چارې معتبرې دي او محسوس هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي چې معقول امور کمال ته نږدې دي . او د کمال داسې حالت بنیي چې په هیڅ ډول په محسوساتو درک وړ نه دي . د مثال په ډول د بنایست تصور یې زیانه دی او همیشه وي خو بنایسته - شیان په بل ارتباط بنایست لري ، دا تغییر کوي ، ناقص دی او تلپاتې حالت نه لري . نو ځکه د افلاطون په نظر کامل ، ثابت مطلق او معتبر امورات ، عقلي امور دي او متغیر ، متحرک ، ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

په خاصه توګه د حسي غړو په فعالیتونو پورې تړلې دي. که مونږ ګوته ونیسو، هغه شیان چي د ذهني جوړښتونو ماهیت په ښکاره توګه مشخص کړي نه باور کولای شو چي داروا پوهني او زده کړې په کم وکیف پوري پوري او د هغه اصول مونږ زده کړي دي.

خو انګل بر خلاف د دې طریقې وړاندیز کوي چي د اروا پوهنې اصلي دنده داده چي د ذهني جوړښت د تجزیې او تحلیل په ځای باید د ذهني فعالیتونو تجزیه او تحلیل وشي، ځکه دا کار با ارزښته او ښه پایله لري، په سلوکي څېړنو کې باید کار او دندې ته د جوړښت په پرتله پاملرنه وشي.

انګل د پراګمتزم د فلسفې پر اساس همیشه زیار ایسته چي عملي پایلې د نفسي یا رواني فعالیتونو بنسټ وګرځي. ځکه چي دا انګل د پراګمتزم فلسفه داسې یې فکر دی چي حقیقت، د فکر په سنجش، د واقعیت او عملي پایلو سره معلومېږي.

انګل د اروا پوهنې رول یا نقش د شعور یا ذهن د توکیو په تشخیص او پېژندنه پورې نه محدودوي. بلکه زیار باسي څو رواني یا نفسي علل پیدا کړي. دی، عصبي فعالیتونه د اروایي فعالیتونو اصلي او تعینونکي عوامل ګڼي.

نو ځکه فزیولوژي په اروایي فعالیتونو کې لازمي شمیرل کیږي همداسې انګل په دې عقیده وو چي د ذهن یا اروا یوه مهمه دنده داده، چي ژوندي موجود ته د محیط سره په سمه توګه د اوجړښت کې مرسته وکړي.

د عمل د اصالت ښوونځۍ پلویان لکه چې د مخه وویل شو د ذهن په تجزیه او تحلیل کې څه علاقه نه ښيي دله . خو رواني فعالیتونه او د بیولوژي نقش د ارواپوهنې د مسلو په بیان او شرحه کې مهم او کارساز شمیرکي دا نوی برداشت یا فکر، د ښوونې او روزنې یا د دې ښوونځۍ د مهمو پرمختګونو څخه د شلمې پیړۍ په پیل کې شمیرل کیږي . دا ځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکی یا کوچنی د زده کړې په مرکز او کانون کې ځای نیسي تر دې یر وخته د زده کړې موضوع د ذهني ورزش(۱) په اطراف څرخیده او د زده کړونکي فعالې برخې چندان اعتبار نه درلود، زده کوونکی به یوازې په نوشته کې د کسبي او آزمایښتي معلوماتو سره اشنایي پیدا کوله . خو د عمل د اصالت د ښوونځۍ له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کړې او د هغه د سلوک اصل جوړوي . په دې اساس انګل درې اصولو چې تر هغه وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و ، پام لرنه وکړه :

۱- د انسان زده کړه او سلوک ، د شخصي ، حسي او حرکتي دستګاه د هماهنګه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري .

۲- سلوک او زده کړه د حیاتي دندو او بدني اړیکو په سبب مطرح کیږي .

۳- سلوک او زده کړه یو ټولنیز عمل یا فعل وانفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي .

---

(1) Mental discipline

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴ کال کې انګل، د عمل د اصالت ښوونځي، بنسټ په فعالیت[1] بنا کې، او هغه یې د ټولو انواعو د توافق رسانګارۍ، او ژوند کېدلو لپاره یو ضروري حکم وشمېره. انګل د ژوندیو موجوداتو له مشاهدې او د ژوند د مختلفو پدیدو څخه داسې نظریه او اعتقاد په لاس راوړه

د هغه په نظر ژوند بې له حرکت څخه د اړتیاوو او غوښتنو لرونکی بل څه نه دی. یانې ژوندی موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپېریال کې په حرکت، فعالیت او اکتشاف بوخت وي. علم الحیات یا د بیولوژی یو هغه داخاصیت چې د محیطي محرکاتو د تغیر معلول دی. تروپیزم[1] یا د ژوند بقا نومول دی.

نو د ژوند بقا یو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود یې د ځواب یا غبرګون د عکس العمل، په عنوان د چاپېریال محرکاتو ته ورکوي او خاص فزیولوژیکي د ندې ایجابوي، لکه د ځینو نباتاتو حرکت او تمایل د لمر خوا ته د دې مدعا ښه ثبوت دی. په کلي توګه د ژوند بقا، انسان یا بل هر ژوندي موجود حرکت او فعالیت ته اړ باسي. د دې فعالیت بېلګه په انسان کې د ذات ساتنه، له خطرونو او تهدید څخه ګریوالی، احترام او دوستي له نورو سره، د عزت النفس په ساتنه کې زیار ایستل او داسې نور دي.

څنګه چې د عمل د اصالت ښوونځي د علم الحیات (بیولوژي) پر بنسیاد

---

(1) Tropism.

استوار دی. نو د ژوندیو موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په سبب توګه تشخیصیږي. د عمل د اصالت ښوونځی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړ دي، یوازې په توپیر د ټیټو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو اګاهانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت ښوونځي د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې[1] پر پرتله ډیر پر مختللی او مهم ګڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً تیچنر، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري ګڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اړوند پوهنه او روزنه کې هغه یو ساکن[2] عامل شمیري او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او ځیرونکی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کوي. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پیچلو داخلي عملیو څخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډیره اغیزه لري.

انګل په «مقدمه د ارواپوهنې»[3] کې څرګندوي چې «د انسان یوه پړاو یا ځینې غریزې خپله نیرو د بدن له ضرورتونو څخه اخلي او بله ډله یې په عمده یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ تر سلطې لاندې وي». په دې ځای کې د انګل هدف د غریزو څخه دا دی چې د چاپیریال د محرک له اغیزو څخه را منځته کیږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

(1) Instinct (2) Static
(3) James. R. Angell. Psychology.

عنوان هم مشخص کړو . نه شو کولای هغه د چاپیریال له اغیز و څخه خالی وساتو . پارسا (۱۸۲) .

د جان ډیوي د څیړنې طریقه :

جان ډیوي د عمل د اصالت بنسټ ګړی یې نامتو لارښود او استاد دی.

جان ډیوي د دې بنسټ ګړي د نظر په بنسټ اینبس د رنګ غوندي ، د شعور د تشکل او جوړښت په ځای د شعور اهداف او د کار طریقې تر مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور یا وجدان نه یوازې داچې د نفساني یا ارادي حالاتو څخه تشکیل شوی دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې د خارجي محرکاتو په مقابل کې سرته رسیږي ، هم په شعور کې شامل دي

جان ډیوي په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یو فرعي پدیده نه ده . بلکه پخپله د یوه خالص علت په توګه د ژوند د بیولوژیکي بقا لپاره یو علت دی . هر حس ممکنه ده د یوه حرکت د پیداکیدو یا بر عکس د یوه حرکت د ودریدو او توقف ، سبب شي ، نو ځکه د شعور یا خود اګاهي عملیې د جسمي او حرکتي له یوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې ګڼي . بهرامي (۱۳۴۸ ، ۴۶) .

اوس نو دا روا یو عضې موضوع د جان ډیوي له نظره ,, د فرد انطباق له چاپیریال سره ,, دی . د دې بنسټ ګړي د ډیلو یانو له نظره د فرد انطباق له چاپیریال سره دادی چې د ژوند په جریان کې ، نفسي او بدني عوامل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په شکل

څرګند او بې له اګاهۍ او خبرتیا څخه سر ته رسیږي. د دوی په نظر ویره، غضب او نور عواطف د انسان د بقا له پاره لازمي دي. دا ډول عواطف انسان له خطرونو او نورو موقعیتونو سره اشنا کوي د خوشالۍ او یا د خواشینۍ احساس چې د عاطفي ژوند پایله ده د ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړیکې لري.

که د انطباق په بهیر کې زموږ نفساني فعالیتونه بې له کوم خنډ او ځنډ څخه پرمخ ولاړ شي، د خوښۍ احساس کوو، خو که دا فعالیتونه کوم خنډ سره مخامخ شول او پرمختګ څخه یې ودرول نو په دې صورت کې د خواشینۍ احساس په موږ کې پیدا کیږي.

د عمل د اصالت ښوونځي پلویان زیات باسي چې د دوی څیړنې عملي ګټې ولري او په خاصه توګه په ښوونه او روزنه کې ګټورې وي

جان ډیوي سربیره پر دې چې د لوړ مقام فیلسوف دی، د دې تر څنګ د ښوونې او روزنې د علم برداران څخه هم دی. د ده په عقیده د ښوونې او روزنې نوې طریقه باید د ټولنې او سلوک او د کوچنیانو د شخصیت پر اساس ولاړه وي.

د یادونې وړ ده چې علم في نفسه او علم د عمل لپاره د تمدن له پیلوړي دورې څخه تر اوسه د بحثونو د پاملرنې وړ و او ده. لومړی د دې پر اساس فیلسوفان او د علم او ادب مشران په دوو برخو ویشلای شو. په کلي توګه د هرې علمي رشتې د رشد په لومړۍ مرحله کې صرف علم د پوهانو په نظر کې وي. خو وروسته مرحله چې

نوموړی علم پراخه کیږي ، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه ځانته جلبوي . په بل عبارت د هرې علمي رشتې متخصصان لومړی صرف حقیقت پسې ګرځېدل او ډېرو لږو یې د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه کوله او ډېرو له دوی څخه به په خپله رشته کې د څېړنې او تتبع مشتاق وو .

د اروا پوهنې رشته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه . لومړني اروا پوهان یوازې د ذهن د محتویاتو په پېژندنې پسې ولاړل . چې د تیچنر ښوونځی د دې ډول فکر ښه نمونه ده . تیچنر د عملي اروا پوهنې څخه بیزاره وه او دومره په علم فی نفسه کې ډوب وو چې د خپل کار پایلو ته یې هم پاملرنه ونه کړه .

د شلمې پېړۍ په پیل کې کلاسیک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړی و ، ټولنیز بدلونونو او د اروا پوهنې په هره رشته کې علمي پرمختګونو نوي ښوونځي زېږی ورکاوه . د هرې دورې او عصر د افکارو تنظیم داسې یو چاپېریال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د نړۍ او دودیزو ادابو او کړنو په قید کې نه وي . دا ډول چاپېریال په صفه وخت کې د شیکاګو ځوان پوهنتون برابر او اماده کړ . پوهان او فیلسوفان یې لکه جان ډیوي ، ویلیام جیمز ، جیمز انګل او داسې نور راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکزته رونق ورکړي .

نو ځکه د شیکاګو پوهنتون چې په وخت کې د امریکا د خلکو او ټولنې د اړتیاوو مولد و ، د نوو څېړنو او مطالعو مرکز وګرځېد

او د عمل د اصالت (١) نوی ښوونځی یې په اروا پوهنه کې رامنځته کړ. د دې ښوونځي په رامنځته کیدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک ښوونځي په مقابل کې د اروا پوهنې په میدان کې وړاندې کړ.

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پاملرنه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي. سربیره پر دې، دې ښوونځي غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتفاعي جنبه او اړخونه تر څیړنې لاندې ونیسي.

د جان ډیوي د فلسفې هدف لکه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل پوهانو غوندې، د داروین له عقایدو اغیزمن او لا تدریجي تحول یې د خپلې فلسفې بنسټ منلی و. د جان ډیوي د فلسفې اصول د «انسان د سلوک او طبیعت سیر» کې په بشپړ ډول څرګند شوي چې عصاره یې دا ده: «انسان د عادت او سایقو مخلوق دی نه د عقل.»

جان ډیوي د انسان تمایلونو اړخ ډیر مهم شمیري. په دې برخه کې د مفصل بحث څخه ډډه وروسته او همداسې د دې مطلب توضیح چې ذهنونه یې له بل سره په مقابله کې وده کوي. انسانان د افرادو تر منځ اړیکو ته متوجه کوي. مداوم تغییر او تحول د فرد او وګړي د کمال سرچینه شمیري د همدې اصولو او نظریو پر بنا، ډیوي خپل عقاید د کوچني په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچني یو تمایلونه موجود دي چې د ژوند په هره ګړۍ کې د تماس لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د هغې سره

(Funczionalism)

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راګرځوي او ادعا کوي چې ذا دوه خوځښتې د انسان وسیله ده چې د هغې په واسطه او مرسته نړیوال باسي چې د چاپیریال سره موافق او ځانته انطباق ورکړي. د دې عقایدو اساسي بیولوژي او په خاصه توګه د داروین عقاید او تولنیزه تشکیلوي او لومړی ښنسټ یا نې بیولوژی (علم حیات) ته په فردي سلوک کې ډېر اهمیت ورکوي.

د انسان د ذهن توجیه او تحلیل اتفاقي او علمي اړخ یې د جان ډیوي او د هغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. د دې لپاره چې اروا پوهنه په دې برخه کې موفقه وي، په کار دي چې د نفساني چارو له حریم څخه بهر شي او اړیکې یې د نورو مسایلو سره تر مطالعې لاندې ونیسو. د ژوندي موجود ذاتي د بدن دستګاه اندازه کړو د انسان پیچلې جوړښت د طبیعت او نړۍ په پیچلي صحنه کې مطالعه او وڅیړو.

په مشخصه توګه د دې ښوونځي تر بیر د پخواني کلاسیک ښوونځي سره چې د ورځې په اوضاع مسلط و په لنډ ډول داسې خلاصه کیږي:
لومړی تر بیر یې دا دی چې د عمل د اصالت ښوونځي پلویان لکه خرد ګرایانو (د عقل پلویان)، د اروا پېژندنې کارنده رول د ذهن یا شعور د عناصرو په لټون کې محدود نه بولي، بلکه په دې عقیده وو چې نفساني عمل و پلټې او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلي او تاکونکي عوامل پېژني او وایي چې د شعور یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې ژوندي موجود سره چاپیریال په توافق کې مرسته وکړي.

په داسې حال کې چې :

د جرېښت د ښوونځي پلويان لکه الماني وونت او انګليسي تيچنر د ذهن د محتوياتو جوړونکو عناصرو ته داسې پاملرنه کوله، چې کاملاً يې د نفساني چارو په هکله، ستاتيک[1] بحثونو ته کش کړل، او دا بحثونو دومره ورته په زړه پورې وو چې د ذهن يا شعور ډيناميکه[2] برخه يې هيڅ کړله او له څېړنې څخه يې وغورځوله .

د عمل د اصالت پلويان په دې عقيده وو چې نفسي جريان بايد د ذهن د ترکيبوونکو عناصرو په منظور ونه څېړل شي . بلکې څېړونکی په دې پوه شي چې د انسان د ذهن او نفساني جريان عملي پايله څه ده؟

د شيکاګو په پوهنتون کې د اصالت عمل د ښوونځي پلويان د نفساني چارو د جريان د عملي پايلو په هکله زيار باسي چې اروايي چارې په طبيعي او رښتني قالب کې وپلټي ، خو د کلاسيک ښوونځي پلويان چې د محض او في النفسه علم پلويان دي ، نفساني چارې له واقعي علم څخه جلا کوي، او د هغه يوازې د څېړنې او مطالعې موضوع ګرځوي .

دا دوه فکري ډلې علم يوازې د علم په خاطر او علم د عمل لپاره دي د دوو ښوونځيو ښکاره او بارز توپيرونه دي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلويان هر وخت دا پوښتنه مطرح کوي چې د نفساني يا رواني چارو جريان په طبيعت يا نړۍ کې څه په کار راځي او څه

---

(1) Statics (2) Dynamics.

په بله وینا واقعي نړۍ، معقول عالم دی او محسوس عالم هغه عالم صورت دی. ماده او شیان د تصوراتو محل دی.

افلاطون خپله له طبیعت د انسان څخه پیل او هغه یې د خپلې اروا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وګرځوله. افلاطون وویل د انسان د طبعي اصیل استعدادونه درجه بندي کېدی شي. د انسان تر ټولو اصیل استعداد او داخلي نیرو عقل دی چې ځایې یې سر دی. دوهم استعداد یې، جرئت او زړورتیا ده چې ځای یې په زړه کې دی او د انسان بل استعداد شهوت دی چې په نس کې ځای لري. افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا ګڼي، نو ځکه د هغه عقاید د ذهني استعدادونو د مکتب له طرفدارانو سره ورته والی لري. همداسې افلاطون فردي توپیرونه او د افرادو د استعدادونو ترمنځ توپیر، تشخیص کړ او د جمهوریت په کتاب یعنې په مدینهٔ فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو استعدادونو سره سم کارونو ته منصوب او وګمارل شي. نو د دې اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ له نورو څخه لوړ دی، نو باید د حکومت په ډله او هغه خلک چې له نورو څخه زړور او ډېر جرئت لري د جنګیانو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوندکې یې له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهېږي بنا یې د کسبیانو ــ بزګرانو، کارګرانو او مریانو ډله جوړه کړي. د افلاطون د اروا پېژندنې یا اروا پوهنې د اړخ په نوې اروا پېژندنې اغېزنه لري او

ګټه ورځخه اخستلی شو؟ خو تېچنر له دې پوښتنې څخه بېزاره و او دګه علم په حریم کې دا پوښتنه پرځای نه شمېرله.

خو جان ډیوي چې تربیتي نظر درلود، ذهن یې همیشه د روښتي پوښتنې لور ته ځیر و او تربیتي چارې یې د اروا پوهنې پر اصولو کې پلټل او په پای کې علمي اروا پوهنې ته متمایل شو. دا مطلبونه د دې دوو ښوونځیو ترمنځ بې غټ توپیر و شمېرل شو.

د عمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده لري چې په ټولو طبیعي چارو کې د استمرار حالت وجود لري یا نې د استمرار حالت د محرک او غبرګون، عکس العمل، ترمنځ د مقدم او مؤخر ترمنځ، د ژوند موجود او چاپېریال ترمنځ او داسې نور.

جان ډیوي د بدن او ذهن دا ډیکوټ ترمنځ خاص نظر لري او مسأله په تازه رنګ تر بحث لاندې نیسي. د ډیوي په طرحه کلاسیک نظریه د ثنویت، د بدن او نفس په کلکه له منځه ځي.

ذهني او جسمي تجربې د واړه مني، خو دغه د منظمو او ځانګړو حوادثو په څېر یو له بل څخه نه پېژني.

د جان ډیوي په خیال د احساس او حرکت یا افکارو او اشیاوو ترمنځ واټن وجود نه لري. نو هغسې چې په واقعي ډول د محرک او عکس العمل ترمنځ واټن نه شته، په همدې ډول د ذهن او بدن ترمنځ واټن ته قایل نه و.

ادراک :

جان لاک د انګلیس معروف پوه او د تجربتي نظریې مخکښ د لومړي ځل لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن یا نفس لکه سپینه لوحه ده چې د شخص افکار او معلومات په هغه کې نقش او تصویرېږي.

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت اوږده کړې اکتساب یوازې د تجربې له لارې حاصلېږي او بس. داسې قبلونې د دیوي په دیره اثار مکې لیدل کیږي. د دیوي په عقیده زده کوونکی خپله د ادراک وسیله ده او تجربې چې هره ورځ په لاس راوړي له یوې خوا څخه زده کوونکی د نړۍ په واقعاتو او د هغو پر څرنګوالي خبروي د هغو زده کړه او پرمه زیاتوي او له بلې خوا هغه ته د تفکر عادت د نوي زده کړې لپاره ورکوي. په همدې خاطر جان دیوي «انسان ته مخلوق د عادت وایي نه د عقل».

جان دیوي د خپلې اروا پوهنې له اصولو څخه د وسیلې په توګه په تدریس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کوونکو ذهني جریان په هیڅ صورت د موجوده شرایطو او د هغو پایلو څخه نه شو جلا کولای. دا فعالیتونه هدفونه نه څېړوي او پایلې ترې لاسته نه راځي.

د ويليام جيمز ارواپوهنه :

ويليام جيمز (۱) يو جامع پوه په خپل ژوند کې هر وخت په زده کړه، څېړنه او تتبع بوخت و. دی په ۱۸۴۲ کال کې وزېږېد او په ۱۹۱۰ کال کې مړ شو. نوموړی د ارواپوهنې لومړی تجربه ځای « د هارورډ په پوهنتون کې تاسيس کړ. ويليام جيمز سربېره په طبابت په فلسفه او حکمت کې هم پوره معلومات او پوهه درلوده. د ده د فلسفې شرحه د دوه غټو خصوصيتو لري. له يوې خوا د ده مطالعاتو په طبيعي علومو خصوصاً طبابت کې دی، د مادي فلسفې مذهب ته متمايل کړ او له بلې خوا د ديني عواطفو د ده د مادي فلسفې اړخ تحديداوه. همدغو مطالعاتو د ده فلسفې خاصې طريقې ته وکښاوه او پراګماتيسم (۲) ښوونځی يې رامنځ ته کړ

د ويليام جيمز د پراګماتيسم فلسفه داسې يو فکر دی چې غواړي حقيقت د فکر د تطابق له کبله د واقعيت سره، اندازه او سنجش کړي او د هغه عملي پايلې څرګندې کړي. د دغې فلسفې فرضيه په حقيقت کې د لاندې عناصرو ترکيب:

(۱) د کانت عقلي فلسفه (۲) د داروين د نسب د بقا فرضيه،

(۳) انتفاعي يا د سود فلسفه چې ټولې نيکې د ګټې په ترازو سنجوي.

(۴) تجربي او استقرايي طريقه : پازارګاد (:)

ويليام جيمز د تجربي ارواپوهنې او « وونت » برخلاف احساس او تصور د نفساني چارو د جوړونکو واحدونو په عنوان نه مني.

---

(1) William James (2) Pragmatism.

[redacted]خلاف د دغه نظر خبرې کوي . دی وايي چې «صرف تجربه» د نفساني
نړۍ او شعور اصلي ماده ده، صرف تجربه داسې تعریفوي : «دا ګاڼېزې
بې واسطه جریان له چاپېریال سره د تفکر مواد جوړوي».
د ویلیام جیمز په عقیده اروا پوهه باید په لومړي سر کې عصب
وپېژني او د اعصابو د سلسلې د فعل او انفعال په هکله معلومات ولري.
د عادت په مفهوم پوه وي . عادت داسې توجیه کوي : « د تجربې اثر د
اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان
سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کــــوي
او هغه برابروي».
ویلیام جیمز د اروا پوهنې موضوع داسې بیانوي : « اروا پوهنه د
نفسي د روانې ژوند علم دی . چې څینې پدیدې او شرایط څېړي».
د ویلیام جیمز په عقیده پدیده ، د اروا پوهنې موضوع ، طبیعي علوم
پورې تړي او مطلب یې دا دی چې نفساني چارې مستقیماً په بدن ـ
مخصوصاً د مغز دستګاه پورې اړه لري . د هغه له نظره د بدن
دستګاه ، د ذهني ژوند ، شرایط برابروي او د اروا پوهنې د علم
مهمه برخه تشکیلوي . او س نو ویلیام جیمز اروا پوهنه د علم الحیات
(بیولوژي)، له د رېځې وینې او شعور د هغې مرکزي هسته شمېرې
خو د شعور په داسې جریان چې د هیڅ څخه جلا وي ، قانع نه
دی او هغه نه مني . ویلیام جیمز د شعور یا خود اګاهي د جریان
په هکله وايي : د شعور لومړی خصوصیت دا دی چې دا فردي جنبه

لري یاني هر فکر د فردي شعور جز دی .

دوهم خصوصیت یې دا دی چې تل په تغییر او بدلون کې دی . له دې بیان څخه مطلب دا دی چې د نفس یا شعور په جریان کې تشابه ممکن نه ده . هغه وایي : هغه څه چې یو وار له نظره تیریږي یې په بشپړ ډول بیرته اړه لري ، هغه دلیل چې جیمز یې په دې برخه کې اقامه کړی دی دا دی : چې هر نفسي جریان ، د بدن د دستګاه په خاصه توګه د اعصابو د سلسلې تابع وي . څنګه چې د اعصابو د فعالیت شرایط هر کرت یو له بل سره توپیر لري او برابر نه وي . نو ورته (متشابه) بدني جریان هم نه ممکنه کېږي . نو په پایله کې نفساني ورته جریان هم غیر ممکن وي .

دریم خاصیت د شعور یا خودآګاهۍ چې ویلیام جیمز د هغه یادونه کړې هغه دا دی ; چې د شعور جریان او د افکارو سلسله استمرار لري او د هغه استمرار موږ حس کوو . مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آګاهۍ یا شعور جریان د ویشلو وړ نه دی . د افکارو سلسله یوازې هغه وخت قطع او خود آګاهي متوقف کېږي چې زماني وقفې اتفاقاً واقع شي . د خود آګاهۍ د استمرار مطلب دا دی چې که د زماني فاصلې له کبله د خود آګاهۍ جریان متوقف شي ، د هوښیارۍ څخه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خود آګاهۍ پخواني جریان سره وصل کړي او دوام په برخې سره ورتړي .

د ویلیام جیمز په عقیده د خود آګاهۍ څلورمه خصیصه دا ده چې شعور یا خود آګاهي د درک وړ موضوعاتو ته پاملرنه کوي او هغه

تر څېړنې او مطالعې لاندې ونيسي . (ارسته ، ۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ويليام جېمز په دې باور دی چې د ارواپوهنې موضوع تر دې هم پراخه ده ، د وحشيانو ، اطفالو ، حيواناتو او ليونو ارواپوهنه هم په کې داخل دی .

ويليام جېمز يو نکته سنج پوه او علمي ذهن يې درلود او د علمي طريقې پلوی وه . لومړی طريقه چې هغه ياد وي « داخلي او باطني» طريقه ده ، خو د وونټ او تيچنر د عقيدې برخلاف چې هغوی به دغه طريقه د خطا څخه خالي بلله ، خو ويليام په دې عقيده دی چې دا طريقه د خطا امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي ، نو موږ ی دا يو دول مشاهده شميري . که څه هم ويليام جېمز ته د تجربتي ارواپوه پلوی نه شو ويلای خو په تجربتي طريقه عقيده درلوده . د دې سيستم ارواپوهانو او پلويانو په خپلو څېړنو کې د تجربتي طريقو څخه ګټه پورته کوله د دې صحت او اعتبار به يې په احصايې سنجاوه او وسطي حد به يې لاس ته راوړ .

ويليام جېمز « مقايسوي طريقې » ته په ارواپوهنه کې رواج ورکړ او هغه يې په « باطني او تجربتي طريقو » کې وکاروله ، د ژوو ، کوچنيانو او ليونو د ذهني چارو مقايسه کار اسانه کوي . د دې طريقې صحت او اعتبار احتمالي وي او د پايلو تفسير يې اسانه کار نه وي . د دې طريقې څخه بايد په ډېرې څېرکه استفاده وشي . بله موضوع چې د ويليام په ارواپوهنه کې ډېر ارزښت لري د بدن او روح ترمنځ رابطه يا د بدن او ذهن ثنويت دی . د ده عقيده ده چې د ارواپوهنې کار له روح سره چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او پورته او ما بعد الطبيعه عالم پورې اړه لري ، نه دی . (پېرته اثر ۸۰ - ۷۷)

پنځم څپرکی

دسلوک د اصالت ښوونځی

د واټسن سلوکي[1] نظریه :

جان بي واټسن[2] (۱۸۷۸ - ۱۹۵۸) په ۱۹۰۳ کال کې د (Ph.D) شهادتنامه دشیکاگو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واټسن یوامریکایي استاد او پوه دی . د ی دسلوکي نظریې مخکښ او لومړی سړی دی چې دجوړښت له نظریې او دباطني او نفسي طریقې سره خپل مخالفت څرگند کړ . په حقیقت دول دعمل د اصالت له ښوونځي سره په عقیده دول چې ویلیام جیمز او دشیکاگو نور روانپوهان معرفي کړي و مخالف و .

واټسن د تاراندیک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې د اروا پوهنې علم باید د فزیک او کیمیا د علومو پر اصول بنا او استوار وي .

د واټسن د نظریې پر اساس نه یوازې ذهن ، ذهني او انتزاعي مفاهیم په عملي څیړنو کې ځای نه شي پیدا کولای بلکې د اروا پوهنې اصلي دندو سره هیڅ دول اړیکي هم نه لري . ده په کلکه سره د انتزاعي او ذهني[3] مفاهیمو سره مخالفت څرگنداوه او په دې عقیده و چې په اروا پوهنه

---

(1) Behaviorism . (2) J.B. watson.

(3) Mentalistic concepts.

کې باید لکه تجربي علومو غونډې ، سلوک ملاك د عمل دي او له عيني طریقو څخه په څیړنو او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس او مشهود نه وي باید د ارواپوهنې له متن څخه وایستل شي . یا نو هغه سلوک چې عيني اړخ نه لري د ارواپوهنې اصلي موضوع وګرځي . د دغه مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرګون یا فعل و انفعال دی چې له ژوندي موجود څخه سر وهي . واټسن باید د سلوکي ارواپوهنې مخکښ وپیژندل شي .

د سلوکي ښوونځي له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود د خودکاره سازمان یا تشکیل په منزلت دی چې د اخستونکو او ورکوونکو شبکو یاني حسي[1] او حرکتي[2] اعصابو او همداسې د فرمان ورکوونکو او هدایت کوونکو دستګاوو یاني مغز[3] او نخاع[4] څخه جوړ او تشکیل شوی دی . دا خودکاره سازمان په سوزیدونکو (معده) او کنترولونکو (غدې) دستګاوو مجهز دی . نو که ژوندی موجود داسې توصیف شي ، نو دا هیله نه یا نه کیږي چې باید ذهني مفاهیمو سره دې سروکار ولري . په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي کیدای چې د نفساني ځانګړو خاصیتونو څخه جلا او په ماشین تعریف شي . ایا ماشین د نازکو او لطیفو احساساتو څخه برخه اخستی نه شي او د تخیل په میدان کې الوتلی شي !

---

(1) Afferent Nervous . (2) Efferent Nervous .

(3) Brain (4) Spinal Cord .

نکه چې وویل شو، سلوکیانو "داخلي او نفساني طریقه" او همدا سې شخصي نظر، حال او احساس پر اساسه او ناسم ګڼي . د بېلګې په توګه د وه اشنایان یو بل سره روغ بړ وکړي نو داسې یو له بل څخه پوښتي :

السلام علیکم ، څنګه یاست ؟

ښکر ، ښه یم ، السلام علیکم .

داسې روغبړ د سلوکیانو او واټسن له نظره بې معنی او دا ارواپوهنې له ارزښتونو خالي دی . دا ځکه چې دا ډول داخلي او نفساني موضوع ده نو د نا مشهوده نفساني او باطني حالتونو پېژندل صحیح کار نه دی د دوی په عقیده روغبړ باید داسې سرته ورسیږي :

السلام علیکم ، تاسې خو جوړ او ښه ښکارئ ، زه څنګه یم ؟

السلام علیکم ، تاسې هم نو ښه او ښه ښکارئ .

د واټسن په عقیده خبرې کول یو ډول فکر کول دي چې په حسي او حرکتي سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس دي . دوی خلک په لوړ ږغ فکر کوي ، ځینې خلک چې د خبرو په څنګ یا ضمن کې حرکتونه ښکاره کوي . د هغوی د تفکر عمده مبني دی هغوی معتقد دي چې انسان په ټول ټبرونو کې فکر کوي . په کوچنیانو کې ، فکر کول لومړی په لوړ اواز سرته رسیږي . وروسته چې غټیږي په نجوا او پچ پچ کولو او په پای کې چې لویږي نو په نامریي او بې ږغه صورت سرته رسیږي . په دې مرحله کې تفکر په ټیټ اواز او بې ږغه ښکاري . شعاري نژاد (۱۳۷۰ : ۲۱۱) .

واټسن د وراثت سخت مخالف دی ، هغه په خپلو اثارو کې د محیط کارنده رول ته ډېر ارزښت ورکوي او د ذکاوت عقلي شخصیت، اخلاقي تولنیز او عاطفي تکوین ته اشاره کوي . واټسن غواړي وراثت ته چې یو دروني او غیر عیني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهود او څرګند دی بې ارزښته او بې اهمیته بڼه ورکړي . خو من کافي علمي مدارک او تجربې په لاس راغلي چې واټسن نه شي کولای خپله ادعا ثابته کړي .

واټسن د ونټ او نورو تجربتي پوهانو زیات د اروا پوهنې په هکله د « واقعي علم » تر عنوان لاندې لیوازې په دې خلاصه کاوه چې دوی صرف د شعور کلمه د « روح » پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون وسطیٰ وه ویښ نه دله او نور څه اهمیت نه لري .

واټسن وايي: « چې د سلوک د اصالت پوهنځي ، پلویانو په نظر اروا پوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربي او عیني وي او نظري هدف یې اټکل او د سلوک کنټرول دی » . هغه وايي چې او س د دې وخت را رسیدلی چې اروا پوهنه د شعور موضوع یوې خوا ته پرېږدي . او ځان پر دې موضوع و نه غولوي . ولې چې د اروا پوهنې د مطالعاتو هدف د نفساني پدیدو حالاتو څېړنه ده .

د واټسن د پلویانو په عقیده د جوړښت د اصالت او د عمل د اصالت مکتبونو ترمنځ تر ډېر ځنډان روښانه نه بریښي ځکه چې د دواړو مکتبونو د پلویانو سره کار د احساس ، ادراک ، عاطفې ، هیجان او داسې

او علمي اعتبار یې لږ دی.

مخکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او **اشراقي** برخو وویشو نو افلاطون د اشراقي فلسفې د سرکېږه ده. نو اوس باید یادونه وکړو چې د هغه شاګرد یعنی **ارسطو** (384-322 ق م) له یوه اړخ څخه د هغه رقیب او د هغه په مقابل کې ځای لري.

ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څوک دی چې د نړیې د خلکو د عقایدو او افکارو محور یې په کلونو کلونو څرخولی دی.

دې یوه او عالم د خپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم یا جهان څخه دي، نه قبلوي او دا ادعا کوي چې ذهني یا عقلي امور هم د طبیعت په نظام کې د بل هر عادي امر یا پدیدې په شان دي. که ذهن او ماده یو د بل سره توپیر هم ولري نو هغسې توپیر نه دی چې افلاطون یې وایي. د ارسطو په نظر نړیه باید د مادې او صورت په لحاظ توجیه شي. ارسطو په بل لحاظ هم د استاد له نظر سره اختلاف پیدا کړ. ده د خپل استاد په خلاف چې - حقیقتونه یې په کلیاتو او معقول عالم کې لټاوه د خپل عمر ډېر وخت د عالم مثل په څېړګانه او دا یې ویل چې باید عیني، واقعي او طبیعي چارو ته پاملرنه وشي نو ځکه د افلاطون نظریې قبول نه کړې او لا د هغه په رد ولو او ابطال کې یې زیار وکیښ او په دې باور شو چې مادې او صورت ترمنځ دومره واټن نه شته او نه شو کولای هغه دوه یو له بل څخه بېل او جلا کړو ځکه چې یو

نورو مجردو مفاهیمو سره دی خو د سلوک د اصالت پلویانو نور تعقرالي سيي وهنه کړ او داسې مفاهیمو لکه شعور ، نفساني حالات فکر ، د ذهن محتوا ، اراده ، تخیل او تصوراتو پسې نه ولاړل او دهغوی په ځای یې له داسې مفاهیمو لکه انگیزه⁽¹⁾ ، ځواب ، د عادت تشکیل او د عادت تلفیق څخه کار واخیست .

انگیزه هغه داخلي عواملو ته وایي چې د باروني ، برانگیختګی ، او اضطراب سره تړلې او د فرد سلوک تر ټاکلي هدف ته رهبري کوي . دا تحرک او اضطراب د هدف تر رسیدو او د خاطراتو رضایت دوام کوي لکه : لوږه ، تنده ، مینه او داسې نور .

واټسن په ۱۹۱۹ کې د نامتو پوهانو او مشاهده کوونکو ترګرار شاتو ورسته ومنله چې یو انسان کولای شي خپل شخصي سلوک تر کتنې لاندې ونیسي او هم ګزارش ورکړي . د بیلګې په توګه زه په لیکنه بوخت یم ، حرارت مې لوړ دی او تود یم او نور .

واټسن د خپل ژوند په شرحه لیکنې کې (۱۹۳۶) داسې داخلي کتنې چې شخصاً سرته رسولې وې لیکلي دي : ما استفاده وکړه ... ما نه غوښتل چې ترک یې کړم . ما د وجدان له مخې داسې فکر کاوه ، زه تر اوسه هم په دې عقیده یم ...

دا طبیعي ده چې د انسان په داخل کې د ډیرې حادثې واقع کیږي چې له بهرڅخه په عیني ډول د مشاهدې وړ نه دي ، خو اوس ټول داسې

---

(1) Motive.

حرکات لکه د امعا او احشا حرکت، د بیلا بیلو غدو ترشح د بیلا بیلو عضلاتو خفیف او لږ انقباضات، عصبي تحرکات چې په داخل د اعصابو کې جریان لري، کولای شو دا ټول د سلوک تر عنوان لاندې راولو خو دا حرکتونه باندي (1) او ښکاره سلوک نه جوړوي، خو د باطني یا داخلي او پټ (2) سلوک اجزاوې دي.

د "پټ" سلوک د مفهوم په قبلولو سره په واقعیت کې واټسن له خپلې لومړۍ ادعا څخه چې هره مساله په اروا پوهنه کې باید عملاً د کتنې وړ وي، تېر شو او له یوې فلسفي له غوښتنې سره مل شو. یانې په اروا پوهنه کې باید هره مساله په "بالقوه" توګه د مشاهدې او کتنې وړ وي. اوس نو ټولې پدیدې چې د ارګانیزم په داخل کې پېښیږي په پټ سلوک پورې تړاو لري او په نظري لحاظ په فزیکي وسایلو کیدای شي چې د کتنې او روایت وړ وګرځي.

د واټسن په کارونو کې، هغه څیړنې چې هغه د حیواني اروا پوهنې او کوچنیانو په هکله سرته رسولي د پام وړ او با ارزښته دي او دا یې ښوولې چې واټسن د کوچنیانو په تجربي اروا پوهنه کې یو بې نظیره او مکتبي پېر و. هماغسې چې وړاندې ویلي وو چې د "شعور" یا خو د "اګاهۍ" تجزیې پیچلې مسالې دي، باید هغه په ساده حسونو او انځورونو تجزیه کړو واټسن هم عقیده درلوده چې د "سلوک" پیچلې او غامضې مسالې ده باید په ساده واحدونو لکه انګېزې او ځواب یا غبرګون تجزیه شي چې دې د وارو

(1) *Overt behavior* (2) *Implicit behavior.*

ته رفلکس(۱) وايي . همداسې واټسن وايي ، غريزه او عادت هم له همدې مقدماتي رفلکسونو تشکيل او ترکيب شوي دي ولې د غريزو نمونې او طرحې او نظم او ترتيب ارثي ده ، خو په عادت کې فرد نوموړي صفتونه په خپل ژوند او تجربه کې کسب کړي وي .

د واټسن په عقيده د سلوک او رواني پېښو د مطالعې او څېړنې څو مشخصه طريقې لري ، چې مشاهده يې له دغو طريقو ده . علمي مشاهدې د وسايلو په مرسته او بې له وسايطو له مرستې امکان لري.
ازموينه يو بله عيني طريقه ده چې کيداي شي د رواني پېښو د څېړنې وسيله وګرځي. ولې بايد پام وساتل شي چې اروايي ازموينې د ذکاوت انفعالاتو او يا ذاتي استعدادونو د اندازه کولو لپاره نه کارول کېږي بلکې د سلوک د اندازه کولو وسيله ده . سلوکي او رواني ازموينې ، د عکس العمل زمانه د محرک(۲) په مقابل کې په ګوته کوي .
محرک هر ډول تغيير ته چې په طبيعي يا خارجي نړۍ کې واقع او حسي آخذه فعاليت ته هڅوي ، ويل کېږي . لکه نور چې سترګه او يا ږغ چې غوږ تحريکوي .

ازمېښې د حافظې د ازمايښت د پاره هم استعماليږي په دې برخه کې د واټسن يو پيروي ابينګهوس او د هغه ملګرو د ازموينې په اساس د تداعي تشکيل ، حفظ او ضعف طريقې مطالعه او څېړنې لاندې نيولې . د حافظې په هکله تجربې او ازمايښتونه په دې عقيده بادي

(۱) *Reflex* . (۲) *stimules* .

چې حافظه په هیڅ ډول ذهني مسأله نه ده . یانې د سلوک د اصل د ښوونځي
پلویان په دې عقیده دي چې حافظه یوازې تجدید د عکس العملونو ده
وروسته د تمرین له دورې څخه .

سلوکي اروا پوهنه انفعالات او تمایلات، د بدن عکس العمل بولي.
د بیلګې په ډول که څوک ووایي « خفه یم » نو دې جملې سره یې د بدن
وضع بدلیږي او غړي معلومیږي . ښکاره ده چې دا د شرایطو او بدن
عکس العمل دی . د واټسن له نظره دا ډول احساسات هم په هیڅ
صورت ذهني جنبه نه لري .

له پورتني طریقې سربیره د څیړنې یوه ډیره مهمه طریقه د سلوکي
اروا پوهانو له پاره د شرطي انعکاس[1] طریقه ده چې د پاولوف او د هغه د
پلویانو له خوا رامنځته او په اختیار ورکړې شویدی .

د واټسن له نظره یوازې د زده کړې ریښه په شرطي انعکاس کې
نه ده نغښتې بلکه هیجانونه او عواطف هم یو ډول زده کړونکي عکس
العملونه دي .

د واټسن په عقیده ، عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي چې هغه
عبارت دي له : ویرې ، غضب او مینه .

همداسې واټسن عقیده لري چې شخصیت هم د تعریف وړ دی
او هغه د فرد د عادتونو او تمایلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل
څرګندیږي . خلاصه دا چې د سلوکي ښوونځي د کار اساس څو لاندې اصله

(1) Conditioned Reflex.

دي چې په هغه ډېر تاکید کوي.

۱- د انسان بدن باید په دقیق صورت وپېژندل شي، عضلاتو، غدو غوښو، وینې او هډوکو ته په هغه اندازه اهمیت ورکول شي لکه چې اعصابو ته ورکول کېږي.

۲- وراثت ځانګړی ارزښت لري. د دې ښوونځي پلویان په دې عقیده دي چې ټول غریزې او هیجانونه د وراثت له مقولو څخه دي. دوی یوازې ویره، غضب او مینه ذاتي او باقي مانده کسبي شمېري.

۳- په دې ښوونځي کې انساني چارو او صداوو ژبنیو او عملي ډولونو ته خاصه پاملرنه کېږي.

۴- په دې ښوونځي کې د کوچنیوالي دورې ته ځانګړی ارزښت ورکول کېږي او باور لري چې دا دوره د شخصیت په جوړښت کې ټاکونکی رول لري او د زده کړې د عملونو بنسټ جوړوي.

۵- د دې ښوونځي پلویان بدن، یوه میکانیکي مجموعه ګڼي او د اجزاوو اړیکې یې په اسانۍ سره پیدا کېږي.

د دقیقې څېړنې وروسته کولای شو له دې ښوونځي څخه لاندې په زړه پورې او نوي موضوعات استخراج کړو:

۱- د اروا پوهنې موخه باید د انسان او حیوان د سلوک مطالعه وي.

۲- د اروا پوهنې تعریف باید «شعور» نه بلکې د «سلوک» علم وي.

۳- له پخوانیو مفاهیمو لکه احساس، ادراک او هیجان څخه ډډه وشي. او پر ځای یې داسې سلوک لکه محرک یا انګېزه، ځواب، زده کړه او عادت تر کار ونیول شي. د واټسن په اصطلاح انګېزه او ځواب ته رفلکس وايي.

۴- د ارواپوهنې اصل باید په عیني اطلاعاتو استوار وي او د باطني او داخلي طریقو څخه ډډه وشي.

۵- د روح، د مفهوم په له منځه تلو سره، هغه ضد و نقیضه فرضیې چې د جسم او بدن په اړوند موجودې وې له منځه ځي.

سلوکي ارواپوهان باید هغو ته د یوه طلسم او یا سحر امیزه مادې په شکل و نه ګوري بلکې د اعصابو، حواسو، عضلاتو او غدو د سیستمونو تړلو نه وګرځي. دا ځکه چې د سلوکیانو د پاره یوازې هغه قضیې او مسئلې چې په عیني ډول د مشاهدې وړ وي، اعتبار لري.

د واټسن له نظره سلوک یو محیطي موضوع ده نه دماغي. یا په بل عبارت ووایم سلوک د ارګانیزم یو کلي فعالیت، چې په هغه کې مغز دا دنده لري چې حسي اعصاب او حرکتي اعصاب او عضلات یو بل سره پیوند او ربط یې ټینګه کړي. په دې ترکیب حتی سیستم د عضلاتو سره هم اهنګه کړي په دې حساب سلوک یو حسي - حرکتي امر دی.

هغه عملیه چې د مغز د ننه سرته رسیږي پرته له دې چې هغه د سلوک جز وګڼو په هیڅ ډول نه توجیه کیږي.

د سلوک علم د سکینر له نظره:

ب، ف، سکینر [1] (۱۹۰۴ - ۱۹۹۵) د پنسلوانیا په لیوه سنار ګوټي کې وزیږید او په ۱۹۸۱ کال کې یې خپله دوکتورا په ارواپوهنه کې د هارورډ له پوهنتون

(1) Burrhus Frednic skinner.

څخه واخست.

سکینر په خپلو علمي تجربو کې د ارګانیزم سلوک د وسیلې په توګه پېژني نو ځکه دغې طریقې او نظریې ته د سکینر وسیله یي سلوک هم ویل کیږي داول سلوکي نظریه په واقعیت کې د تارنډایک د ارتباطي اروا پوهنې او واټسن د سلوکي نظریې بیه نوې څانګه ده..

تارنډایک سلوک او تداعي د بدني او رواني، دواړو په زده کړه کې مرش بللې . اما څېړنې یې د انسان په برخه کې، ډېره ماشیني بڼه لري او د رواني خصوصیتونو څخه خالي دي .

واټسن هم د انسان په مطالعه ماشیني طریقې څخه کار اخست او څېړنې یې په ژوندي موجوداتو باندې ترسره کړې .

سکینر هم لکه تارنډایک او واټسن ژوندي انسان ته د ماشین یا خنثی موجود په توګه کتل او د هغه سلوک به یې قالبي او ماشیني تلقي کاوه. اروا پوهنه یې فقط د سلوک علم باله، علم یې په استقرایي طریقه مطالعه کاوه د اروا پوهنې دنده یې دا وه چې د ارګانیزم د سلوک اټکل او کنټرول وکړي ده خپلې څېړنې محسوس او مشهود سلوک ته محدودې کړې وې . د سکینر لپاره هغه معلومات معتبر دي چې د مشاهدې له طریقه حاصل شي. د ذهن او روا پوهانو سره چې په قدرت ، اراده، احساس ، تصور، سایق او غریزه بحث کوي ، مخالف دي .

د طبیعت او انسان اړیکې له علم سره

د سکینر د علمي نظریې بنسټ دا دی چې په طبیعت او له هغې جملې څخه

دانسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري. د علم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي.

د سکینر په عقیده علم هغه قوانین څیړي او کشفوي چې پر طبیعت مسلط دي. له دې قوانینو څخه خبرتیا، نه یوازې زموږ علمي اټکل د پېښې بلکې د دې سبب ګرځي چې هغه عوامل او متحولونه چې د دې پدیدو د پیدایښت موجبات برابروي، هم په خپل تسلط او اختیار کې راولو. دا امر هم په اروا پوهنه او هم په فزیک کې او کیمیا کې صدق کوي. نو له دې کبله انسان د قوانینو او د هغو د علمي سازمان له طریقه په دې توانیږي چې په موثرتوګه د خپل چاپیریال او نړۍ سره چال چلند وکړي.

همداسې سکینر عقیده درلوده چې دا تصور دې وښتي چې د بنیاد د سلوک توضیح، له علمي روش څخه پرته، خاصه فردي طریقه ایجابوي. دارواپوهنې متحولین لکه د نورو علم د متحولینو غوندې باید د طبیعي واقعیاتو په توګه توصیف شي. د سکینر په اروا پوهنه کې تابع متحول په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ژوندي موجود څخه ترګنیږي او مستقل متحول هغه محیطي شرایط دي چې هغه بالقوه د عکس العمل، سلوک حسابیږي. یانې په هر زماني او مکاني موقعیت کې د شخص څخه په دې سبب معین سلوک رامنځته کیږي. ترڅو هغه پایلې چې د محیطي شرایطو مطلوب دي منځ ته راوړي.

دارواپوهنې قوانین لکه د نورو علومو قوانین صریح او روښانه دي سکینر دا معروفه خبره: ،،چې آس د اوبو سرته راوستی شو خو په اوبو

چینلو یې نه شو مجبورولی، ردوي . دی عقیده لري چې د اروا پوهنې د قانون پر اساس او شدید مجبوریت له کبله کولی شو چې اس او پر چینلو ته مجبور کړو . په همدې قیاس سره کولی شو چې په انسان کې مطلوب سلوک منځته راوړو .

هماغسې چې په طبیعي علومو کې مشخص قوانین په لاس راغلي، سکینر- زیار باسي چې په اروا پوهنې کې هم داسې اصول رامنځته کړي چې د انسان د سلوک د اټکل او کنترول درجه په ښکاره توګه څرګنده کړي. سلوک پېژندونکي احتمالي سلوک څېړي او هغه شرایط چې په هغه نظارت کوي کشف کړي، او د لازمو اطلاعاتو ټولولو له طریقه د هغو ځوابونو د تکرار په هکله چې پخوا واقع شوي کولی شي د احتمالي ځوابونو په هکله په راتلونکي زمانه کې د نظر څرګندونه وکړي. د ځواب تکرار د احتمالي ځواب د پېښېدو دلیل دی.

د سکینر په عقیده د انسان له مهمو خصوصیتونو یو دا دی چې غواړي پوه شي د سلوک بنسټ یې څه دی او کوم عوامل په دغه سلوک مؤثر دي. د دې عواملو پېژندنه او تحلیل او تجزیه مونږ ته دا توان راکوي چې د سلوک نوعه اټکل کړو.

د سلوک په علمي تحلیل او تجزیه کې هغه اطلاعات چې د تجربې له طریقه لاسته راځي د پېښېدو احتمالي او د ځواب د تکرار اساس او پایه جوړوي خو داسې پېښې په ځواب کې چې ډېر مهم او په ژوند کې یو وار پېښېږي او نه شو کولای د تکرار په حساب یې وڅېړو، لکه ازدواج، طلاق، کور اخستنه او داسې نور، په داسې حالت کې څه باید وکړو؟

د سکینر حساب دا دی چې د اسې سلوکونه باید د هغو جبري ټکو اجزاوو د محیطي تجربې او طبیعي جبر پر اساس تحلیل او وڅیړو. پارسا (۱۳۷۰: ۲۴)

د جبر او سلوک رابطه د سکینر له نظره:

د سکینر اړوند په هغه د طبیعي جبر[1] پر بنسټ استواره ده. د هغه په عقیده د انسان د سلوک علمي توصیف د قضیې یو اړخ او د فرد د آزادۍ فلسفه د قضیې بل اړخ دی، دا دواړه ځانګړې بحثونه ایجابوي.

د بنیادم د بني ادم، سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منونکي دي. په علمي جبر کې هر پیښه یوه علت لري او د ایوانو هغه د ول سلوک دی چې کیدای شي څرګند شي.

سکینر په ټاکید سره وایي هغه جبر چې د ماشین په کار کې مهم دی د انسان د سلوک په هکله هم صدق کوي. نن ورځ ماشینونه داسې جوړ شوي دي چې په یو د ول د انسان له سلوک سره ورته والی لري. له دې د ا چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړیدی. علمي جبر د دې واقعیت ښکاروندوی دی. چې چاپیریال لا د هغه موجود په بدلون او جوړښت کې چې هغه یې چاپیریال ته بدلون ورکوي کارنده رول لري.

د سکینر په عقیده د پوه د عالم، ټکه بل هر ډول غوښتنې محصول د ځانګړي تاریخ دی او علم د انسان په پرمختګ کې ډیر مهم او کارنده نقش یا رول په غاړه یا ضمه لري. خو په دې څرګند حقیقت اعتراف

[1] Naturalistic determinism.

له بل سره تړلي او دواړه يو د بل نه بېلېدونکي دي. هم وکړه چې صورت په مادي اجسامو کې څرګندېږي او ځانګړی جوهر نه دی. ماده په بالقوه توګه صورت دی. د صورت جلوه په ماده کې یا په بله وینا د مادې او صورت اتحاد عبارت له حقیقي شي څخه دی. د مرمرو ډبره بالقوه مجسمه ده، او مجسمه صورت دی چې د مرمرو په ډبره کې څرګندېږي.

هغه تفسیر او توجیه چې ارسطو یې د علیت د قانون په برخه کې لري د هغه له ګروهې سره چې د مادې او صورت په برخه کې یې لري اړخ لګوي او نښتې دي اړیکه لري.

ارسطو په دې ګروهه و چې صورت له مادې څخه جلا وجود نه لري خو یوه استثنا یې په دې برخه کې جایزه شمېرله. هغه داوه چې، کامل وجود، غایي صورت او یا علت العلل، مافوق د مادې له هستې څخه دی. نو ځکه باید صورت محض وي او ځکه چې ټول مادي چارې د خپل صورت د تشخیص لپاره، په حرکت کې دي نو دا غایي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امورو معبد دی او دا سې هدف دی چې ټول له نړۍ یا جهان د هغه لوري ته په حرکت او تلاښ کې دي. د دې اصل په بنیاد ټولې طبیعي چارې حیواني نفس او د انسان طبیعت د دې غایي د مقصد لوري ته په هڅو او ځغلو لګیا دي.

د ارسطو د اروا پېژندنې یو له اصولو څخه چې د دې عصر

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنیزو آثارو خپرول د یوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنیز کتابونه یې خپرول. دغو آثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلینو درسي ستونزې خروبولې او د استادانو د پوهنیزو تجربو او معلوماتو په زیاتون کې یې کارنده رول درلود. د جګړې له کبله د کتابونو او پوهنیزو اثارو خپرول په ټپه ودرېدل. د پوهاند صاحب ګل رحمن حکیم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهیر کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر یو شمېر نورو، اروایي مسایلو بحث کوي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي کې د یو درسي کتاب په بڼه تدریسیده، چاپ یې د نوموړي پوهنځي محصلینو ته خورا مهم و. د دغې اړتیا له کبله ما له پوهاند صاحب ګل رحمن حکیم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب یوه لاسکښلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد ځوان لیکوال او شاعر ښاغلي صدیق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مینه په وړیا ډول دا کتاب خطاطي کړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه لیکوال او روغتیا پال ښاغلي ډاکټر محمد فرید بزګر ځخه چې د علمي کتابونو له خپرلو سره ډېره زیاته مینه لري او تر اوسه یې پخپله هم ګڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنیز کتابونه چاپ کړي دي، هیله وکړه، ښاغلي ډاکټر فرید بزګر زموږ هیله پوره کړه او دا پوهنیز کتاب یې پخپل لګښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلینو او پوهاند صاحب ګل رحمن حکیم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وایم او له ښاغلي صدیق الله بدر او ګران ډاکټر فرید بزګر ځخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب یې د چاپ جوګه کړ.

په مینه او درناوي

د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لیوال

پوهنیار محمد اسمعیل یون

۱۳۷۸/ لړم/ ۱۸

بسم الله الرحمن الرحيم

د خپرونکي سريزه

په خپله ژبه د پوهنيزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، خبرنو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجوديت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبوريت او اړتيا په خپله ژبه رفع شي، هيڅوک به بلې ژبې ته ترجيح ور نه کړي.

پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتيا ده، هيڅوک نه شي ويلی چې ګوندې ما فلانی کتاب او يا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهيږم. په دې مانا چې په يو کتاب يا يو څو کتابونو کې ټوله نننۍ پوهه نه شي راټوليدی. حتی د يوې ځانګړې ځانګې يوه کوچنۍ برخه په يو يا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټوليدی. د بېلګې په ډول، همدا ارواپوهنه به په نظر کې ونيسو، او يا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونيسو، دا يوازې د اروپوهنې د ښوونځيو په هکله غږيږي، خو د اروپوهنې نورې برخې لکه د ويرې اروپوهنه، د خوب اروپوهنه، د هوښيارتيا اروا پوهنه، د ماشوم اروپوهنه، جنسي اروپوهنه، د ښځو اروپوهنه، د بلوغ د وخت اروپوهنه، د جګړه ځپلو وګړو اروپوهنه، د وجود ژبه، د رنګونو اروپوهنه، د مجرمينو اروپوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلګونو نورې ځانګې يې په يو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سويو د پوهنيزو موادو اړتيا ده.

له بده مرغه په دې اوږده تپل شوې جګړه کې چې زموږ د کور کوډلې له سولو پرته يې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سيستم هم ګډوډ شو. اوس بايد ټول افغانان لاسونه سره راونغاړي او د خپل هېواد د بيا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانګړي ډول د هېواد د ملا تير او که ووايم بنسټيز عنصر يعنې پوهې ته ځانګړې پاملرنه وکړي. دا کار په يوازې ځان نه کيږي، لکه چې مخکې مې وويل افغانان بايد سره لاسونه ورکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بېلګه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د ليکلو درونډ بار په غاړه واخيست، ښاغلي صديق الله بدر په خپلو هنرزيرونکو ګوتو خطاطي کړ، د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډايني ليوال ښاغلي محمد اسمعيل يون په وسيله کتاب ما ته راورسيد، او موږ هم د خپلو ډيرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، يانې هر يوه خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب يې د چاپ جوګه کړ.

ښه

قصه نوره نه اوږدوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلینو او درنود او قدرمن پوهاند صاحب ګل رحمن حکیم ته د دې په زړه پورې کتاب مبارکي وایم، او په ټوله افغاني مینه یې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډیرې سختې شپې ورځې په تیرې شوي دي، ډالۍ کوم.

په دې هیله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په ویاړ ووایي، چې فلانی افغان دی، د سترګو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنګ کې د افغان سید جمال الدین مقبره ده، هغه یوازې د افغانانو ویاړ نه بلکې د سیمې ویاړ دی. زه غواړم چې د دې کتاب هر لوستونکی د سیمې ویاړ شي.

په خورا درنښت

ډاکټر محمد فرید بزګر

د ختیځ د بیا رغونې (کورن) مشر

نیولیک

لومړی څپرکی .... (۱)

فلسفي اروا پوهنه .... (۱)

سقراط .... (۴)

افلاطون .... (۵)

ارسطو ..... (۷)

اپیکور .... (۱۳)

زنون .... (۱۳)

دوهم څپرکی ...... (۱۶)

د علمي اروا پوهنې تاریخي سیر .... (۱۶)

لومړۍ مرحله .... (۱۶)

دوهمه مرحله .... (۱۷)

درېیمه مرحله ...... (۱۷)

د علمي طریقې نیمګړتیا (۱۹)

د نوي سیستم یا فکر پیدایښت (۲۰)

د اروا پوهنې د ښوونځیو فهرست (۲۲)

دکارت .... (۲۴)

هابس .... (۲۴)

د نولسمې پېړۍ ارواپوهنه (۲۶)

دريم څپرکی .... (۳۲)

د تداعي د اصالت لومړني ښوونځی (۳۳)

د اصالت تداعي مخکښان (۳۷)

د اصالت تداعي متأخر ښوونځی (۳۹)

هربارت (۳۹)

د هربارت د پيدايښت له نظريې څخه ګټه (۴۲)

د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره (۴۳)

د ابينګهوس د تداعي نظريه (۴۵)

د اصالت تداعي نني ښوونځی (۵۰)

تارندايک (۵۱)

د پاولوف شرطي .... (۵۴)

څلورم څپرکی : د شعور ضدونکي ښوونځی (۵۸)

د ارواپوهنې جبر پسنتي ښوونځی (۵۸)

د تيچنر د عقايدو اصول (۶۳)

د عمل د اصالت ښوونځی (۶۸)

د جيمز انګل څېړنه (۶۹)

د ژوند د بقا اصل (۷۳)

د جان ديوي د څېړنې طريقه (۷۴)

ادراک د جان لاک له نظره (۸۱)

د ویلیام جیمز اروا پوهنه «۸۲»

پنځم څپرکی «۸۶»

د سلوک د اصالت ښوونځی «۸۶»

د واتسن سلوکي نظریه «۸۶»

د سلوک علم د سکینر له نظره «۹۵»

د طبیعت او انسان اړیکي «۹۶»

د جبر او سلوک رابطه .... «۹۹»

شپږم څپرکی «۱۰۵»

د گشتالت ښوونځی «۱۰۵»

د گشتالت څرنگوالی او اهمیت «۱۰۵»

د شکل او ځمکي نقش .... «۱۰۹»

د گشتالت د ښوونځي قوانین «۱۱۱»

د جامعیت یا تعادل قانون «۱۱۱»

د مجاورت قانون «۱۱۲»

د مشابهت قانون «۱۱۳»

د پیوستون قانون «۱۱۳»

د نیک پیوستون قانون «۱۱٤»

زده کړه د گشتالت له نظره «۱۱٤»

د ادراک اهمیت په گشتالت کي «۱۱۵»

د بصیرت نقش «۱۱٦»

د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکوال: پوهاند گل رحمن حکیم

د کور د بیا رغونې اداره (کور)
Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د سلوک او زده کړې اړیکې (۱۱۶)
دژوند فضا (۱۱۹)
رواني چاپېریال (۱۲۱)
اووم څپرکی (۱۲۳)
د روانکاوۍ ښوونځی (۱۲۳)
اتم څپرکی (۱۲۷)
د اروا پوهنې دریم قوت (۱۲۷)
هیومانیزم (۱۲۷)
بشري اروا پوهنه (۱۲۸)
اصطلاحگانې (۰)
اخځونه (۱۳۲)

د ختیځ د بیا رغونې اداره (کور) د خپرونو څانګه، خپرنۍ لړۍ-۱۷

د لوړو زده کړو وزارت

د کابل پوهنتون

د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

لیکونکی: پوهاند ګل رحمن حکیم

د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمریز د کب میاشت/ ۱۴۲۰ هـجري سپوږمیز

PROPERTY OF ARIC Established 1989

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : د اروا پوهنې ښوونځي

لیکوال : پوهاند گل رحمن حکیم

لیکگر :صدیق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو څانگه

مهتمم : ډاکټر محمد فرید بزگر

شمیر : ۵۰۰ توکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمریز - کب / ۱۴۲۰ هجري سپوږمیز

سریزه:

دا کتاب چې د «اروا پوهنې بنسټونه» تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، زما د زیار او هاند نتیجه ده چې وروسته د کلونو تدریس تالیف او د اروا پوهنې د بیلابیلو منابعو له مطالعې څخه، د محترمو پوهانو او مینه والو حضور ته وړاندې کیږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمریز کال کې، د ښوونځیو او پوهنتونو دارواپوهنې د درېیمو ټولګیو لپاره ولیکل شو.

دا دی هغه اثر د ځینو اصطلاحاتو او کمي او کیفي بدلونونو سره بیره دیوې مسبوطې سریزې په زیاتولو سره، په اوسني شکل واوښت. هیله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نویو طرحو او نظریاتو زیاتولو سره توفیق زما په نصیب شي.

په حقیقت کې د «اروا پوهنې بنسټونه» او پدیدې په هر وخت کې د بشري ټولنې او په خاصه توګه د څېړونکو او روزونکو د پام وړ وي، له ډیرې لرغونې زمانې څخه فیلسوفانو او ټولنپوهانو اروا پوهنه د ټولنې د فرهنګي ودې او پرمختګ لپاره یو بنسټیز عامل ګڼه او په دې ګروهه وو چې د ځان او په عامه توګه پر ته د انسان له پېژندنې، نشو کولای د هیواد او ټولنې د پرمختګ او لوړتیا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړیوالو نامتو پوهانو

د «ارواپوهنې د ښوونځيو» د موضوع ټاکنې او څېړلو د طريقو لپاره ځانګړې وړاندېزونه کړېدي . ځينو په ذهني د سپينو، د طبيعت په سپړلو او ځينو به په ذهني تصوراتو تاکيد کاوه .

په شلمه پېړۍ کې ارواپوهان په دوو ډلو وېشل کېږي ځينې د تجربي ارواپوهنې او ځينې د عقلي او منطقي ارواپوهنې پلويان ګرځي . دا پېړۍ بايد د ارواپې (رواني) ښوونځيو د پراختيا او پرمختګ دوره وشمېرل شي ځکه چې دې ښوونځيو د نولسمې پېړۍ د دوهمې نيمايي څخه بيا تر 1912 پورې په ډېرې چټکتيا سره، وده او پراختيا وموند ، خپلې څېړنې يې په علمي بنسټ پيل او د زده کړې پروګرامونو ته يې لاره خلاصه کړه .

ليکونکي زيار ايستلی چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې او مطالعې طريقه په لنډه توګه توضيح او بيان کړي.

د دې کتاب سريزه فلسفي ارواپوهنه ، د علمي ارواپوهنې د پيل او پوهيدو لپاره په نسبتاً لنډ ډول شرح کړې . بيا لومړی څپرکی د ارواپوهنې تاريخي سير بيانوي ، دوهم څپرکی د ابتدايي ښوونځي په هکله چې ډېر لرغونی انګليسي ښوونځی دی او ځينې مطالب يې لاتراوسه د تدريس وړ دي په زړه پورې تطبيقي مواد رانقل کړي دي . دريم څپرکی د شعور په هکله «د جوړښت ښوونځی» تر عنوان لاندې د ذهن اجزاوو نکي اجزاوو توکي (عناصر)، په هکله معلومات وړاندې کوي.

څلورم څېرکی د عمل د اصالت ښوونځی دی ، دا ښوونځی د
شعور یا ذهن په کارول او اړیکی یې د چاپېریال سره څېړي .
پنځم څپرکی د سلوکي ښوونځي موضوع ده چې په ځانګړې ډول
حرکت او د فعالیت کنټرول او اټکل دی . په علمي طریقه تر څېړنې
لاندې نیسي . شپږم څپرکی د روانکاوی تر عنوان لاندې شعور
په دوه ډوله یا برخو ویشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل
د شعور په تیاره برخه کې لټوي . اووم څپرکی د ارواپوهنې
دریم بُعد یا دریم قوت « د بشري ارواپوهنې » تر سرلیک لاندې
د انسان د سلوک او فعالیت په هکله ، د تجربتي او عقلي ارواپوهنې
د اصولو او قوانینو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي .

د درنو لوستونکو د اسانتیا په خاطر زیات ایستل شوي
چې د ارواپوهنې د اصطلاحاتو معادلې کلمې په انګلیسي ، د
مخونو او د کتاب په پای کې د یوې مجموعې په توګه په الفبايي
ترتیب ولیکل شي .

په پای کې له محترم اسمعیل یون او صدیق الله بدر چې د کتاب
په ترتیب کې او همدارنګه له ښاغلي فرید بزګر نه چې په چاپ
او خپرولو کې یې خاصه پاملرنه کړې ، د زړه له کومې مننه
کوم .

په درنښت

ګل الرحمن حکیم